

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ПОКОТИНСЬКИЙ МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 347.784:347.95

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАХИСТ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У
ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ М. А. Покотинський

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

МИКОЛАЄЦЬ Вікторія Анатоліївна

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Покотинський М.А. Захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України, Ірпінь, 2026.

Кваліфікаційна наукова праця є комплексним дослідженням захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві. Мета роботи полягає у формулюванні авторської концепції захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм в порядку цивільного судочинства, оцінці ефективності існуючих правових конструкцій, що опосередковують правовідносини, які виникають при захисті прав авторів в цивільному судочинстві, та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства. Дослідження виконане із дотриманням критеріїв наукової об'єктивності, використанням методів наукового пізнання: як загальнонаукових (аналіз, синтез, дедукція та інші), так і спеціально-юридичних (системний метод, метод класифікації та групування, порівняльно-правовий метод та інші). Такий підхід сприяє багатовимірному дослідженню захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві.

Дисертація складається з трьох розділів, які охоплюють: теоретико-методологічні основи дослідження процесуальних особливостей захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві; процесуальні засади судового розгляду справ про захист прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства; напрями вдосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні основи дослідження процесуальних особливостей захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві»* розкривається генеза захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства; виокремлюються специфічні риси авторського права на комп'ютерну програму як об'єкта судового захисту; надається

характеристика способів захисту авторських прав на комп'ютерну програму.

Визначено та розкрито дуалістичну природу комп'ютерної програми (становить об'єкт авторського права та водночас має окремі ознаки об'єкта патентного права); здатність окремих комп'ютерних програм до самостійного продукування ринково значимих продуктів (штучний інтелект) зумовлюють істотні особливості правового регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку із ринковим обігом комп'ютерних програм.

Особливістю комп'ютерної програми як об'єкта авторського права є її об'єктивне вираження у формі програмного коду. Це усуває потенційні питання щодо визнання комп'ютерної програми охороноздатним об'єктом у кожному конкретному випадку.

Надано характеристику об'єктивної форми вираження комп'ютерної програми як об'єкта судового захисту та визначено її як форму, яка придатна для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату. Тобто, для того, щоб комп'ютерна програма стала об'єктом судового захисту, необхідно, щоб вона могла відобразитися в конкретній формі на комп'ютерному пристрої та мала оригінальність.

Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права характеризується певними особливостями з точки зору її цивільного обігу. Однією з них є можливість відносно легкого копіювання коду комп'ютерної програми у частині або навіть у повному обсязі. Іншою особливістю є потенційна латентність таких порушень авторських прав на комп'ютерні програми, оскільки на відміну від літературних та художніх творів комп'ютерні програми не є за своїм зовнішнім вираженням відкритими для широкого доступу, адже їх зовнішнім вираженням є код, який здатні сприймати тільки особи, які володіють певним рівнем спеціальних знань. Крім того, наявність функціонального призначення комп'ютерної програми зумовлює особливості її використання: для неї характерно не доведення твору до відома широкого загалу, а використання для досягнення певної конкретної цілі. Суб'єкт незаконного використання комп'ютерної програми здатен її використовувати протягом достатньо

тривалого часу на внутрішній роботі підприємства, що зумовлює складність виявлення таких порушень.

У другому розділі *«Процесуальні засади судового розгляду справ про захист прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства»* надається характеристика права на пред'явлення позову у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм; розкриваються основні положення процесуального статусу учасників справи та їх представників у зазначеній категорії цивільних справ; досліджуються особливості доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм.

Обґрунтовано неприцятанність статутного представництва для справ про захист прав авторів комп'ютерних програм з огляду на визначення автором твору виключно фізичної особи.

У спорах цієї категорії на авторів комп'ютерних програм поширюється загальний обов'язок щодо сплати судового збору. Водночас, з огляду на суспільне значення та вартісність комп'ютерної програми, складність її самостійної розробки, а також легкість незаконного копіювання порівняно із розробкою вказано на перспективність проблематики звільнення авторів комп'ютерних програм від сплати судового збору у зв'язку зі зверненням до суду за захистом своїх прав.

Оскільки застосуванню способів захисту цивільних прав притаманне покладення на правопорушника відповідних обов'язків, тому спірною уявляється практика окремих судів щодо покладення обов'язків застосування способів захисту на позивача.

Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права характеризується певними особливостями з точки зору її цивільного обігу. Однією з них є можливість відносно легкого копіювання коду комп'ютерної програми у частині або навіть у повному обсязі. Іншою особливістю є потенційна латентність таких порушень авторських прав на комп'ютерні програми, оскільки на відміну від літературних та художніх творів комп'ютерні програми не є за своїм зовнішнім вираженням відкритими для широкого доступу, адже їх зовнішнім вираженням є код, який здатні сприймати тільки особи, які володіють певним рівнем спеціальних знань. Крім того, наявність

функціонального призначення комп'ютерної програми зумовлює особливості її використання: для неї характерно не доведення твору до відома широкого загалу, а використання для досягнення певної конкретної цілі. Суб'єкт незаконного використання комп'ютерної програми здатен її використовувати протягом достатньо тривалого часу на внутрішній роботі підприємства, що і зумовлює ускладненість виявлення таких порушень.

Визнання недійсним свідоцтва про реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму не є самостійним способом захисту прав, оскільки є похідним від визнання чи невизнання за особою власне авторських прав на комп'ютерну програму.

У третьому розділі *«Напрями вдосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві»* узагальнено міжнародний досвід захисту прав авторів комп'ютерних програм судами загальної юрисдикції; досліджується проблематика захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства та пропонуються шляхи її вирішення.

Проаналізовано міжнародні стандарти захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства та звернено увагу на їх широке нормативне закріплення: у значному масиві актів законодавства ЄС (рекомендаційних, роз'яснювальних, нормативних); у актах судів ЄС (ЄСПЛ, Суду Справедливості ЄС).

Узагальнення наявного європейського досвіду захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства свідчить про актуальність виділення двох сфер європейського законодавства та судової практики, що активно розвиваються. По-перше, положення принципу верховенства права у цивільному судочинстві та положення права на справедливий суд, що стосуються усіх категорій цивільних справ, але в окремих аспектах мають особливе значення і щодо справ про захист прав авторів комп'ютерних програм. По-друге, положення матеріального та процесуального права, що безпосередньо стосуються визначення комп'ютерних програм як об'єктів прав інтелектуальної власності та об'єктів захисту у порядку цивільного судочинства, вплив таких положень на розвиток цивільної процесуальної

форми.

У контексті судового захисту прав авторів комп'ютерних програм розвиток законодавства у цьому напрямі та вирішення питання щодо закріплення елемента комп'ютерної програми як окремого об'єкта авторського права означають й розвиток засобів доказування, зокрема судової експертизи. Оскільки перевірити охороноздатність такого твору, тобто здатність приводити комп'ютер у дію та досягати певної мети чи отримувати певний результат, можливо тільки із застосуванням спеціальних знань. Крім того, важливою може бути допомога спеціаліста при вчиненні окремих процесуальних дій із такими елементами комп'ютерної програми. Таким чином, варто очікувати підвищення ролі спеціальних знань при розгляді справ про захист прав авторів комп'ютерних програм та зростання специфічності таких справ, зокрема у питаннях збирання та закріплення доказів.

Окремим напрямом розвитку судового захисту прав авторів комп'ютерних програм визначено розвиток судової процедури розгляду таких справ у напрямку врахування їх яскраво вираженої специфіки. Ефективним засобом щодо цього визначено запуск Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Ключові слова: автор комп'ютерної програми, автор, авторське право, виробник, захист авторських прав, комп'ютерна програма, корисна модель, міжнародні стандарти захисту, об'єкт судового захисту, повноваження представника, право автора комп'ютерної програми, суд, представник, судовий захист, цивільне судочинство, цивільний процес, штучний інтелект

SUMMARY

Pokotynskyi M.A. Protection of Computer Program Authors' Rights in Civil Proceedings. – The qualification scientific work in a manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. Irpin, 2026.

The qualification scientific work represents a comprehensive investigation into the protection of the rights of computer program authors within civil proceedings. The primary

objective of the research consists in the formulation of an original theoretical conception concerning the protection of the rights and legitimate interests of computer program authors in the context of civil justice, the evaluation of the effectiveness of existing legal constructs mediating the legal relationships that arise in the course of the judicial protection of authors' rights, and the elaboration of scientifically grounded recommendations directed towards the improvement of applicable legislation. The study was conducted in strict adherence to the principles of scholarly objectivity and rigor, drawing upon a comprehensive system of scientific research methods, including both general scientific methods — such as analysis, synthesis, deduction, induction, and abstraction — and specifically juridical methods, notably the systemic method, the method of classification and typological grouping, and the comparative legal method, among others. The application of this methodological framework facilitates a multidimensional and analytically robust examination of the institution of protection of computer program authors' rights within the domain of civil procedural law.

The dissertation comprises three chapters encompassing the following subject matter: the theoretical and methodological foundations of the study of the procedural characteristics of the protection of computer program authors' rights in civil proceedings; the procedural principles governing the judicial examination of cases concerning the protection of computer program authors' rights within civil justice; and the directions for the improvement of the protection of computer program authors' rights in civil proceedings.

The first chapter, entitled *"Theoretical and Methodological Foundations of the Study of the Procedural Characteristics of the Protection of Computer Program Authors' Rights in Civil Proceedings,"* examines the genesis of the protection of computer program authors' rights within civil procedural law, identifies the distinctive features of copyright in a computer program as an object of judicial protection, and provides a characterization of the available methods of protecting copyright in computer programs.

The chapter establishes and elaborates upon the dualistic nature of a computer program — which simultaneously constitutes an object of copyright law and exhibits certain attributes characteristic of patent law objects. It is further demonstrated that the capacity of certain computer programs for the autonomous generation of commercially significant products, most notably artificial intelligence systems, gives rise to substantial peculiarities

in the legal regulation of the relationships emerging in connection with the commercial circulation of computer programs.

A defining characteristic of a computer program as an object of copyright protection is its expression in the form of code possessing an objective, externally verifiable form. This feature eliminates potential disputes regarding the recognition of a computer program as a protectable object in any given individual case.

The objective form of expression of a computer program as an object of judicial protection is characterized and defined as a form readable by a computing device — including desktop computers, laptops, smartphones, gaming consoles, smart televisions, and similar devices — which executes the program in order to achieve a specific purpose or result. Accordingly, for a computer program to qualify as an object of judicial protection, it must be capable of manifestation in a concrete form on a computing device and must satisfy the requirement of originality.

As an object of copyright, a computer program is distinguished by certain specific features from the perspective of its civil circulation. One such feature is the relative ease with which the program's code may be copied, either in part or in its entirety. Another notable characteristic is the potential latency of copyright infringements involving computer programs, since, unlike literary or artistic works, computer programs are not, by their very nature, openly accessible to the general public — their external expression taking the form of code that can be perceived and interpreted only by individuals possessing a requisite level of specialized knowledge. Furthermore, the functional purpose inherent to a computer program determines particular patterns of its use: rather than being communicated to the public at large, it is employed to achieve a specific, defined objective. An entity engaged in the unlawful use of a computer program may exploit it over a considerably prolonged period within the internal operations of an enterprise, which accounts for the heightened difficulty in detecting such infringements.

The second chapter, entitled *"Procedural Principles Governing the Judicial Examination of Cases Concerning the Protection of Computer Program Authors' Rights in Civil Proceedings,"* provides a characterization of the right to bring a claim in cases involving the protection of computer program authors' rights, examines the principal

provisions relating to the procedural status of the parties to proceedings and their representatives in this category of civil cases, and analyses the distinctive features of evidentiary procedure in cases concerning the protection of computer program authors' rights.

It is substantiated that statutory representation is inapplicable to cases involving the protection of computer program authors' rights, given that the status of author of a work is attributed exclusively to a natural person.

In the category of disputes under consideration, computer program authors are subject to the general obligation to pay court fees. At the same time, having regard to the social significance and economic value of computer programs, the complexity involved in their independent development, and the relative ease of unlawful copying as compared to original creation, the study identifies the question of exempting computer program authors from the obligation to pay court fees upon bringing proceedings for the judicial protection of their rights as a matter of considerable prospective importance warranting further scholarly attention.

Since the application of methods of civil rights protection is inherently associated with the imposition of corresponding obligations upon the infringer, the practice of certain courts of placing the obligation to apply such methods of protection upon the claimant appears legally questionable and warrants critical reassessment.

As an object of copyright, a computer program is distinguished by certain specific features from the perspective of its civil circulation. One such feature is the relative ease with which the program's code may be copied, either in part or in its entirety. Another notable characteristic is the potential latency of copyright infringements involving computer programs, since, unlike literary or artistic works, computer programs are not, by their very nature, openly accessible to the general public — their external expression taking the form of code that can be perceived and interpreted only by individuals possessing a requisite level of specialized knowledge. Furthermore, the functional purpose inherent to a computer program determines particular patterns of its use: rather than being communicated to the public at large, it is employed to achieve a specific, defined objective. An entity engaged in the unlawful use of a computer program may exploit it over a considerably prolonged period

within the internal operations of an enterprise, which accounts for the heightened difficulty in detecting such infringements.

The invalidation of a certificate of copyright registration for a computer program does not constitute an independent method of legal protection, as it is derivative in nature, being contingent upon the recognition or non-recognition of copyright in the computer program with respect to the person concerned.

The third chapter, entitled "*Directions for the Improvement of the Protection of Computer Program Authors' Rights in Civil Proceedings*," consolidates international experience in the protection of computer program authors' rights before courts of general jurisdiction, identifies the principal challenges associated with the protection of such rights within civil procedural proceedings, and proposes corresponding solutions.

The chapter analyses the international standards governing the protection of computer program authors' rights in civil proceedings and draws attention to their extensive normative consolidation across a substantial body of European Union legislative instruments — including recommendatory, interpretative, and binding acts — as well as in the jurisprudence of EU courts, notably the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union.

A synthesis of the existing European experience in the protection of computer program authors' rights within civil proceedings reveals the particular relevance of identifying two actively developing spheres of European legislation and judicial practice. The first encompasses the provisions of the rule of law principle as applied in civil proceedings and the guarantees of the right to a fair trial, which, while applicable to all categories of civil cases, assume special significance in certain respects in relation to cases concerning the protection of computer program authors' rights. The second concerns the substantive and procedural law provisions directly bearing upon the characterization of computer programs as objects of intellectual property rights and as objects of judicial protection in civil proceedings, as well as the influence of such provisions on the development of civil procedural form.

In the context of the judicial protection of computer program authors' rights, the development of legislation in this area and the resolution of the question concerning the

recognition of a computer program element as a distinct object of copyright simultaneously entails the advancement of evidentiary means, most notably forensic examination. This is attributable to the fact that verifying the protectability of such a creation — that is, its capacity to set a computer in operation and to achieve a specific purpose or produce a defined result — is possible only through the application of specialized knowledge. Furthermore, the assistance of a specialist may prove indispensable in the performance of certain procedural acts involving such elements of a computer program. Accordingly, an increased role of specialized knowledge in the adjudication of cases concerning the protection of computer program authors' rights is to be anticipated, along with a growing degree of specificity characterizing such cases, particularly with regard to the collection and preservation of evidence.

A distinct direction in the development of judicial protection of computer program authors' rights is identified as the evolution of judicial procedure for the examination of such cases in a manner that duly accounts for their pronounced distinctive characteristics. The establishment and operationalization of the High Court on Intellectual Property is identified as an effective institutional mechanism in this regard.

Keywords: author of a computer program, author, artificial intelligence, copyright, producer, copyright protection, computer program, utility model, international standards of protection, object of judicial protection, authority of the representative, right of the author of a computer program, court, representative, judicial protection, civil proceedings, civil procedure.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Покотинський М.А. Міжнародні стандарти захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 78-84. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/15.pdf
2. Покотинський М.А. Представник у цивільних справах про захист прав авторів комп'ютерних програм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 69. С. 98-101. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/23.pdf>
3. Покотинський М.А. Розвиток нормативного закріплення прав авторів комп'ютерних програм та судового захисту цих прав. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 2, 2024. С. 35-42. URL: <https://nvppp.in.ua/vip/2024/2/8.pdf>
4. Покотинський М.А. Права автора комп'ютерної програми як об'єкт судового захисту у порядку цивільного судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Випуск 2 (55). С. 32-36. URL: https://pju.nuoua.od.ua/v2_2024/9.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Покотинський М.А. Авторське право на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали Всеукр. науково-практ. інтернет-конф. (м. Ірпінь, 24 жовтня 2023 р.). Ірпінь, 2023. С. 131-133. URL: <https://dpu.edu.ua/vsi-novyny-kafedry-pryvathnoho-prava/orhanizovano-ta-provedeno-vseukrainsku-internet-konferentsiiu-2>
6. Покотинський М.А. Розвиток судового захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві: актуальні напрями. *European congress of scientific achievements* : proceedings of the 8th International scientific and practical conference (Barcelona, 12-14 August 2024). Pp. 311-315. URL: <https://sci->

conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/EUROPEAN-CONGRESS-OF-SCIENTIFIC-ACHIEVEMENTS-12-14.08.24.pdf

7. Покотинський М.А. Учасники судового розгляду у справах захисту прав авторів комп'ютерних програм. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (5-6 березня 2026 р.). 2026. Випуск 108. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2497>

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	11
1.1 Генеза захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства.....	11
1.2 Авторське право на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту.....	28
1.3 Способи захисту авторських прав на комп'ютерну програму.....	50
Висновки до першого розділу	67
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	71
2.1 Право на пред'явлення позову про захист прав авторів комп'ютерних програм	71
2.2 Процесуальний статус учасників справ про захист прав авторів комп'ютерних програм та їх представників.....	88
2.3 Доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства.....	106
Висновки до другого розділу	127
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	131
3.1 Міжнародний досвід захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві.....	131
3.2. Напрями вдосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві.....	146
Висновки до третього розділу	165
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	197

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний світ ми не уявляємо без гаджетів та комп'ютерів. У еру глобальної цифровізації актуальним питанням є суспільні відносини навколо розробників, користувачів комп'ютерних програм. Розвиток технологій відбувається стрімкими темпами, відповідно, комп'ютерні програми набувають широкого застосування та відіграють важливу роль у різних сферах життя, включаючи бізнес, науку, освіту, медицину, військову справу та інші сфери. Швидкий технологічний прогрес призводить до зростання кількості програмного забезпечення і залучає багато розробників, які потребують ефективного захисту своїх авторських прав.

Особливе значення набуває право на захист комп'ютерних програм інтелектуальної власності на такий об'єкт авторського права, як комп'ютерна програма. В цифрову епоху авторське право стає однією з ключових складових інтелектуальної власності. Захист прав на комп'ютерні програми має велике значення для стимулювання економіки, творчості, інновацій та забезпечення справедливої конкуренції в галузі програмування.

Захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві постає як складна проблема з точки зору правової практики. Правові норми та механізми захисту інтелектуальної власності повинні відповідати вимогам технологічного середовища, що швидко змінюється, а також забезпечувати ефективну реалізацію прав авторів та справедливість для всіх сторін.

Незважаючи на значення та актуальність теми, досліджень, присвячених захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві в даний час є обмежена кількість. Це створює прогалину в науковому розумінні проблеми та можливості для нових досліджень.

Проблематика захисту прав авторів у цивільному судочинстві полягає у численних труднощах, з якими стикаються автори під час розроблення комп'ютерних програм та у момент, коли вони виявляють, що їхні права порушені. Відповідно, дане дисертаційне дослідження становить системне опрацювання проблеми захисту прав

авторів у цивільному судочинстві та визначення шляхів вирішення їх під час судового захисту.

Дослідження даної проблеми є важливим, оскільки без вироблення науково-обґрунтованого підходу до механізму захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства, автори, як суб'єкти суспільних відносин будуть не захищені перед компаніями та корпораціям, які володіють значно більшими знаннями та ресурсами.

У зв'язку з розвитком технологій питання порушення прав авторів комп'ютерних програм будуть виникати дедалі частіше. Виклики правозахисникам та законотворцям також створює діяльність штучного інтелекту і розподіл прав на об'єкти, які створив останній під керуванням людини (автора).

В правовій науці відсутні фундаментальні дослідження щодо захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства. Проблеми авторського права, зокрема щодо комп'ютерних програм, привертають увагу як науковців, так і практиків та часто залишаються предметом дискусій протягом усього періоду існування цивільного судочинства і виконавчого провадження в Україні.

Важливе значення для цього дослідження мали праці авторів, що стосуються правового забезпечення інноваційного розвитку та, зокрема, у сфері охорони прав на комп'ютерні програми, таких як В. М. Антонов, Ю. Є. Атаманова, В. І. Березанська, В. С. Дроб'язко, В. С. Дмитришин, С. О. Довгий, В. О. Жаров, В. І. Жуков,, Г.І. Миرونюк, О. А. Підпригора, Ю. І., О. Д. Святоцький, В. Б. Юскаєв, М. І. Яценко С. А. Петренко , А. С. Колісник, Сусанна Водорезова, Н. В. Філик, Г. В. Омельченко, В. В. Форманюк, Л. Л. Тарасенко, К. О. Зеров, Р. С. Кірін, М. З. Вовк, О. П. Орлюк та інших.

Предметом їх дослідження були, переважно, окремі питання захисту прав авторів комп'ютерних програм, особливостей відносин, що виникають під час створення та використання комп'ютерних програм, вдосконалення правового механізму захисту авторів тощо. Зазначені наукові роботи мають важливе наукове і практичне значення, сприяють удосконаленню нормативно-правового регулювання

відносин у захисті прав авторів комп'ютерних програм. Разом з тим, залишається невирішеним ряд питань наукового та практичного характеру, зокрема: відсутність єдиного наукового підходу до розуміння категорії «захист прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства» у матеріально-правовому та процесуальному аспектах, неврегульованість деяких процесуальних питань захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства та ін. Таким чином, брак теоретичних розробок, наявність практичних проблем, які виникають у процесі захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства, недосконалість процесуального законодавства в даній сфері обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження виконано відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року, Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020-2025, Стратегії розвитку Державного податкового університету на 2022–2027 рр., затвердженої Вченою радою Державного податкового університету від 30 червня 2022 р., протокол № 11.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 25 серпня 2022 року (протокол №2) та уточнена рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 29 червня 2023 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає у розробці теоретичних основ, а також засад практичної реалізації захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм в порядку цивільного судочинства України.

Для реалізації зазначеної мети пропонується вирішення наступних конкретних завдань:

- розкрити генезу захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства;
- виокремити специфічні риси авторського права на комп'ютерну програму як об'єкта судового захисту;

- надати характеристику способів захисту авторських прав на комп'ютерну програму;
- надати характеристику права на пред'явлення позову у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм;
- визначити особливості процесуального статусу учасників справи та їх представників у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм;
- встановити особливості доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм;
- узагальнити міжнародний досвід захисту прав авторів комп'ютерних програм загальними судами;
- запропонувати напрями удосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства та запропонувати шляхи її вирішення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають за участі авторів комп'ютерних програм у сфері захисту їх прав та законних інтересів в порядку цивільного судочинства.

Предметом дослідження є захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві.

Методи дослідження. Дослідження виконане із дотриманням принципів наукової об'єктивності, використанням методів наукового пізнання: як загальнонаукових (аналіз, синтез, дедукція та інші), так і спеціально-юридичних (системний метод, метод класифікації та групування, порівняльно-правовий метод та інші). Використання формально-догматичного методу дозволило сформулювати авторський підхід до основних понять та категорій дослідження: «авторське право на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту», «способи захисту прав авторів комп'ютерних програм», «комп'ютерна програма як об'єкт права інтелектуальної власності» тощо та використовувати їх протягом здійснення дослідження (підрозділи 1.2-3.2). Поєднання методів синтезу та системно-структурного методу забезпечило систематизацію понять і категорій, застосованих у дослідженні, та формування науково обґрунтованих результатів (підрозділи 1.1–3.2). Із застосуванням методу історичного аналізу розкрито генезу захисту прав авторів комп'ютерних програм у

порядку цивільного судочинства (підрозділ 1.1). Поєднання формально-догматичного методу із системним методом дозволило надати характеристику авторського права на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту, відмежувати особливості захисту прав інтелектуальної власності на інші об'єкти (корисна модель, промисловий зразок, ноу-хау) (підрозділ 1.2). Застосування гносеологічного методу у поєднанні із методами синтезу та аналізу уможливило розкрити право на пред'явлення позову про захист прав авторів комп'ютерних програм (підрозділ 2.1). Поєднання методу класифікації та структурно-функціонального методу дозволило розкрити особливості системи способів захисту авторських прав на комп'ютерну програму (підрозділ 1.3), особливості системи доказування у розглядуваній категорії цивільних справ (підрозділ 2.3), сформулювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства (підрозділ 3.2). Із застосуванням порівняльно-правового методу виконано узагальнення наявного міжнародного досвіду захисту прав авторів комп'ютерних програм загальними судами (підрозділ 3.1).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства України. За результатами сформульовано та обґрунтовано нові наукові положення та висновки, зокрема:

вперше:

- здійснено авторську періодизацію історичного розвитку судового захисту прав авторів комп'ютерних програм на території України;

- визначено та систематизовано структуру об'єктивної форми вираження комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, обґрунтовано, що поряд із вихідним (об'єктним) кодом додатковим елементом такої форми є інструкція, яка приводить у дію комп'ютер для досягнення певного результату та виражена у вихідному (об'єктному) коді;

- обґрунтовано пропозицію внесення змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень щодо відстрочення чи розстрочення оплати вартості робіт за проведення експертизи за ухвалою суду;

удосконалено:

- норми ЦПК України щодо компенсації судових витрат при заміні судом неналежного відповідача, зокрема внести до ч. 5 ст.142 ЦПК України підставу для компенсації здійснених витрат відповідача, який замінений судом як неналежний, а саме: після слів «...без розгляду...» додати «... або заміни неналежного відповідача...»;

- орієнтовний перелік питань для проведення експертизи у сфері інтелектуальної власності: запропоновано до підпункту 5.5 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, доповнивши його після абзацу тридцять сьомого новим абзацом, який викласти у такій редакції: «Чи має комп'ютерна програма (назва 1) ознаки декомпіляції комп'ютерної програми (назва 2)?»;

- поняття піратства щодо комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, обґрунтовано несуттєвість ознаки наявності чи відсутності факту поширення комп'ютерної програми;

- визначення ефективності способу захисту цивільних прав як критерію обрання судом способу захисту прав автора комп'ютерної програми у порядку цивільного судочинства, розкрито специфічні ознаки ефективності способу захисту прав авторів комп'ютерних програм;

- критерії відмежування поняття комп'ютерної програми від суміжних понять: «змінні дані», «підготовчі матеріали», «елемент комп'ютерної програми»;

дістали подальшого розвитку:

- систематизація способів захисту авторських прав на комп'ютерну програму, визначено загальні та спеціальні способи захисту;

- поняття цивільного процесуального статусу автора комп'ютерної програми, визначено широкий сенс такого статусу;

- суб'єктний критерій поняття «справа цивільної юрисдикції», уточнено такий критерій щодо справ про захист прав автора комп'ютерної програми та виділено вузький та широкий контекст поняття «справа про захист прав автора комп'ютерної програми»;

- визначення способу захисту прав автора комп'ютерної програми, обґрунтовано доцільність виділення додаткового способу захисту поряд із основним;
- поняття суб'єктів доказування у цивільному судочинстві, визначено суб'єктів доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм;
- спосіб зазначення автором про своє авторство на комп'ютерну програму, обґрунтовано допустимість зазначення авторства із використанням вихідного (об'єктного) коду програми.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у:

- *нормотворчій діяльності* – для розвитку цивільного процесуального законодавства щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства;
- *практичній діяльності* – при тлумаченні та застосуванні норм цивільного процесуального права та авторського права щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства;
- *сфері наукових досліджень* – отримані висновки можуть бути використані як основа для подальшої наукової розробки цієї проблематики;
- *освітньому процесі* – при розробці робочих програм, навчальних посібників, підручників та іншого навчально-методичного забезпечення таких дисциплін, як: «Цивільне процесуальне право», «Право інтелектуальної власності», «Авторське право», «Актуальні проблеми цивільного процесуального права», а також при їх викладанні.

Апробація матеріалів дисертації. Результати цього дослідження були апробовані на двох міжнародних та одній всеукраїнській науково-практичних конференціях, зокрема: 8th International scientific and practical conference «European congress of scientific achievements» (Barcelona, 12-14 серпня 2024 року); Міжнародна наукова конференція. «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (05-06 березня 2026 року); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми приватного права» (м. Ірпінь, 24 жовтня 2023 року).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, троє тез доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (189 найменувань на 22 сторінках) і додатку (на 2 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з них основного тексту 174 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Генеза захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства

Пунктом 26 статті 1 та статтею 20 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX (далі – Закон «Про авторське право і суміжні права») [1] комп'ютерна програма віднесена до об'єктів авторського права. Водночас, у юридичній літературі зустрічаються позиції про можливість застосування патентного законодавства щодо надання правової охорони комп'ютерній програмі, зокрема положень Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. № 3687-ХІІ, при цьому аналізуються переваги та недоліки патентування порівняно із реєстрацією авторського права, що свідчить про затребуваність такої форми захисту [2; 3, с.206].

Історія розвитку правового захисту прав авторів комп'ютерних програм свідчить про існування двох визначальних моделей його розвитку: захист у межах патентного законодавства та захист у межах авторського права.

Проблематиці захисту прав авторів комп'ютерних програм приділяла увагу значна кількість дослідників. Варто відзначити роботи, присвячені: режиму правової охорони комп'ютерних програм у контексті національного та міжнародного досвіду (2023 р.) [3, с.205-208], уніфікації і гармонізації законодавства з охорони прав інтелектуальної власності держав-членів ЄС та законодавства України (2019 р.) [4], проблемам удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності в процесі інтеграції України в Європейський дослідницький простір (2017 р.) [5]. Водночас, вказані роботи або не містять відповідних пропозицій, або недостатньою мірою враховують історичний досвід розвитку досліджуваного законодавства.

Тому актуальним є надання характеристики розвитку правового регулювання прав авторів комп'ютерних програм та їх судового захисту, визначення на цій основі перспектив подальшого дослідження окресленої проблематики.

Правове регулювання використання комп'ютерних програм та судового захисту їх авторів починає своє становлення із середини 1950-х років, коли почали з'являтися перші електронно-обчислювальні машини (далі - ЕОМ).

Ознаками комп'ютерної програми як об'єкта авторського права виділяються зокрема: здатність приводити в дію комп'ютер і досягати результату; вираження у формі, придатній до зчитування комп'ютером (п. 26 ст. 1, ст. 20 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Водночас, виділяється й така вимога до комп'ютерної програми: вираження у вихідному або об'єктному коді. Комп'ютерна програма може мати собою набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді (п. 26 ст. 1 вказаного Закону). Комп'ютерна програма як об'єкт права інтелектуальної власності складається з тексту комп'ютерної програми та додаткових інформаційних елементів [6, с.54, 183]. Тому комп'ютерна програма є об'єктом охорони саме авторського права. З огляду на це, історичне дослідження розвитку правового регулювання та судового захисту прав авторів комп'ютерних програм варто проводити у контексті історичного розвитку авторського права. Такий підхід дозволить, з одного боку, виявити сутнісні аспекти авторського права з точки зору захисту прав авторів комп'ютерних програм, а з іншого, дозволить виділити ключові властивості комп'ютерної програми як об'єкта авторського права.

Перші згадки про нормативне закріплення прав автора сягають часів Давнього Риму. Давньоримські автори вважали свою працю результатом божественної волі, водночас прагнули захистити не літературну власність, а власність на кожен окремий екземпляр літературного твору, на манускрипт, як на тілесну річ, що має цінність у своїй якості речі, а не у своєму розумовому змісті [7, с.63]. Таким чином, варто погодитись із думкою, що за часів Стародавнього Риму захист прав автора опосередковувався через захист права власності на річ, у якій твір знайшов зовнішній вираз. Отже, у римському приватному праві не розрізняли права інтелектуальної

власності автора та право власності на матеріальний об'єкт, у якому відображено результати діяльності автора [8, с.28].

Захист прав автора міг здійснюватися у межах легісакційного процесу, одночасно із правом власності на річ. При цьому існувала можливість укладення мирової угоди, що називалася *transactio* та полягала у досягненні сторонами мирної домовленості щодо вирішення їх спору. *Transactio* могла укладатись на першій стадії легісакційного процесу, у межах якої відбувалася підготовка справи до другої стадії (розгляд суддею по суті). Таким чином, мирова угода могла бути укладена до передання справи на розгляд судді. Невиконання *transactio* мало наслідком утворення «недоброї репутації» щодо боржника [9, с.17-18].

Першим визначним пам'ятником давньоруського права, який найбільш повно регулював порядок розгляду конфліктів, що виникали в суспільстві, став кодифікований збірник «Руська Правда» у трьох редакціях: короткої, просторової та скороченої. У «Руській Правді» містилися норми процесуального права, сформовані як законодавцем, так і ті, що були відомі практиці протягом кількох століть. Процесуальний порядок притягнення до відповідальності був єдиним, оскільки були відсутні розмежування між кримінальним та цивільним судочинством. Судовий процес за змістом був обвинувально-змагальним, у якому ще зберігався вплив звичаєвих норм та принципу привілейованого становища в суспільстві його учасників (сторін, свідків). Таким чином, починаючи з X століття, на території сучасної України захист прав автора відбувався за положеннями Руської Правди, що містила норми не тільки матеріального, але й процесуального характеру. Закріплювалися єдині загальні засади судового процесу (які можуть бути охарактеризовані як обвинувально-змагальні), визначалися основні правила використання доказів [10, с.84; 11, с.53; 8, с.28]. Водночас до 1920-х років на території сучасної України розгляду судових спорів про захист авторських прав не було притаманне застосування спеціальних процесуальних засобів та судових процедур.

У другій половині XIV ст. більшість українських земель знаходилася під владою Польського та Литовського князівств, Речі Посполитої. Судова система була побудована за класовим та становим принципом. Під юрисдикцію суду підпадало

досить широке коло цивільних справ, серед яких були і справи щодо захисту права інтелектуальної власності [8, с.28-29]. Статут Великого князівства Литовського передбачав у цілому змагальний тип процесу, за умовами якого потерпілий або його представник зобов'язані були самостійно збирати докази й надавати їх суду. При цьому справа, як і раніше, починалася зі скарги (чолобитної) позивача. Неявка відповідача до суду розцінювалася як визнання ним своєї провини. Відповідач уже мав право подати зустрічний позов, у судочинстві чітко простежуються елементи примирення сторін, причому укладення мирової угоди було можливим аж до початку поєдинку [12, с.95; 9, с.18-24].

Виділяючи окремі акценти розвитку судового захисту прав авторів у цей період, варто вказати, що Литовські статuti не визначали спеціальних засад судового захисту прав авторів, тобто щодо розгляду цих справ поширювався загальний порядок цивільного судочинства. Водночас, Литовські статuti відзначалися високим рівнем деталізації порівняно із положеннями Руської Правди та мали новаційний характер на свій час. Зокрема, було запроваджено такі інститути судочинства, як: можливість оскарження судових рішень (у визначених законодавством випадках); полюбовні суди, для яких основною метою діяльності визначалось примирення сторін. Крім того, порівняно із Руською Правдою було деталізоване визначення процесуальних прав та обов'язків сторін, а також деталізовано правила процедури цивільного судочинства у цілому [9, с.18-24].

Таким чином, період дії Литовських Статутів характеризується підвищеними, порівняно із попереднім історичним періодом, гарантіями прав учасників судового процесу, вищим рівнем організованості процесу, що дозволяло якісніше розглядати усі цивільні спори, в тому числі й спори про захист авторських прав.

У 19 столітті основним нормативним актом, що регулював цивільне судочинство на території сучасної лівобережної України, став Статут цивільного судочинства 1864 р. Стаття 1 Статуту передбачала, що будь-який спір про право цивільне підлягає вирішенню судовими установами, він виходив з принципів винятковості судової влади, її незалежності, єдиного і рівного для всіх суду. Виходячи з зазначеної норми, можна стверджувати, що спори з приводу прав на результати

творчої діяльності відповідно до Статуту також підпадали під цивільну юрисдикцію суду. Водночас, поряд із Статутом цивільного судочинства 1864 р., в Україні також діяв Австрійський Статут цивільного судочинства 1895 р. Цей Статут поширювався на території Західної України аж до її приєднання до УРСР у другій половині 40-х рр. ХХ ст. [13, с.14; 8, с.29-30].

Система захисту суб'єктивних прав, в тому числі й прав автора, визначена у Статуті цивільного судочинства 1864 року враховувала надбання щодо захисту авторського права у Франції та Німеччині. Так, у 1791 і 1793 роках Конституційна асамблея Французької Республіки прийняла два декрети, які започаткували нову систему охорони авторського права: «Декрет про право на постановку і виконання драматичних і музичних творів» 1791 року забезпечував право автора на публічне виконання протягом усього його життя, а також протягом 5 років після його смерті на користь його спадкоємців та осіб, яким уступалося це право. «Декрет про право власності авторів на літературні твори, композиторів, живописців та рисувальників» від 1793 року надавав авторові виключне право відтворення його творів протягом його життя, а також 10 років після його смерті на користь його спадкоємців і правонаступників. На основі французьких декретів у країнах континентальної Європи, насамперед у Франції та Німеччині, сформувалася система авторського права («droit d'auteur»), яку потім перейняло чимало країн Азії, Африки та Латинської Америки. Основою цієї системи є власне право автора виконувати та відтворювати свої твори, його визнано особою, що своєю творчою працею створює твір. Авторське право в континентальній системі не обмежується лише правом на виготовлення копій творів; його виникнення не пов'язується з вимогою виконання будь-яких формальностей (реєстрації чи депонування); авторське право виникає з моменту створення твору. Подальший розвиток цієї системи охорони авторського права пов'язаний з появою в Німеччині нових філософських концепцій, зокрема, Канта, які вбачали в авторському праві або праві автора не просто форму власності, що забезпечувала автору або власнику права майнові вигоди. Вони розглядали творчу діяльність автора та її результати як продовження або відображення його особистості.

Тому автор мав право через природну справедливість на охорону своєї творчості як частини його особистості [14, с.24-26].

Ця концепція зробила великий вплив на розвиток авторського права в континентальній Європі і призвела до розвитку в XIX столітті доктрини моральних прав авторів («droit moral»). У подальшому розвиток цієї доктрини втілювався у закріпленні особистих немайнових прав авторів у міжнародному праві та національних законодавствах держав світу. Таким чином, варто погодитись із позицією, що у державах континентального права право автора також розглядається як право власності і тією ж мірою, що й в системі загального права, прагне зберегти майновий зміст цієї власності. Проте, і в цьому полягає основна відмінність, наявний додатковий вимір права автора, тобто інтелектуальна і філософська концепція того, що твір автора є вираженням його особистості, яка через природну справедливість вимагає охорони в тій же мірі, що й майновий потенціал твору [14, с.24-26].

Законодавство про авторське право починає утворюватись на території сучасної лівобережної України значно пізніше ніж у провідних європейських країнах. Тривалий час авторське право існувало в рамках цензурного законодавства, що уповільнювало формування ідеї авторства. У XIX ст. законодавство ґрунтувалось на пропріетарній концепції авторського права. Законодавче закріплення авторських прав поширилося спочатку на літературні твори, а згодом на музичні та художні. Право авторства пройшло еволюцію від трактування його як виняткового майнового права автора користуватися виданням та його продажем на свій розсуд, як набутим майном, впродовж всього життя автора до виокремлення ідеї майнового та немайнового інтересу автора. Тобто під нормативний захист спочатку потрапив інтерес розповсюджувача, а згодом інтерес автора. Але вже на початку XX ст. був прийнятий окремий закон про авторське право, який увів чимало прогресивних новел, які позитивно вплинули на поступ авторського права. Існували досить жорсткі цензурні правила щодо україномовних видань аж до повної їх заборони, тому про захист авторських прав українських авторів вести мову не доводиться [15, с.17-18].

Отже, авторське право та його захист у XIX столітті на території сучасної лівобережної України визначались певними особливостями, порівняно із

європейськими державами: пропрієтарна концепція авторського права, основою було законодавство щодо цензури і це практично виключало можливість захисту прав українських авторів, відсутність закріплення на законодавчому рівні процедурних особливостей розгляду справ про захист авторських прав у суді при загальному усвідомленні наявності специфіки таких спорів. Варто констатувати не притаманність судовому процесу, що мав місце на території України до 1920-х років спеціальних процесуальних інструментів та процесуальних особливостей розглядів спорів про захист авторського права, оскільки основними категоріями справ були спори побутового характеру: відшкодування шкоди внаслідок крадіжки чи заподіяння тілесних ушкоджень, сімейні та спадкові спори тощо. Певною мірою цьому сприяв і стан матеріального законодавства тих часів: відсутність виділення авторського права чи права інтелектуальної власності в окремий правовий інститут. Схожа ситуація спостерігалась упродовж достатньо тривалого часу – аж до 1925-го року, коли особливості захисту саме авторських прав отримали нормативне закріплення в «Основах авторського права», що були ухвалені 30 січня 1925 року.

Дослідження розвитку судового захисту прав авторів комп'ютерних програм на території сучасної України у період часу до 1990 року вимагає проведення порівняльного аналізу із відповідними світовими тенденціями, оскільки саме із 1950-х років у США та Європі створюються передумови для активного розвитку вказаного правового регулювання: поява перших електронно-обчислювальних машин [6, с.54].

У світі ідея охорони майнових авторських прав була реалізована тільки після широкого застосування для друкування книг набірною шрифту, завдяки чому стало можливим розмноження літературних творів за допомогою механічних процесів замість їх переписування від руки. Перший друкарський верстат було виготовлено німецьким винахідником Іоганном Гуттенбергом у XV столітті. Це призвело до закінчення епохи рукописних книг та дозволило налагодити масове виробництво та відтворення дешевих книг. Нові можливості у сфері книгодрукування призвели до виникнення нових професій та видів підприємницької діяльності — друкарів і книгопродавців. Вони інвестували значні суми на закупівлю паперу, купівлю чи виготовлення друкарських верстатів, а також на наймання робочої сили. Ці інвестиції

протягом певного часу можна було відшкодувати шляхом продажу книг. Справедливій конкуренції видавців перешкоджав продаж незаконно надрукованих копій творів. Це призвело до введення охорони прав видавців шляхом надання владою суверена (імператора, короля, князя тощо) так званих привілеїв. Відповідно до них бенефіціарії отримували монополні права на виготовлення та поширення друкованої продукції. Найдавніші згадування про привілеї у галузі книгодрукування відносяться до періоду розквіту Венеціанської Республіки та датуються 1469 роком. Наприкінці XVII століття система привілеїв все більше і більше піддавалася критиці в різних країнах. Особливо гострою ситуація була в Англії. У цій країні діяльність видавців та продавців друкованої продукції («stationers»), які були об'єднані у Гільдію, призвела до безпідставно високих цін на друковану продукцію. Тому стримувався доступ до неї з боку населення, і відповідно гальмувало розвиток освіти та виробництва. Крім того, розгорнувся активний рух щодо визнання прав авторів, які, вважалось, охороняються загальним правом. Ці процеси відбувалися разом з формуванням ліберальної ідеології теорії держави та права під впливом філософського вчення Джона Локка. У 1710 році парламентом Англії було прийнято «Статут королеви Анни», відомий ще як «Акт про заохочення просвітництва», визнаний в історії першим законом про авторське право [14, с.21-23].

Охорона авторського права на міжнародному рівні була розпочата в середині XIX століття на основі двосторонніх договорів. Хоча було підписано низку договорів, які передбачали взаємне визнання державами авторських прав, однак вони не могли створити єдину систему охорони авторського права. Потреба в єдиній системі охорони авторських прав призвела до формулювання та прийняття 9 вересня 1886 року Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Конвенція є найдавнішим і «найшанованішим» багатостороннім, універсальним міжнародним договором у сфері авторського права, який відкритий для приєднання всім державам. Текст конвенції неодноразово переглядався з метою вдосконалення міжнародної системи охорони, про яку в ній йдеться. Зміни були покликані дати відповідь на виклик швидкого технічного прогресу в галузі використання творів авторів, забезпечити міжнародно-правове визнання нових прав і забезпечити необхідний

захист старих. На сьогоднішній день діє редакція, яка відповідає Паризькому акту 1971 року, зміненому в 1979 році. У Бернській конвенції були утверджені принципи, притаманні континентальній системі охорони авторського права. Важливою віхою у формуванні міжнародної системи авторського права стало підписання 17 липня 1952 року в Женеві Всесвітньої конвенції про авторське право. Нові норми міжнародного права, які регулюють використання об'єктів авторського права у цифровому середовищі, зокрема в Інтернеті, було закріплено у Договорі про авторське право, прийнятому Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року в рамках Всесвітньої організації інтелектуальної власності. У другій половині ХХ сторіччя авторське право було визнане одним із невід'ємних прав людини, що знайшло своє відображення у Загальній декларації прав людини, проголошеної Організацією об'єднаних націй 10 грудня 1948 року (стаття 27), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, прийнятому в рамках цієї організації 16 грудня 1966 року (стаття 15) [14, с.27-28].

Першими подібними до комп'ютерних програм продуктами були програми діяльності ЕОМ, які розглядалися як невід'ємне ціле із ЕОМ: програмно-апаратний обчислювальний комплекс. Іншою особливістю були ускладнення обігу комп'ютерних програм, зумовлені некомпактністю методів та засобів збереження та перенесення інформації, забезпечення їх читабельності для машини. Крім того, виробник ЕОМ та програмного забезпечення до неї виконував і функції сервісного обслуговування конкретної ЕОМ, що надавало можливості запобігати несанкціонованому поширенню своїх комп'ютерних програм. Вказане зумовлювало й відсутність умов для порушення прав авторів на ці програми (алгоритми).

Поява спеціальних правових засобів охорони комп'ютерних програм пов'язана із виникненням перфокарт та перфострічок як способів фіксації комп'ютерної програми та її використання. Це зумовило сприйняття комп'ютерної програми як самостійного продукту та об'єкта патентного права.

Про подальші якісні зміни у правовому регулюванні використання комп'ютерних програм та засобів захисту прав їх авторів можна стверджувати, починаючи з 1964 року, коли у Відомстві з авторських прав США вперше було

розпочато реєстрацію комп'ютерних програм. Комп'ютерна програма визнавалась видом твору та мала відповідати двом критеріям охороноздатності, що висувались для творів: бути опублікованою та бути здатною до читання (сприйняття очима). У Європі в той час мала місце патентна реєстрація винаходів, що засновувалися на комп'ютерних програмах. Водночас через неготовність патентної системи до нових об'єктів цивільного обігу (комп'ютерних програм) в окремих випадках винаходи, що ґрунтувалися на комп'ютерних програмах, не могли отримати правову охорону, що призводило до судових спорів. Відповідна судова практика сприяла формуванню критеріїв патентоздатності щодо таких винаходів. У підсумку з'являється новий об'єкт патентування: комп'ютерна програма, але за умови, що вона нерозривно пов'язана із новим застосуванням ЕОМ або новим способом керування ЕОМ [6, с.54-60].

Протягом 1960-х та 1970-х років у світі не існувало єдиного підходу щодо моделі захисту прав авторів комп'ютерних програм. Мала місце конкуренція системи авторського права та системи патентного права. Патентні відомства США, Австрії, Швейцарії, Австралії зайняли принципову позицію про неможливість надання патентної охорони комп'ютерній програмі у випадках, коли у ній використовувались математичні алгоритми, оскільки це призводило б до патентування математичних алгоритмів. Інший підхід до визнання таких комп'ютерних програм об'єктом правової охорони базувався на визнанні їх не математичними алгоритмами, а вказівками щодо раціональної організації діяльності. Таким чином, комп'ютерна програма продовжувала бути предметом охорони авторського права та патентного права.

Якісний розвиток правової охорони комп'ютерних програм відбувся у середині 1970-х років у зв'язку із масовим виробництвом персональних комп'ютерів. Це призвело до поширення на ринку комп'ютерних програм, які не були прив'язані до конкретного комп'ютера, та, як наслідок, до сприйняття комп'ютерної програми як окремого об'єкта права. Засоби зберігання та перенесення комп'ютерних програм теж зазнали змін: замість перфокарт та перфострічок використовувалися аудіокасети, а у подальшому — дискети. Внаслідок цих процесів утворилися умови для незаконного

використання комп'ютерних програм («піратства»). Основна проблематика розвитку нормативного регулювання правової охорони комп'ютерних програм полягала в обранні двох підходів: застосування авторського права із необхідними адаптаціями (цим шляхом пішли економічно розвинені держави, такі як США, Велика Британія, ФРН тощо); централізована розробка спеціального законодавства із цих питань. Головною причиною першого підходу можна вважати подібність процесів створення комп'ютерних програм та літературних (наукових) творів. При цьому розвиток обох напрямів гальмувався стрімким розвитком самих комп'ютерних програм та їх ринку. Це ускладнювало побудову ефективного та стабільного законодавства. Загальним напрямом четвертого етапу розвитку правової охорони комп'ютерних програм можна вважати конкретизацію наявного законодавства про авторське право [6, с.60–70].

Таким чином, наступний етап правового регулювання охорони комп'ютерних програм та захисту прав авторів розпочався з середини 1970-х років, з появою персональних комп'ютерів, які набули масового поширення. Комп'ютерні програми почали виробляти без жорсткої прив'язки до конкретного апарату та виконання вузькоспеціалізованих задач, а виробляти комп'ютерні програми почали спеціалізовані суб'єкти, що виробляли тільки їх і не виробляли обладнання, для якого програми призначаються. Це зумовило поступове визнання комп'ютерних програм як окремого об'єкта правової охорони, хоча єдиного підходу до правового регулювання їх використання не було сформовано.

Певна соціальна та політична ізоляція України протягом 1917–1990 років від світових процесів розвитку захисту прав авторів комп'ютерних програм зумовила особливості правового регулювання у цій сфері. Основними рисами вказаного розвитку можна вважати наступні: основою розвитку законодавства був обмін досвідом із розвиненими державами, які на той час вже були на третьому етапі розвитку; використання комп'ютерних програм та алгоритмів передбачалось на безоплатній основі у вільному доступі, а винагорода авторів програм охоплювалась їх заробітною платою; існувала практика переводу алгоритмів у «матеріальну» площину шляхом створення спеціалізованих пристроїв, що їх використовували, і тільки у цьому разі на відповідний алгоритм можна було отримати авторське

свідоцтво; до 1987 року комп'ютерні програми не розглядались як об'єкт авторського права, а після – як об'єкт авторського права і речового права одночасно [6, с.70-72].

В 1961 році Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) затвердила «Основи цивільного законодавства СРСР і радянських республік», розділ четвертий яких присвячений авторському праву. Відповідно до зазначених Основ у 1963 році Верховна Рада УРСР прийняла Цивільний кодекс УРСР, четвертий розділ якого стосувався авторського права та складався із 44 статей (ст. 472–513). Радянське законодавство було занадто зарегламентоване та передбачало значні вилучення із сфери авторських прав, базуючись на таких постулатах, як-от: непередаваність авторських прав; суворе правове регулювання авторських договорів та розміру авторської винагороди; наявність у сфері авторського права широких галузей вільного або напіввільного використання творів без згоди автора. Однак, це законодавство в основному непогано обслуговувало ту адміністративно-командну систему, яка існувала в СРСР, закріплюючи виняткову роль держави в усіх сферах суспільного життя. Авторське право Радянського Союзу багато в чому не відповідало міжнародним нормам. Тому СРСР не міг приєднатися до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів — найстарішого міжнародного договору, який лежить в основі всього міжнародного співробітництва у галузі авторського права. Більш гнучка Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року, яка відносила більшість питань на вирішення внутрішньодержавного законодавства, була ратифікована СРСР у 1973 році [14, с.37-38].

До 1963 року процесуальне законодавство не закріплювало процесуальних особливостей розгляду і вирішення спорів про захист авторських прав. Більше того, до прийняття 30 січня 1925 року Основ авторського права матеріально-правове регулювання теж не містило авторського права як відокремленого інституту.

Першим випадком нормативного врегулювання процесуальних особливостей вирішення справ про захист прав авторів комп'ютерних програм є закріплення альтернативної підсудності таких справ у ч. 1 ст. 126 Цивільного процесуального кодексу України, який було прийнято 18.07.1963 р. [16]. Таким чином, у розвитку

судового захисту прав авторів доцільно виділяти такі періоди: до першої половини XIV ст.; до 1864 р.; до 1917 року; до 1990 року.

Процесуальними кодексами 1924 р. та 1929 р. й було закріплено принципи диспозитивності та змагальності, реально їхня дія була достатньо обмеженою. Вказане стосувалось і розгляду справ про захист авторських прав) [8, с.28-30; 17, с.118].

У період незалежності України нормативним актом, яким врегульовано одночасно і матеріально-правові авторських прав і процесуальні аспекти їх захисту став Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ, яким комплексно врегульовано питання: сфери правового регулювання (ст. 1); кола творів, які отримують авторсько-правову охорону (ст. 5); виникнення та здійснення авторського права (ст. 9) та інші принципові матеріально-правові питання авторського права. В тому числі, отримали охорону авторським правом комп'ютерні програми як літературні письмові твори (п. 1 ч. 1 ст. 5 вказаного Закону), а також закріплено положення щодо вільного відтворення комп'ютерних програм: випадки, сфера обов'язків суб'єкта відтворення, умови відтворення (ст. 18 вказаного Закону). Крім того, у розділі 5 зазначеного Закону вирішено окремі питання, що мають безпосереднє значення для здійснення судового захисту прав авторів: визначення порушення авторського права (ч. 1 ст. 41); найзагальніші положення про порядок захисту авторських прав (ст. 42); способи захисту авторських прав (ст. 43) та деякі інші. Водночас, процесуальні особливості розгляду цивільних справ щодо захисту прав авторів саме комп'ютерних програм не знайшли свого закріплення і в цьому Законі.

Принципова новизна Закону України «Про авторське право і суміжні права» полягала у наступному: 1) передбачалася охорона прав авторів, у тому числі й особистих немайнових, а не тільки їх творів; 2) було розширено права авторів: скоротилася кількість випадків вільного використання творів; утверджено договірну свободу учасників авторсько-правових відносин шляхом зняття невинуватених обмежень та невинуватеної регламентації авторських договорів; продовжено термін охорони авторських прав (протягом життя автора та 50 років після смерті); 3)

розширено перелік об'єктів, які охороняються нормами авторського права, серед яких комп'ютерні програми, бази даних, аудіовізуальні твори та інші сучасні види творів; 4) передбачено використання об'єктів авторського права і суміжних прав за допомогою нових засобів, породжених розвитком сучасної техніки і технології, — супутникового і кабельного телебачення, цифрового запису; 5) встановлено охорону прав виконавців, виробників фонограм, організацій мовлення (суміжних прав); 6) враховуючи те, що автор і суб'єкти суміжних прав не завжди можуть самотійно реалізувати та проконтролювати порядок використання своїх прав, передбачено нову форму їх здійснення — колективне управління їх майновими правами; 7) Законом встановлено нові способи захисту авторського права і суміжних прав: конфіскація незаконно виготовлених примірників творів і фонограм та обладнання, на якому вони виготовлені; вилучення та спрямування на користь автора прибутків, отриманих порушником; відшкодування моральної шкоди. До Закону було включено норму про те, що захист прав може здійснюватися в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством [14, с.39-40].

Водночас необхідно виділити акти міжнародного регулювання, в яких отримали нормативне закріплення підсумки дискусії щодо визначення правового статусу комп'ютерних програм як об'єктів авторського права чи об'єктів патентного права. Такими актами є: Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 20.12.1996 р., Директива ЄС про правову охорону комп'ютерних програм від 14.05.1991 р. № 91/250/ЄС, Угода СОТ про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 01.01.1995 р. (Угода TRIPS). Комп'ютерна програма була віднесена до об'єктів авторського права. Втім, залишилися недостатньою мірою врегульованими питання охорони способу реалізації ідеї та об'єктивованого вираження комп'ютерної програми як критерію її охороноздатності [6, с.73].

Забезпечення захисту авторського права і суміжних прав неможливе без наявності ефективних норм в інших галузях права, зокрема, в кримінальному та адміністративному законодавстві. 5 квітня 2001 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення прав на об'єкти права

інтелектуальної власності», яким внесено зміни до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України. Відповідно до цих змін та нового Кримінального кодексу України (прийнятого у квітні 2001 року та набраного чинності 1 вересня 2001 року) було встановлено більш суворі санкції щодо порушників чинного законодавства у сфері авторського права і суміжних прав [14, с.42].

Розвиток нормативного закріплення процесуальних особливостей судового захисту прав авторів, в тому числі й прав авторів комп'ютерних програм, відбувся із прийняттям у 2004 році Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (далі — ЦПК України) [16]. Так, закріплено повноваження суду забезпечити позов до його подання з метою запобігти порушенню права інтелектуальної власності. Викладено умови застосування такого забезпечення позову та окремі вимоги до документів, що подаються до суду (ч. 4 ст. 151 ЦПК України у редакції від 18.03.2004 р.). Необхідно зазначити, що процесуальні особливості розгляду та вирішення справ про захист авторських прав отримали закріплення значною мірою у судовій практиці. Знаковою у цьому відношенні можна вважати Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 р. № 5 [18, с.15].

Особливістю розвитку положень про авторське право, в тому числі про судовий захист авторських прав є критичне значення євроінтеграційних процесів національної правової системи, відображених передусім, в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [19].

У юридичній літературі вказують на ключові положення, закріплені у ст. 3 Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 р., ст. 2bis Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1971 р., статті 3, 31, 32 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності 1994 р., Договорі Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право 1996 р. та деяких інших міжнародних

договорах. Важливе значення також мають акти рекомендаційного характеру, що утворюють стандарти та принципи європейського правового регулювання у сфері авторського права: Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 05.05.1989 р.; Європейська конвенція про спільне кінематографічне виробництво від 02.10.1992 р.; Європейська конвенція щодо питань закону про авторське право та суміжні права в межах транскордонного супутникового мовлення від 11.05.1994 р. та деякі інші. Крім міжнародних договорів згадуються також Директиви Європейського парламенту та ради ЄС, що також встановлюють принципи правового регулювання у певних сферах: Директива ЄС № 93/83/ЄС про узгодження деяких норм авторського права та прав, що відносяться до авторського права, які застосовуються до ефірного мовлення через супутник і до ретрансляції по кабелю; Директива ЄС № 93/98/ЄС про гармонізацію строку дії охорони авторського права й деяких суміжних прав та деякі інші [8, с.33-34].

Попри національні та зарубіжні напрацювання, станом на 2010 рік склалась ситуація, коли комп'ютерна програма юридично входила до об'єктів авторського права, але фактично мала безпосередній зв'язок із раціоналізацією роботи комп'ютера для досягнення практично значимих задач, що наближало її за своїм призначенням до об'єктів патентного права. У зв'язку із цим авторське право не забезпечувало повну правову охорону комп'ютерної програми як способу реалізації певної ідеї [6, с.73-74].

Окреслена проблема продовжує існувати протягом достатньо тривалого часу й досі не має остаточного вирішення. Так, О.В. Іванюченко пропонує запровадити такий об'єкт патентного права, як «винахід, пов'язаний із комп'ютерною програмою», оскільки такий винахід охоплює не тільки технічні рішення, але й математичні, а отже, виходить за межі класичного патентного права, що надає можливість патентувати виключно в межах технічних рішень. На практиці вказане призводить до фактично «обходу закону»: математичні рішення, що виходять за межі патентоспроможності, приховуються у апаратному забезпеченні, що містить виключно технічні рішення. Дослідниця наводить досвід Німеччини щодо відповідного розширення патентоспроможності та можливості патентування не

тільки винаходів, що містять технічні рішення, але й винаходів, що містять математичні (науково-технічні) рішення [20, с.191-194]. Не наводить конкретних пропозицій і Є.А. Булат, попри опрацювання вченою проблематики удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності в процесі інтеграції України в Європейський дослідницький простір, опрацювання проблеми правової охорони таких об'єктів, як наукове відкриття та бізнес-метод [5, с.242-243]. Ю.М. Капіца, за результатами опрацювання проблематики уніфікації і гармонізації законодавства з охорони прав інтелектуальної власності держав-членів ЄС та законодавства України наводить відповідні пропозиції щодо наукового відкриття та раціоналізаторської пропозиції, але не торкається такого об'єкта, як комп'ютерна програма [4, с.213-223].

А.В. Ходош, опрацьовуючи проблематику режиму правової охорони комп'ютерних програм, вказує на дуалістичний характер цього об'єкта права інтелектуальної власності: програма становить собою код, але водночас цей код нерозривно пов'язаний із функціональним призначенням програми та її функціональними можливостями. Тому автор стверджує про необхідність застосування комплексного підходу та використання різних форм правової охорони комп'ютерної програми, за умови чіткого визначення меж використання кожної з форм. При цьому дослідник розглядає дві форми охорони комп'ютерних програм: авторським правом та патентним правом [3, с.206-208].

Сьогодні обидві форми правової охорони є вельми затребуваними на практиці. Так, відповідно до інформації про діяльність Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), у 2023 році на розгляд надійшло 2911 заявок на винаходи, прийнято рішення про реєстрацію об'єкта промислової власності у 1566 випадках. Надійшло 8580 заявок про реєстрацію авторського права на твір. Зареєстровано авторське право на твір у 6909 випадках [21, с.2, 11]. Водночас офіційна статистика не містить даних щодо обсягів реєстрації прав саме на комп'ютерні програми у межах першої чи другої форм правової охорони.

Таким чином, доцільно виокремити наступну періодизацію розвитку правового регулювання прав авторів комп'ютерних програм та їх судового захисту. Перший

етап охоплює вказаний розвиток за період до набуття Україною незалежності. Другий — починається із набуття Україною незалежності та триває наразі.

У межах першого етапу варто казати про два принципово різні процеси розвитку правового регулювання прав авторів комп'ютерних програм. Перший процес мав місце у світі, у США та державах європейського простору (Німеччина, Велика Британія, Бельгія, Франція, Австрія та деякі інші). Другий процес мав місце на території сучасної України, починаючи з 1925 року та завершуючи 1990 роком. Перший процес характеризувався поступовим формуванням проблематики співвідношення авторського права та патентного права як різних правових форм охорони прав авторів (розробників) комп'ютерних програм. У межах другого процесу поступово сформувався підхід, що передбачав застосування авторського права до охорони прав авторів комп'ютерних програм.

У межах другого етапу (із набуттям Україною незалежності) варто констатувати істотний вплив радянської спадщини правового регулювання досліджуваного питання та водночас активні євроінтеграційні процеси, що зумовили активне проникнення світових правових підходів до національної правової системи.

У законодавстві України закріплена концепція комп'ютерної програми як об'єкта авторського права. Водночас у разі інтеграції програми у певний пристрій чи процес можливе отримання патенту на винахід (корисну модель), у межах якого отримують захист і права на комп'ютерну програму.

Перспективи подальших досліджень становлять питання уточнення співвідношення авторського та патентного права у врегулюванні питань захисту прав авторів комп'ютерних програм, а також процесуальних особливостей захисту прав цих осіб.

1.2. Авторське право на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту

Особливості комп'ютерної програми як об'єкта права є наступними. По-перше, її дуалістична природа: можливість її розгляду як об'єкта і авторського права, і (в окремих випадках) патентного права. По-друге, здатність комп'ютерної програми до

самостійного вироблення ринково вартісного продукту без безпосередньої участі людини (штучний інтелект). Недостатня увага до вказаних особливостей у науковій літературі у поєднанні зі схильністю окремих суддів до формалістичного підходу при розгляді відповідних судових справ перешкоджає ефективному захисту прав авторів комп'ютерних програм. Основою для подальшого розвитку національного законодавства, побудови ефективної системи захисту прав авторів комп'ютерних програм є систематизація наявних проблем захисту вказаних прав. Водночас умовою здійснення такої систематизації постають узагальнення та визначення власне вказаних прав як об'єктів судового захисту.

Варто також зазначити, що ідеї та принципи, на яких ґрунтується будь-який елемент комп'ютерної програми, зокрема ті, на яких ґрунтується її інтерфейс, логічні схеми, алгоритми та мови програмування, не охороняються законом як об'єкт авторського права. Відповідно, потрібно звертати особливу увагу на ці елементи при судовому захисті, тому що іноді автори при розробці комп'ютерної програми саме на ці елементи роблять акцент, і тому на практиці дуже важко комплексно здійснити захист комп'ютерної програми, які різняться лише, наприклад, інтерфейсом чи виконанні різними мовами програмування.

Отже, питання авторського права на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту дуже актуальне у зв'язку з динамічним прогресом розвитку технологій та постійним удосконаленням правових механізмів судового захисту та нормативно-правових актів.

Тематично найближчими є роботи щодо: сутності захисту авторського права на комп'ютерні програми [22], особливостей захисту вказаних прав у окремих сферах суспільних відносин, зокрема у сфері землеустрою [23], договірних механізмів захисту вказаних прав [24]. На комплексному рівні опрацьовано таку проблематику, як: права інтелектуальної власності як особливий об'єкт цивільно-правового захисту, що здійснюється судом [25], комп'ютерна програма як об'єкт правової охорони [20], права автора як об'єкт захисту в порядку цивільного судочинства [8] Водночас, з моменту виконання вказаних комплексних досліджень спливає значний проміжок часу.

Тому актуальним є надання характеристики прав автора комп'ютерної програми як об'єкта судового захисту у порядку цивільного судочинства, визначення на цій основі перспективних напрямів розвитку національного законодавства щодо побудови ефективної системи судового захисту прав авторів комп'ютерних програм.

Серед науковців та юристів-практиків виникає чимало дискусій щодо того, що саме є об'єктом судового захисту при захисті авторських прав на комп'ютерну програму. Зокрема, що саме є комп'ютерною програмою, суб'єкти звернення щодо порушених прав на комп'ютерну програму та шляхи захисту порушеного авторського права на комп'ютерну програму.

Відповідно до пункту 25 статті 1 Закону «Про авторське право і суміжні права», комп'ютерна програма - набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема, операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах.

У науковій літературі поняття комп'ютерної програми існує в різних інтерпретаціях. Зокрема, В. С. Дмитришин та В. І. Березанська пропонують наступне визначення комп'ютерної програми. Так, комп'ютерна програма - це створений творчою працею фізичної особи набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, викладений у природній чи закодованій мові, та втілений на носіях будь-якого виду (електронних, паперових тощо) для використання в автоматичних пристроях для обробки інформації, або іншому обладнанні, що базується на цифровій техніці з метою приведення його у дію для досягнення певної мети або результату [26, с.304].

Всесвітня організація інтелектуальної власності у статті 4 Договору про авторське право визначає, що «Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні статті 2 Бернської конвенції».

У Бернській конвенції термін «Літературні і художні твори» охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не

були виражені, як-то: книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори; драматичні і музично-драматичні твори; хореографічні твори і пантоміми, музичні твори з текстом або без тексту; кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії; малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графіки і літографії; фотографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним фотографії; твори прикладного мистецтва; ілюстрації, географічні карти, плани, ескізи і пластичні твори, що відносяться до географії, топографії, архітектури або наукам [27].

У зв'язку з тим, що інформаційні технології мають досить динамічний розвиток, поняття «комп'ютерна програма» має постійно вдосконалюватися і у правовому полі. Це важливий аспект для формування комп'ютерної програми як об'єкта судового захисту.

Варто звернути увагу на те, що комп'ютерна програма є своєрідною компіляцією дуже великого масиву інформації та елементів (складових частин) і тому її можна віднести до складного об'єкта захисту прав інтелектуальної власності. Зокрема, у своїй статті «Особливості цивільно-правової системи захисту комп'ютерних програм в Україні», автор Ганна Красноступ перераховує наступні складові комп'ютерної програми: алгоритм; вихідний код; об'єктний код; текстовий супровід; звуковий супровід; зображення, що виводяться програмою на екран монітора, у тому числі рухливі; назву; логотип; інтерфейс; форму взаємодії з користувачем програми [28, с.25]. Відповідно, потрібно враховувати усі ці складові для дослідження комп'ютерної програми як об'єкта судового захисту. Так, тільки при наявності усіх перелічених вище елементів ми можемо говорити про оригінальність самої програми та цілісності об'єкта захисту.

З вищесказаного можна зробити висновок, що права автора на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту являють собою майнові та немайнові права автора та інших суб'єктів майнових авторських прав. Такі права виникають щодо вихідного чи об'єктного коду, що створений із застосуванням мови програмування та

який можливо зчитати за допомогою комп'ютерної техніки для досягнення певного результату.

У юридичній літературі використовуються поняття як «предмет судового захисту», так і «об'єкт судового захисту». Оперують також поняттям «об'єкт права на судовий захист».

Практикою напрацьовано певні підходи до розуміння цих термінів. Так, Верховний Суд (у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду) предметом судового захисту визначає права, свободи, законні інтереси конкретних осіб. За захистом саме цих прав та інтересів особа звертається до адміністративного суду, вимагає застосування конкретних способів судового захисту [29]. У юридичній літературі усталеним є поняття права на судовий захист, під яким розуміється відносно невідчужуване право, що виникає на підставі норм закону і реалізується з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод, інтересів людини відповідно до виробленого механізму процесуального законодавства. Водночас право на судовий захист розглядається як комплексний інститут матеріально-процесуального характеру, що полягає у визначенні права на судовий захист як єдності його матеріального змісту та процесуальної форми, оскільки право на судовий захист може бути реалізоване лише в судовому процесі [30, с.350–251]. Таким чином, об'єктом права на судовий захист виступає правовий стан захищеності суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів.

Водночас поняття «об'єкт судового захисту» та «об'єкт права на судовий захист» використовують як синоніми, під якими розуміють суб'єктивні права, свободи та законні інтереси, що підлягають захисту у порядку цивільного судочинства. Щодо ж предмета судового захисту, то він використовується у методологічному значенні, за його допомогою автор визначає об'єкт судового захисту [31, с.98-118]. Таке розуміння вказаних термінів не викликає зауважень, оскільки відповідає їх загальнофілософській основі. Відмінності ж у їхньому змісті відображають різні сторони об'єкта судового захисту як явища (результату), на який спрямована поведінка суду та учасників судового процесу. Наприклад, приватна особа, звертаючись до суду, реалізує своє право на судовий захист; відповідно,

необхідно говорити про об'єкт права на судовий захист. З точки зору суду як носія державної влади, варто говорити про об'єкт судового захисту як реалізацію передбачених законом відповідних повноважень суду. Тому об'єктом судового захисту, в розрізі комп'ютерної програми, є порушене майнове та/або немайнове право автора або суб'єкта володіння авторським правом на комп'ютерну програму, що підлягає захисту у порядку цивільного судочинства.

Для того, щоб виокремити комп'ютерну програму в окремий об'єкт судового захисту, потрібно окреслити чіткі характеристики охороноздатності для комп'ютерної програми. Відповідно до таких характеристик належать: об'єктивна форма вираження, оригінальність твору.

З урахуванням сучасних доктринальних підходів та європейської судової практики, об'єктивна форма вираження твору як обов'язкова ознака твору може визначатися через точне (однозначне) сприйняття такої форми зором чи слухом людини, при цьому статичність не є релевантною характеристикою в такому разі. Відтворюваність не посідає головного місця при наданні авторсько-правової охорони твору. Видається, що суб'єктивність сприйняття людиною є визначальним критерієм у цьому контексті, що виключає авторсько-правову охорону. Вбачається, що розвиток технологій у майбутньому усуне суб'єктивне сприйняття будь-якої форми вираження твору, що потенційно може зумовити до розширення меж об'єктивної форми вираження твору у порівнянні з сучасними підходами. У зв'язку з цим вбачається розвиток правових підходів до розуміння об'єктивності форми вираження з точки зору технологічного прогресу, який вирішить питання щодо однаковості сприйняття та водночас представлення певного об'єкта [32, с.98]. Вихідний (об'єктний) код комп'ютерної програми є її зовнішнім вираженням як об'єкта авторського права.

Специфічними ознаками об'єктивної форми вираження комп'ютерної програми як об'єкта авторського права є: придатність такої форми до зчитування її комп'ютером; приведення комп'ютера в дію; досягнення певного результату чи мети.

З приводу оригінальності твору законодавець надає його визначення, зокрема, у пункті 1 статті 35 Закону «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що оригінальність твору - ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної

інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору.

Також, особливу увагу потрібно приділити оригінальності твору, оскільки все більше науковців ставлять під питання, чи потрібна «презумпція автора» в розрізі доказу оригінальності. Так, у своїй статті Ю.Ю. Рябченко приділив увагу поняттю оригінальності твору під призмою законодавчих інновацій та перспектив їх реалізації. Зокрема, у даній статті автор звертає увагу на те, що має бути чіткий зв'язок між автором твору та самим твором, який полягає у тому, що автор безпосередньо бере участь у створенні такого об'єкта, що у свою чергу дає змогу встановити межі охороноздатності самого твору. Оригінальність твору закріплена як критерій охороноздатності та як ознака творчого характеру діяльності автора. Таке закріплення сприяє стабільності судової практики, оскільки створює підґрунтя для уточнення підстав визнання твору таким, що не має ознак оригінальності. Крім того, таке закріплення сприяє імплементації усталених підходів Суду справедливості ЄС щодо оригінальності творів (наприклад, неприпустимість урахування функціональності та естетичності комп'ютерної програми в ході визначення її оригінальності; єдиним показником оригінальності є розкриття особистості автора твору; визначення обсягу вимог, задоволення яких необхідне для визнання твору оригінальним) у практику національних судів. Конвенційний рівень положень про презумпцію авторства у поєднанні із законодавчою дефініцією оригінальності твору у пункті 35 статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» дає підстави стверджувати про існування у національній системі захисту авторського права «презумпції оригінальності» літературних і художніх творів (у значенні статті 2 Бернської конвенції), яка полягає у припущенні, що твір, на якому зазначено автора, і коли цей автор звертається до суду з метою захисту свого порушеного, невизнаного, оспорюваного авторського права, вважається оригінальним, доки не доведено інше [33, с.25-29]. Таким чином, сьогодні твір розглядається як продовження особистості творця – приватної особи, що підкреслює приватно-правову природу правовідносин, що виникають у зв'язку із економічним обігом таких творів та відповідно. Це ставить

питання щодо виду судочинства (судової юрисдикції), в порядку якого іманентно мають розглядатися спори про захист прав авторів комп'ютерних програм.

Загальноприйнятою є точка зору, що висловлюється О.М. Перуновою стосовно поняття та значення цивільної процесуальної форми. Так, під вказаною формою розуміється сукупність правил, відповідно до яких розвиваються цивільні процесуальні правовідносини. Цивільній процесуальній формі притаманна системність, оскільки у ЦПК України визначено перелік учасників цивільного судочинства, закріплено правовий статус кожного учасника, послідовність вчинення процесуальних дій, а також взаємозв'язок та взаємозалежність процесуальних дій. Значення цивільної процесуальної форми виявляється у наступному: визначає умови послідовної реалізації принципів цивільного судочинства; є гарантією законності; сприяє швидкому розгляду справ та водночас – повноті з'ясуванням судом обставин справи; виступає гарантією прав та інтересів учасників судового процесу; сприяє реалізації таких вимог до судового процесу, як раціональність та простота, моральність, логічність; є гарантією авторитету судової влади, джерелом законної сили судового рішення [34, с.100, 101]. Вказані ознаки процесуальної форми відповідають приватному характеру спорів, що вирішуються у порядку цивільного судочинства, про що свідчить наявність вимог не тільки щодо повноти з'ясуванням судом обставин справи, але й щодо швидкості, раціональності, простоти судового процесу.

Права інтелектуальної власності на комп'ютерні програми як об'єкт судового захисту характеризуються приватно-правовою природою, з огляду на що у юридичній літературі слушно підкреслюється доцільність розгляду відповідних спорів про право із використанням саме цивільної процесуальної форми [25, с.199], із такими її класичними рисами, як змагальність та процесуальна рівноправність сторін. У зв'язку із цим варто зауважити, що у порядку адміністративного судочинства сьогодні розглядаються справи про оскарження окремих актів органів влади у сфері інтелектуальної власності. Водночас, як слушно роз'яснив Верховний Суд, визначальними ознаками приватноправових відносин є юридична рівність та майнова самотійність їх учасників, наявність майнового чи немайнового особистого інтересу

суб'єкта. Спiр буде мати приватноправовий характер, якщо вiн зумовлений порушенням наявного приватного права певного суб'єкта, що пiдлягає захисту в спiсiб, передбачений законодавством для сфери приватноправових вiдносин, навiть якщо до порушення приватного права призвели владнi управлiнськi дiї суб'єкта владних повноважень. Тому констатовано приватно-правову природу спору про визнання недiйсними рiшення про визнання знака добре вiдомим та наказу про затвердження такого рiшення [35, с.23].

Таким чином, права автора комп'ютерної програми мають виключно приватно-правову природу, що зумовлює вiднесення вiдповiдних спорiв саме до юрисдикцiї загальних чи господарських судiв, за винятками, передбаченими законом.

Тiсно пов'язаною iз суб'єктивним правом є категорiя «законний iнтерес». Так, у межах опрацювання проблематики правового режиму ноу-хау В.В. Дмитренко вказує про подання позову стосовно не тiльки прав особи, але й її законних iнтересiв [36, с.214-215]. Б.В. Кирдан за результатами опрацювання проблематики визначення сутностi авторських прав як об'єкта судового захисту вказує на охоплення законного iнтересу автора змiстом вiдповiдного права автора: захист конкретного суб'єктивного авторського права опосередковує й захист конкретного законного iнтересу автора. Як приклад нормативного закрiплення законного iнтересу, що не опосередковується суб'єктивним авторським правом, дослідник наводить положення законодавства про авторське право i сумiжнi права, вiдповiдно до яких обмеження майнових прав автора не повиннi призводити до обмеження його законних iнтересiв. Водночас, прикладiв конкретних законних iнтересiв дослідник не наводить [8, с.45].

У подiбному розумiннi використовується категорiя «законний iнтерес» i у судовiй практицi. Так, Верховним Судом у складi колегiї суддiв Касацiйного адмiнiстративного суду визначено ознаки законного iнтересу: має правовий характер, тобто перебуває у сферi правового регулювання; пов'язаний iз конкретним матерiальним або нематерiальним благом; є визначеним – благо, на яке спрямоване прагнення, не може бути абстрактним або загальним, у позовнiй заявi особа повинна зазначити, який саме її iнтерес порушено та в чому вiн полягає; є персоналiзованим (суб'єктивним) – тобто належить конкретнiй особi (позивачу); суб'єктом порушення

позивач вважає суб'єкта владних повноважень. Крім того, зазначаються ознаки відсутності у позивача законного інтересу (а отже, й матеріально-правової заінтересованості): незаконність інтересу – його суперечність Конституції, законам України, принципам права; не правовий характер вимог – вимоги не породжують правових наслідків для позивача; встановлена законом заборона пред'явлення позову на захист певного інтересу (наприклад, заборона оскаржувати рішення дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя особою, яка подала скаргу на суддю); коло осіб, які можуть бути позивачами, прямо визначено законом, і позивач до їх числа не належить (це свідчить про відсутність матеріальної правоздатності); позивач звернувся за захистом інтересів інших осіб – держави, громади, фізичної або юридичної особи без відповідних правових підстав або в інтересах невизначеного кола осіб. Оскільки йдеться про обмеження доступу до судочинства, очевидність відсутності у позивача законного інтересу повинна бути поза межами обґрунтованого сумніву. Якщо такий сумнів є, він повинен тлумачитися на користь позивача, а отже, у цьому випадку суд повинен розглянути справу по суті. Це питання повинно вирішуватися, насамперед, судом першої інстанції, який має широку дискрецію. Позивач повинен довести, що він є потерпілим від порушення з боку суб'єкта владних повноважень, зокрема, має місце безпосередній негативний суттєвий вплив порушення на позивача або обґрунтована ймовірність негативного впливу на позивача у майбутньому [37]. Заінтересованість повинна мати об'єктивну основу. Юридична заінтересованість не впливає з факту звернення до суду, а повинна передувати йому. Тому для відкриття провадження у справі недостатньо лише твердження позивача, наведене у позовній заяві, про порушення права, свободи або законного інтересу [29]. У окреслених позиціях адміністративних судів дістало достатньо глибокого опрацювання та детального визначення поняття законного інтересу. Водночас, окремі висловлені твердження підлягають уточненню з огляду на правову природу правовідносин, з яких виникають спори.

У доктрині цивільного права поняття законних інтересів у широкому змісті збігається в обсязі з соціально-економічними (фактичними) інтересами, що не суперечать нормам права, основам правопорядку й моральності. Охоронювані

законом інтереси можуть бути і не неопосередковані правовими нормами. Це прагнення суб'єкта задовольнити соціально-економічні потреби, які реалізуються у цивільних правовідносинах і підлягають цивільно-правовому захисту. Такі прагнення не повинні суперечити загальним засадам цивільного законодавства [38, с.121-123]. З огляду на викладене, вбачається, що суб'єктивне переконання позивача про те, що його суб'єктивні права порушено, є достатньою підставою для здійснення подальшого розгляду спору судом. В іншому наведена вище судова позиція уточнює та деталізує категорію «законний інтерес» порівняно із доктринальними напрацюваннями у цій сфері.

При розгляді справ суди звертають окрему увагу не тільки на суб'єктивні права, про порушення яких стверджує позивач, але й роблять окремі висновки щодо законних інтересів. Так, відмовляючи у задоволенні позову, суд констатував відсутність порушень не тільки суб'єктивних прав позивача, але й його законних інтересів та свобод [39]. Законний інтерес у його самотійному контексті розглядається судами як прагнення позивача до реалізації свого суб'єктивного права [40], або до отримання захисту цього права [41]. Таким чином, варто погодитись із Б.В. Кирдан, що захист суб'єктивного права автора означає й захист його законного інтересу.

Складовою прав автора на твір є особисті немайнові права автора (ст. 11 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Права, які захищають зв'язок особистості автора з його твором, є особистими немайновими правами автора. Дані права не мають грошового виразу, вони притаманні факту авторства та є абсолютними. Система особистих немайнових прав автора охоплює право авторства, право на авторське ім'я та право недоторканості твору. Указані права є загальними, оскільки притаманні автору будь-якого твору. Чинне законодавство України виділяє інші особисті немайнові права автора, але вони характерні для авторів творів образотворчого мистецтва, творів архітектури, а тому носять спеціальний характер. Значення особистих немайнових прав автора надзвичайно високе, оскільки вони мають правовстановлюючий характер та сприяють захисту честі і репутації автора. Законодавство у сфері особистих немайнових прав автора на твори необхідно

узгодити між собою (щодо можливості передачі особистих немайнових прав іншим особам, що передбачено ЦК України та заборонено Законом України «Про авторське право і суміжні права») та розвивати у напрямку закріплення за авторами інших загальних особистих немайнових прав на твори (право на секрарезацію твору, право на відкриття твору тощо), які можуть виступати самостійними об'єктами наукових досліджень. Закріплення даних прав розширить захист інтересів автора в збереженні його творчої самобутності [42, с.130].

Відповідно до ст. 12 вказаного Закону виділяються майнові права інтелектуальної власності на твір: використовувати твір; дозволяти та забороняти іншим особам використання твору; на справедливую винагороду за використання твору.

У юридичній літературі окремими авторами виділяються спеціальні авторські права, що стосуються переважно, творів образотворчого мистецтва: право автора на отримання винагороди у розмірі п'яти відсотків від вартості твору за кожний його продаж, що йде за першим продажем, здійсненим автором (право слідування); право автора на доступ до свого твору, який передано іншій особі, з метою подальшого використання для відтворення [8, с.50-52]. Наділення автора відповідними правами обумовлене специфікою правової природи таких об'єктів авторського права, як твір образотворчого мистецтва. Зокрема, виділяються такі основні майнові права, авторів творів образотворчого мистецтва: право на використання, зокрема такі його складові як право на відтворення, право на публічний показ, права на перший продаж та подання своїх творів до загального відома публіці таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором (інтернет право). Також виділяється право доступу до творів образотворчого мистецтва (немайнове право митця, яке не можна передавати і, тим більше, отримувати за це винагороду), а також право слідування [43, с.51].

Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права характеризується іншими властивостями, ніж твір образотворчого мистецтва, а також є досить специфічним об'єктом у цілому. Тому зазначена наукова позиція не може бути застосована як основа для виділення відповідних спеціальних прав авторів щодо комп'ютерної

програми. Водночас, однією зі специфічних рис комп'ютерної програми є здатність продукувати (генерувати) інші об'єкти (тексти, зображення тощо). У зв'язку із цим вже тривалий час дістає законодавчого закріплення таке виключне право автора, як право надавати іншим особам дозвіл на використання неоригінального об'єкта, створеного комп'ютерною програмою (право *sue generis*) (ч. 8 ст. 33 Закону «Про авторське право і суміжні права»).

Відповідно до ч. 1 ст. 33 вказаного Закону неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта.

Законодавець вживає поняття «неоригінальний об'єкт» для визначення та характеристики терміну «об'єкт, який згенеровано комп'ютерною програмою». Очевидно, такий підхід спрямований на розмежування твору як об'єкта авторського права (який створюється людиною, її творчою працею і який є оригінальним) і, власне, «не твору», а «об'єкта», який створено без безпосередньої творчої праці людини. Тому власне і з'являється не твір, а — об'єкт, до того ж — об'єкт неоригінальний (наголос на відсутності оригінальності як результату інтелектуальної творчої діяльності людини-автора). Законодавець не вживає поняття «створено» щодо неоригінального об'єкта, натомість у законі вказано «згенеровано комп'ютерною програмою». Це словосполучення додатково підкреслює відсутність творчості людини в об'єкті, який генерується, а не «створюється» як твір, як результат власне творчої праці. Відтак маємо законодавче поняття «неоригінальний об'єкт (не твір), який згенеровано (не створено) комп'ютерною програмою. Загалом правовий режим такого об'єкта, який є неоригінальним і який згенеровано комп'ютерною програмою, дуже подібний на правовий режим твору як об'єкта авторського права, що дає змогу відповідним суб'єктам здійснювати та захищати права на ці об'єкти. Стаття 33 Закону «Про авторське право і суміжні права» визначає неоригінальний об'єкт, що згенерований комп'ютерною програмою, як об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні [44, с.306].

Необхідно зауважити, що носієм вказаного права є саме автор комп'ютерної програми, надання зазначеного дозволу безпосередньо пов'язане із отриманням винагороди, тому закономірним вбачається його закріплення серед майнових прав автора, відповідно до положень статті 12 Закону «Про авторське прав і суміжні права» (ч. 4 ст. 33 вказаного Закону). Таким чином, немає підстав розглядати права *sue generis* як спеціальну групу прав авторів комп'ютерних програм, а у подальшому варто їх досліджувати у складі майнових прав автора.

Ознаками неоригінального об'єкта виділяються: відмінність, різниця від вже існуючих подібних об'єктів; створення об'єкта виключно у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі людини. Отже, хоча об'єкт трактується законом як неоригінальний, він повинен бути відмінним (тобто має відрізнитися) від інших так званих «подібних» об'єктів. Тобто йдеться про умовну, але обов'язкову «новизну» об'єкта, який генерується комп'ютерною програмою. Новизна полягає у тому, що генерований програмою об'єкт повинен відрізнитися, тобто повинен бути іншим, новим, порівняно з іншими «об'єктами». Закон не конкретизує, що мається на увазі під іншими об'єктами, які вже існують і є подібними до згенерованого об'єкта [44, с.307].

Водночас відмічається, що об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, повинні бути «неоригінальними». У разі спору, особливо спору, який вирішується у судовому порядку, факт відмінності (тобто новизни, умовної «оригінальності») слід буде доводити шляхом надання висновку судової експертизи. Лише судовий експерт вправі визначити наявність/відсутність «відмінності» від інших об'єктів авторського права, суміжних прав, які вже існують на момент генерування. Друга ознака (створення об'єкта виключно у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі людини) свідчить про те, що комп'ютерна програма самотійно, без участі людини, генерує певний новий об'єкт, який потенційно може набути правового режиму неоригінального об'єкта, що згенерований комп'ютерною програмою. Відтак «людський фактор», який може впливати на створення (генерацію) такого об'єкта, — виключається. Знову ж таки, у разі виникнення спору, чи людина долучалася до створення такого об'єкта, чи ні, що напряду впливає на те,

який правовий режим матиме створений (згенерований) об'єкт (твір, чи неоригінальний об'єкт), цей факт може бути встановлено шляхом проведення відповідної експертизи [44, с.307-308].

Відповідно до п. 35 ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права», оригінальність твору – це ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору. Вбачається, що специфіка комп'ютерної програми як набору інструкцій, виражених у коді (п. 26 ст. 1 вказаного Закону), зумовлює певною мірою обмежене «втілення особистості» автора у такому творі. Водночас, у контексті неоригінальних об'єктів, створених комп'ютерною програмою, то їх ідентифікація, відрізнення як від комп'ютерної програми, що їх створила, так і від інших творів та інших ринково значимих об'єктів має відбуватись з урахуванням того, що такі об'єкти у повному обсязі створені відповідною комп'ютерною програмою.

У юридичній літературі відмічаються окремі проблемні питання використання майнових прав на неоригінальні об'єкти, створені комп'ютерною програмою. По-перше, у разі використання прав на такий об'єкт на підставі невиключної ліцензії виникає питання щодо належності майнових прав на такий новостворений об'єкт. Висловлюється думка, що ч. 2 ст. 33 Закону «Про авторське право і суміжні права» в частині належності майнових прав на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, підлягає конкретизації: «ліцензійні повноваження» слід змінити на словосполучення «особи, які на підставі виключної ліцензії користуються комп'ютерною програмою», або на інше подібне за змістом формулювання. По-друге, важливим є те, що у результаті утворення неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою, особисті немайнові права не виникають взагалі. Це особливість вказаного об'єкта. Також зазначається, що при створенні неоригінального об'єкту, згенерованого комп'ютерною програмою, слід дотримуватися майнових прав на: 1) інші неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, які використовуються у процесі генерування нового неоригінального об'єкта; 2) об'єкти авторського права та/або суміжних прав, які

зазнали використання у процесі генерування такого неоригінального об'єкта. По-третє, законодавець допускає можливість захисту прав на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, в судовому порядку відповідно до ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права». У ч. 2 ст. 55 вказаного Закону про авторське право передбачено можливість усіх суб'єктів, які вказані у ч. 1 цієї ж статті (в тому числі і суб'єктів права на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою) обирати будь-які способи захисту. Звертається увага на можливість використання такого способу захисту, як стягнення компенсації замість відшкодування збитків, а також можливість вимагати припинення підготовчих дій до порушення права. Це реальні законодавчі гарантії щодо потенційного захисту порушеного права на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою [44, с.310].

Таким чином, права *sue generis* варто розглядати у складі майнових прав автора комп'ютерної програми.

Сьогодні активно обговорюється проблематика функціонування патентного суду як спеціалізованого судового органу із розгляду справ, що виникають з патентних спорів. Наголошується на доцільності поширення юрисдикції таких судів не тільки щодо патентних спорів, а й стосовно усіх справ, що виникають з правовідносин інтелектуальної власності [25, с.199].

Такі наукові позиції отримали певне практичне втілення. Так, ще у 2017 році було законодавчо визначено правовий статус Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Проектом Закону України про Вищий суд з питань інтелектуальної власності № 6487 від 29.12.2021 р. [45] внесено значні зміни щодо визначення правового статусу зазначеного суду. Водночас відповідний Закон України досі не прийнято. Наразі Вищий суд з питань інтелектуальної власності не працює з огляду на тривале нефункціонування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя, що здійснюють кадрове забезпечення цього суду [46].

За чинним законодавством, зокрема п. 26 ст. 1, ст. 20 Закону «Про авторське право і суміжні права» комп'ютерна програма розглядається як об'єкт авторського права. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на

винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. № 3687-ХІІ (далі – Закон «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі») [2] об'єктом винаходу, корисної моделі може бути, зокрема, процес (спосіб). У юридичній літературі стверджується, що комп'ютерна програма як об'єкт права інтелектуальної власності є, з одного боку, кодом, а з іншого, характеризується певним функціональним призначенням та функціональними можливостями. У зв'язку із цим констатується дуалістична природа комп'ютерної програми та виділяються дві форми правової охорони комп'ютерних програм: через застосування авторського права та через застосування патентного права [3, с.206-208]. Дійсно, комп'ютерна програма, як правило, не має ринкової вартості, якщо вона не має функціонального призначення, функціональних можливостей. Створення комп'ютерної програми тісно пов'язане із новим способом, порядком функціонування комп'ютера, досягненням завдяки цьому кращих можливостей.

У юридичній літературі вказується про певну обмеженість можливостей національної патентно-правової системи щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм, хоча й відмічаються окремі перспективні сфери її використання. Так, О.В. Іванюченко обґрунтовує необхідність виділення такого об'єкта права інтелектуальної власності, як винахід, пов'язаний з комп'ютерною програмою, а також опрацьовує проблематику надання патентно-правової охорони такому винаходу. За результатами опрацювання цієї проблематики дослідниця визначає окремі проблеми вказаної правової охорони, і серед них — обмеженість класичної моделі патентного права, що охоплює лише ті патенти, формула винаходу яких складається тільки з технічних ознак. Якщо така формула включає також математичні ознаки, то, відповідно, такий винахід не може отримати правової охорони. Вирішення цієї проблеми дослідниця вбачає у визнанні патентоздатними не тільки винаходів, формула яких складається тільки з технічних ознак, але й винаходів, що включають у себе як технічні, так і математичні ознаки. Висвітлюються конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, в тому числі - на рівні законів України [20, с.192-193].

Попри вплив значного проміжку часу з моменту окреслення цієї проблеми, вона не отримала належної уваги у подальших наукових розробках, законодавчі пропозиції

дослідниці не отримали повноцінної реалізації. Таким чином, сьогодні відсутні чіткі та однозначні шляхи її вирішення. У судовій практиці немає усталеної позиції щодо можливості надання правового захисту правам автора комп'ютерної програми із використанням інституту винаходу або корисної моделі, натомість усталеним є сприйняття комп'ютерної програми як об'єкта авторського права [3, с.205-208]. Тому визначений О.В. Іванюченко напрям варто вважати перспективним напрямом розвитку судового захисту прав авторів комп'ютерних програм.

Складність патентного законодавства призвела до утворення у європейському правовому просторі Уніфікованого патентного суду. Однією з головних переваг становлення Уніфікованого патентного суду є викорінення розбіжностей в тлумаченні патентного права в ЄС та існування правової визначеності, яка так важлива для патентовласників. Дія принципу правової визначеності сприятиме зростанню попиту на отримання Європейського патенту з унітарним ефектом та, як наслідок, збільшить мотивацію для здійснення інноваційної діяльності в ЄС. Уніфікований патентний суд, як і Суд ЄС та суди держав-членів ЄС, є вартовим правового порядку та судової системи ЄС. На жаль, повільні темпи уніфікації патентного права в ЄС спричиняють недостатнє розкриття економічного потенціалу організації, адже саме ефективний захист патентних прав є рушієм науково-технічного прогресу та розвитку. Створення ж унітарної системи захисту патентних прав на території ЄС та становлення Уніфікованого патентного суду сприятимуть розвитку внутрішнього ринку ЄС. Так, Уніфікований патентний суд є самостійною інституцією, яка встановлена внаслідок підписання державами-членами ЄС міжнародної угоди між собою [47, с.410-411].

З огляду на викладене, вважаємо, що захисту прав авторів комп'ютерних програм сприятиме охоплення патентним правом таких винаходів (корисних моделей), що мають як технічні, так і математичні ознаки.

Особливостями судового розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності загалом та захисту прав авторів комп'ютерних програм зокрема можна визначити: широке використання спеціальних знань (проведення судової експертизи), перспективність використання у цій сфері альтернативних способів

вирішення спору (арбітраж, медіація тощо), врахування судом специфічних положень чинного законодавства (презумпцій, особливих правових режимів окремих об'єктів права інтелектуальної власності), широке застосування міжнародного законодавства. Мова йде не тільки про основні міжнародні договори, такі як Бернська конвенція від 24.07.1971 р. [27] тощо, але й акти, що не мають юридичної сили на території України, але мають істотне значення для судового тлумачення законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема – Директив Європейського парламенту та Ради (наприклад, Directive 2009/24/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the legal protection of computer programs [48]).

Судова експертиза з питань права інтелектуальної власності є цілеспрямованою професійною діяльністю судових експертів, які на основі спеціальних знань у сфері авторського права, суміжних прав, та права на знаки для товарів або послуг, економіки інтелектуальної власності, права промислової власності, об'єктів, явищ і процесів, з метою надання об'єктивних висновків та належно обґрунтованого дослідження, встановлюють обставини справи або фактичні дані, що містять доказову інформацію та мають важливе значення для кримінального провадження. До специфіки судової експертизи з питань права інтелектуальної власності відносять: відносно новий напрямок дослідження, який розвивається разом із суспільством та країною загалом, також супроводжується особливими змінами в нормативно-правовій базі національного та міжнародного характеру; окремі об'єкти дослідження та експертні спеціальності потребують додаткових спеціальних знань у сфері права інтелектуальної власності; окремі ідентифікаційні та діагностичні питання відповідно до наданого досліджуваного об'єкта. Загалом, окрім вищевказаних інших питань, судова експертиза з питань права інтелектуальної власності підлягає підготовці, призначенню, дослідженню та оформленню висновку експерта на загальних підставах [49, с.67]. У межах експертизи у сфері інтелектуальної власності досліджуються й такі об'єкти, як комп'ютерні програми (п. 5.3.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та

експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [50].

Значне поширення отримує медіація при вирішенні спорів щодо авторських прав. В тому числі, у юридичній літературі останнім часом приділяється увага медіації у цій сфері, коли предметом спору стають нетипові об'єкти авторського права. Такі об'єкти виникають внаслідок оновлення об'єктивної форми творів, а з часом перелік таких об'єктів може тільки поширюватися. Тому при невизначеності або проблемності визначеності правового режиму нетипового об'єкта авторського права доцільно використовувати медіаційну процедуру у разі виникнення конфлікту. Для більш влучного використання медіаційної процедури у сфері права інтелектуальної власності рекомендовано: внесення змін у законодавство права інтелектуальної власності щодо особливостей медіації, процедури її застосування; проведення подальших наукових досліджень медіації у напрямках авторського права та промислової власності [51, с.127].

Порушувати у суді справу про захист авторських прав на комп'ютерну програму може значне коло осіб. Так, у статті 16 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV (далі – ЦК України) [52] вказано, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. У частині 2 статті 5 Закону «Про авторське право та суміжні права» вказано, що первинним суб'єктом авторського права є автор твору.

Суб'єктами майнових авторських прав можуть бути також інші фізичні або юридичні особи, до яких перейшли майнові права на твір на підставі правочину або закону. Перелік таких правочинів доволі значний. Так, відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 12 Закону «Про авторське право і суміжні права», суб'єкт авторського права має право використовувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами. Способами використання твору визначено: відтворення; включення до складеного твору чи іншого твору, окрім складеного; розповсюдження (поширення) примірників твору; здійснення імпорту примірників твору; здавання примірників твору в позичку або в найм; інтерактивне надання доступу публіці, публічний показ, публічне виконання,

публічне сповіщення, публічне демонстрування, доведення до загального відома публіки у інші способи; переклад примірника твору; аранжування, адаптація, переробка, інші подібні зміни твору. Способи використання твору не вичерпуються цим переліком. Відповідно до ч. 1 ст. 12 вказаного Закону майнові права на твір можуть бути передані (відчужені) іншій особі на підставі правочину чи закону повністю (на всі способи використання на території всіх держав світу) чи частково (лише на окремі способи використання твору на території всіх або конкретно визначених держав світу). Таким чином, коло суб'єктів майнових авторських прав може бути вельми широким, такі суб'єкти можуть знаходитись як у межах України, так і за її межами.

У юридичній літературі відмічається наявність певних особливостей виникнення авторських прав у юридичних осіб, обумовлених особливостями правової природи юридичних осіб порівняно із фізичними особами. Так, володіння авторськими правами юридичною особою найчастіше ускладнено паралельним виникненням прав на той самий об'єкт в інших осіб — безпосередніх створювачів твору. Реалізація в такому випадку спільних авторських правомочностей натикається на певні складнощі і, відповідно, потребує більш детального регулювання, ніж здійснює його ЦК України. Конфліктні ситуації, які виникають при реалізації прав на службові об'єкти, потребують детального дослідження відносин як до моменту створення твору, так і після цього. Невизначеною залишається проблема доцільності надання юридичній особі окремих немайнових авторських прав [53, с.271].

Відповідно до ч. 1 ст. 56 ЦПК України, у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб. Відповідно до абз. 13 ст. 1, п. 4 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» від 15.05.2018 р. № 2415-VIII [54]

визначено правовий статус організації колективного управління, якою є громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, зареєстроване в Установі, що не має на меті отримання прибутку, засноване виключно правовласниками, діяльність якого спрямована на колективне управління майновими правами на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав. Організації колективного управління від свого імені та в інтересах правовласників здійснюють такі функції: звертаються до суду від імені правовласників за захистом їхніх майнових прав відповідно до статутних повноважень та доручення правовласників, вчиняють інші дії, передбачені законодавством та дорученням правовласників, необхідні для захисту майнових прав правовласників, в інтересах яких діє організація.

Таким чином, носіями спірних прав у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм можуть бути автор та особи, до яких майнові права на комп'ютерну програму перейшли на підставі правочину або закону (ст. 12 Закону «Про авторське прав і суміжні права»), але звертатись до суду у таких справах можуть також організації колективного управління, від свого імені але в інтересах правовласників.

В умовах воєнного стану питання ефективного захисту прав інтелектуальної власності набуває особливої актуальності: необхідність ефективного охорони прав розробників комп'ютерних програм, що використовуються у оборонній сфері; забезпечення технологічного та інноваційного розвитку України як запорука її обороноздатності, у першу чергу через створення ефективних засобів, процедур реалізації та захисту прав суб'єктів права інтелектуальної власності. У зв'язку із цим національне законодавство зазнало істотних змін: початок роботи Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій; зупинено дію строків щодо вчинення дій із охорони прав інтелектуальної власності, а також набуття прав; зменшено розмір окремих зборів за вчинення дій щодо охорони прав інтелектуальної власності тощо [55]. Тому, безумовно підтримуючи ідею щодо запровадження спеціалізованого судового органу у сфері інтелектуальної власності, необхідно наголосити про термінову необхідність забезпечення функціонування Вищого суду з

питань інтелектуальної власності, визначення процесуальної форми розгляду ним відповідних спорів.

1.3. Способи захисту авторських прав на комп'ютерну програму

У юридичній літературі дістало широкого застосування поняття «захист цивільних прав». Наукові позиції щодо сутності цього поняття висловлювалися на початку 2000-х років та продовжують висловлюватися останніми роками. Так, Г.Б. Яновицька наводить позицію Ю.Д. Притики, що визначає захист прав як юридичну діяльність, спрямовану на усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав та припинення правопорушення, відновлення положення, що існувало до правопорушення [56, с.16-19; 57, с.743]. І.О. Дзера та І.В. Подколзін вказують про цивільно-правовий захист як систему заходів, що мають активний характер, застосовуються учасником цивільних правовідносин чи іншими уповноваженими суб'єктами (органами державної влади чи місцевого самоврядування), що спрямовані на усунення порушень суб'єктивних цивільних прав, свобод, законних інтересів, а також на покладення на порушника обов'язку з відновлення порушеного права [58, с.176].

К.О. Зеров, опрацьовуючи проблематику захисту прав на твори, розміщені у мережі інтернет, виходить з розуміння способу захисту цивільного права як визначеного законом механізму реалізації матеріально-правових засобів охорони таких прав, що приводяться в дію відповідно до судового рішення у випадку порушення цивільного права чи реальної небезпеки такого порушення [59, с.126].

Таким чином, можливо виокремити наступні ключові ознаки способу захисту цивільних прав: формальна визначеність (виключно заходи, передбачені законом), інституційна відокремленість (можливість відрізнення одного заходу від іншого), ініціюються порушенням цивільного права чи утворенням реальної небезпеки такого порушення.

Варто підтримати позицію К.О. Зерова, який виокремлює вимоги до способів захисту авторського права на основі аналізу Угоди про асоціацію України та ЄС та

вказує, що такі способи: мають бути добросовісними і справедливими; не повинні бути надмірно складними чи дорогими або спричиняти необґрунтовані строки або не виправдані затримки; мають бути ефективними, співрозмірними і стримуючими; мають застосовуватись таким чином, щоб уникнути створення перешкод законній торгівлі та забезпечити їх захист від зловживань [60; 59, с.126].

Особливості комп'ютерної програми як об'єкта авторського права: легкість копіювання вихідного (об'єктного) коду; ускладненість сприйняття коду людиною і, таким чином, ускладненість виявлення копіювання; для досягнення корисного ефекту від використання програми не є обов'язковим її опублікування.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права» підставами для захисту авторських прав, в тому числі й авторських прав на комп'ютерну програму, є не тільки порушення, невизнання або оспорювання таких прав, але й створення загрози порушення таких прав у майбутньому. Така правова конструкція може бути охарактеризована як певною мірою новаційна по відношенню до класичного розуміння захисту цивільних прав. Втім, визначення у ч. 3 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права» дій, що створюють загрозу порушення особистих немайнових та майнових авторських і суміжних прав, мають позитивний вплив на підвищення рівня захисту прав авторів на комп'ютерні програми.

Позитивним також є закріплення окремих видів порушень, які одночасно містять у собі дії, що створюють загрозу порушення авторських прав або створюють умови для таких порушень у подальшому (п. 7 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права»). По відношенню до комп'ютерних програм такими видами порушень варто визначити наступні.

По-перше, використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, якщо такі дії не підпадають під передбачені вказаним Законом випадки вільного використання об'єктів авторського права або об'єктів суміжних прав, без дозволу суб'єкта таких прав (п. 2 ч. 2 ст. 53 Закону «Про авторське прав і суміжні права»). До цього виду порушення авторських прав на комп'ютерні програми варто віднести: піратство у сфері авторського права і суміжних прав (абз. 2 п. 2 ч. 2 ст. 53 вказаного Закону), ввезення на митну територію України без дозволу суб'єктів авторського

права та/або суб'єктів суміжних прав примірників у тому числі комп'ютерних програм (абз. 2 п. 2 ч. 2 ст. 53 вказаного Закону).

По-друге, обхід технологічного засобу захисту комп'ютерної програми, а також виготовлення, реклама, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу (п. 5 ч. 2 ст. 53 вказаного Закону).

По-третє, підроблення, зміна чи вилучення інформації про управління правами на комп'ютерну програму (п. 6 ч. 2 ст. 53 вказаного Закону).

По-четверте, імпорт, розповсюдження примірників об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів майнових прав на ці об'єкти вилучено чи у яких змінено інформацію про управління правами, зокрема в електронній (цифровій) формі (абз. 7 п. 2 ч. 2 ст. 53 вказаного Закону).

Аналізуючи зазначені види порушень, варто вказати, що усі вони пов'язані, переважно, із незаконним поширенням (опублікуванням) творів, в тому числі комп'ютерних програм, або із створенням умов для такого поширення. Водночас, повертаючись до тематики незаконного використання комп'ютерної програми у внутрішній діяльності суб'єкта, зокрема якщо це комерційна діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку, варто відмітити, що таке використання не знайшло окремого закріплення у ч. 2 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права», хоча у судовій практиці зустрічаються спори у зв'язку із використанням відповідачем комп'ютерних програм у своїй господарській діяльності без згоди позивача, з іншого боку, без їх подальшого поширення.

Так, рішенням Деснянського районного суду м.Києва від 20.01.2020 р. визнано порушення авторського права, що відбулося шляхом відтворення художнього твору — фотографій та програмного забезпечення, скопійованого із веб-сайту, який розміщено на доменному імені, на сайті відповідачки. Відповідачка скопіювала програмне забезпечення та користувалася ним [61]. У іншій справі спір виник у зв'язку із розповсюдженням відповідачем гарантійного листа на програмну продукцію, в якому відповідач зазначав про себе як про виробника та власника програмного продукту [62].

Серед порушень авторських прав на комп'ютерну програму особливо небезпечним визначається піратство. Піратством у сфері авторського права стосовно комп'ютерних програм є відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження піратських примірників комп'ютерних програм (абз. 2 п. 2 ч. 2 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Г.І. Григор'янц, за результатами опрацювання проблематики піратства як порушення авторських прав у мережі Інтернет, наводить авторську концепцію піратства як незаконне використання об'єктів авторського права і суміжних прав для отримання прибутку чи іншої вигоди, в тому числі моральної [63, с.168].

Відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону «Про авторське право і суміжні права» допускається приватне копіювання творів, в тому числі комп'ютерних програм у випадках, визначених ст. 25 цього Закону. Такі випадки охоплюють собою: створення резервної копії, якщо це необхідно для використання програми; декомпіляція програми (перетворення її вихідного коду у вихідний текст) у визначених у цій статті випадках тощо. Втім, використання комп'ютерної програми з метою отримання доходу (здійснення господарської діяльності) без дозволу автора виходить за межі, визначені ст.ст. 25 та 28 Закону «Про авторське право і суміжні права», а отже, становить порушення авторських прав на комп'ютерну програму (п. 3 ч. 2 ст. 53 цього Закону).

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 53 вказаного Закону, налаштування комп'ютерної програми, застосунків, додатків до них, технологій, технічних пристроїв, які надають доступ до комп'ютерної програми без дозволу відповідних суб'єктів авторського права є діями, що створюють загрозу порушення авторських прав. Такі дії є самостійною підставою для застосування способів захисту авторського права.

І.Є. Якубівський, опрацьовуючи проблематику використання твору в авторському праві, здійснює ґрунтовний аналіз наукових напрацювань щодо сутності цього поняття та на їх основі доходить висновку про існування двох груп випадків використання твору: 1) дії щодо самого твору як нематеріального об'єкта; 2) дії щодо матеріального носія, в якому втілено твір. У першому випадку використання твору можна вважати прямим (дії вчиняються безпосередньо щодо твору), у другому –

опосередкованим (дії вчиняються щодо матеріального носія, в якому втілено твір). Безпосереднє використання твору має місце, коли після створення твору його автор (чи інший правоволоділець) або з його дозволу – інша особа повторно надає цьому твору тої чи іншої об'єктивної форми, наприклад, здійснює його копіювання. При цьому можливі як варіанти, коли вторинне надання твору об'єктивної форми безпосередньо не забезпечує іншим особам (публіці) доступу до сприйняття твору, так і ті, за яких твір подається до сприйняття інших осіб [64, с.67-68]. Тому поняттям «незаконне використання комп'ютерної програми» мають охоплювати випадки копіювання її без дозволу з метою подальшого отримання прибутку (використання у підприємницькій діяльності).

Необхідно зауважити, що проблематика піратства у сфері авторського права вже була предметом уваги науковців як самостійний об'єкт комплексних досліджень. Зокрема, варто відзначити вже згадувану роботу Г.І. Григор'янц, що безпосередньо присвячена визначенню сутності піратства як порушення авторських і суміжних прав у мережі Інтернет. Аналіз опрацьованих вченою позицій та її висновків надає підстави для твердження, що піратство включає до себе не тільки власне незаконне відтворення твору, але й те, що це відтворення має здійснюватися у комерційних цілях. Як правило, ці комерційні цілі досягаються через продаж, оренду тощо незаконно відтворених творів [63, с.40, 42], тобто не виключається й внутрішнє використання у господарській діяльності.

Особливість авторсько-правових відносин із приводу розміщення творів в мережі Інтернет полягає в існуванні значної вірогідності використання послуг постачальників посередницьких послуг (інтернет-посередників) особами-порушниками авторських прав для здійснення своєї неправомірної діяльності. У багатьох випадках саме постачальники посередницьких послуг мають кращі умови для припинення такої неправомірної діяльності кінцевих користувачів, у тому числі і через механізм обмеження для них доступу до певних веб-сайтів. Відтак вбачається, що окремі способи захисту (зокрема – судові заборони) доцільно звертати не безпосередньо до особи – прямого порушника авторських прав, а до постачальника посередницьких послуг, можливість чого відображена у ст. 238 Угоди. У зв'язку з

цим способи захисту авторських прав та інтересів пропонується тлумачити як визначений законом механізм матеріально-правових засобів впливу, які можуть бути застосовані в межах юрисдикційної чи неюрисдикційної форм захисту у разі невизнання, оспорювання, порушення чи реальної небезпеки порушення авторських прав з метою припинення правопорушення, поновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) авторського права, впливу на правопорушника чи постачальника посередницьких послуг, а також попередження подальших можливих порушень авторського права [59, с.127]. Така пропозиція виявляється слушною, втім, такі судові заборони не повинні ставати на заваді господарській діяльності таких посередників, не повинні призводити до обмежень їх суб'єктивних прав.

Судовою практикою напрацьовано деякі підходи стосовно вимог до застосовуваних судом способів захисту цивільних прав, що актуальні й щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм. Так, на сторінках юридичної літератури неодноразово обговорювалася проблематика ефективності способів захисту цивільних прав. Обґрунтованою можна вважати позицію О.В. Колісник, яка за результатами дослідження вказує про ефективність судового захисту як про багатокомпонентну та багатогранну категорію, що передбачає у підсумку, застосування судом способів захисту, що відповідають вимогам ефективності поновлення у правах, належності, справедливості, їх застосування сприятиме досягненню реального захисту та відновленню порушених прав позивача та справедливої сатисфакції у разі неможливості відновлення становища, що існувало до порушення. В окремих випадках перспективним може бути підхід, за яким у разі якщо обраний позивачем спосіб захисту не відповідає зазначеним критеріям, обов'язком суду є звертати увагу позивача на належні способи захисту, а якщо позивач наполягає на застосуванні конкретних способів захисту, то за наявності підстав суд може відмовити у задоволенні позову [65, с.97].

Проблема обрання належного способу захисту цивільних прав актуальна й для сфери авторського права, що знайшла увагу у галузевих наукових дослідженнях. Так, К.О. Зеров наводить позицію А.С. Штефан про неможливість застосування загальних способів захисту авторського права, передбачених цивільним законодавством, до всіх

без винятків цивільних прав, в тому числі й авторського права. Способи захисту авторських прав завжди визначаються індивідуально, стосовно до конкретної справи з урахуванням виду порушених авторських прав, ступеня їх порушення [66, с.42; 59, с.127]. У зв'язку із цим вчений звертає увагу на конкретні випадки неможливості застосування певних способів захисту авторських прав на твори, що розміщені у мережі Інтернет. Так, у разі незаконного розміщення твору у мережі Інтернет неможливим є застосування такого способу захисту, як визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, оскільки виникнення та здійснення авторського права не вимагає його спеціального оформлення, реєстрації відповідних веб-сайтів. Крім того, на момент проведення дослідження (вересень 2017 р.) відсутній орган влади, уповноважений на прийняття рішення щодо блокування доступу до веб-сайту на підставі розміщення на ньому твору із порушенням авторського права [59, с.127].

Наразі центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності є Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (абз. 2 п. 1 Положення про Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 903) [67]. Функції Національного органу інтелектуальної власності виконує державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» [68]. Відповідні структурні підрозділи за необхідності утворюються у складі місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р. № 586-XIV, ч. 4 ст. 10, ч. 1 ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [69; 70]. Тому варто констатувати істотний розвиток системи публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності з моменту здійснення К.О. Зеровим свого дослідження. Таким чином, зазначені позиції вчених відображають окремі аспекти розвитку судового захисту авторських прав у певний час. Втім, варто констатувати

актуальність позиції А.С. Штефан щодо спеціального характеру застосовуваних способів захисту авторських прав і на сьогодні.

Судовій практиці відомі ситуації, за яких суд відмовляв у задоволенні позову про захист авторських прав, оскільки обраний позивачем спосіб не забезпечує ефективного захисту його прав. У таких випадках суд здійснював оцінку відповідності обраного позивачем способу захисту сутності спірних правовідносин, характеру правопорушення, його наслідкам та заходам, дійсно необхідним для відновлення його прав [72]. Таким чином, варто констатувати не тільки оціночний характер критеріїв обрання належного способу захисту у справах про порушення авторських прав, але й існування певних способів судового захисту, що не можуть бути застосовані у певних випадках.

Окреслена ситуація не сприяє юридичній визначеності у захисті прав авторів комп'ютерних програм, свідчить про те, що система захисту таких прав перебуває у процесі формування. Варто зауважити про позицію О.В. Колісник про те, що суди при визначенні належного способу захисту прав мають уникати формалізму, орієнтуватися на забезпеченні ефективного судового захисту, тлумачити обраний позивачем спосіб захисту на його користь за умови доведеності порушення прав позивача [65, с.97]. Дієвим вирішенням цієї проблеми вбачається внесення змін до Закону «Про авторське право та суміжні права», спрямованих на уточнення критеріїв визначення способів захисту прав авторів, що мають застосовуватися у конкретних випадках.

Необхідність індивідуального підходу до визначення способу захисту авторських прав на комп'ютерні програми у кожному конкретному випадку дозволяє уточнити окремі наукові позиції, зокрема К.О. Зеров стверджує, що обрання способу захисту принципово не залежить від виду середовища, в якому необхідно застосувати такий спосіб, чи цифровий, чи аналоговий. При цьому дослідник виходить з права правоволодільців самостійно обирати способи захисту своїх прав з огляду на зміст порушеного права, характер протиправних дій, наслідки порушення права, але не вид середовища [59, с.129].

Під аналоговим сигналом розуміється носій інформації, кодований певним чином, у якого кожен із параметрів є безперервною функцією часу; сигнал, у якого кожен із визначених параметрів описаний функцією часу й безперервною множиною можливих значень. Термін «аналоговий сигнал» найширше використовують у галузях науки й техніки, пов'язаних з обробленням і передаванням інформації — у кібернетиці, електроніці, радіотехніці, техніці зв'язку, акустиці [73]. Таким чином, комп'ютерні програми постійно взаємодіють із аналоговим середовищем.

До критеріїв застосовності способів захисту прав автора комп'ютерної програми у порядку цивільного судочинства належить їх ефективність (ч. 1 ст. 2 ЦПК України). Цивільне законодавство містить доволі значний перелік способів захисту прав авторів комп'ютерних програм. Зокрема, ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права» містить дев'ять пунктів, кожен з яких присвячений конкретному способу захисту авторських прав. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 55 зазначеного Закону, суд може постановити рішення про застосування таких засобів, як: відшкодування моральної (немайнової) шкоди; відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права та/або суміжних прав; стягнення з порушника авторського права та/або суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення; стягнення компенсації (разового грошового стягнення) та деяких інших засобів. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права», суб'єкти авторських прав можуть звертатися до суду з будь-якими вимогами, що не заборонені законом.

Перелік способів захисту цивільних прав наводиться й у ст. 432 ЦК України. Такі способи можуть бути застосовані у випадках та порядку, встановлених спеціальним законодавством (ч. 2 ст. 432 ЦК України). Крім того, загальний перелік способів захисту прав інтелектуальної власності передбачено у ч. 2 ст. 16 ЦК України. Таким чином, у разі відсутності заборон у спеціальному законодавстві про авторське право, а також у разі відповідності спору, можуть застосовуватися загальні способи захисту права інтелектуальної власності, визначені у ч. 2 ст. 16 ЦК України. Таким чином, варто розрізняти загальні та спеціальні способи захисту розглянутих прав.

Так, з аналізу статті 55 Закону «Про авторське право і суміжні права» можна визначити такі способи захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства, як: визнання авторського права або суміжних прав (п. 1 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права»); відновлення становища, яке існувало до порушення (п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права»); стягнення винагороди, передбаченої законодавством про авторське право і суміжні права (п. 4 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону); відшкодування моральної шкоди (п. 5 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону); відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права або суміжних прав, включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права або суміжних прав (п. 6 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону); припинення підготовчих дій до порушення авторського права та/або суміжних прав, у тому числі шляхом призупинення митних процедур, якщо є підстави вважати, що на митну територію України чи з митної території України можуть бути пропущені піратські примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технологічного засобу захисту об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав тощо (п. 7 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону); опублікування за рахунок порушника в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права та/або суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень (п. 8 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону).

Суд може вжити й інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та/або суміжних прав (п. 9 ч. 2 ст. 53 вказаного Закону), якщо про застосування таких заходів наявна позовна вимога. Крім того, частиною 3 статті 53 вказаного закону визначено види рішень, які має право постановити суд за досліджуваними справами: відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права та/або суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування (п. 1 ч. 3 ст. 55 вказаного Закону); відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права та/або суміжних прав (п. 2 ч. 3 ст. 55 вказаного Закону); стягнення з порушника авторського права та/або суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення (п. 3 ч. 3 ст. 55 вказаного Закону); стягнення компенсації (разового грошового стягнення) (п. 4 ч. 3 ст. 55 вказаного Закону);

припинення і заборону опублікування творів, вилучення (конфіскацію) піратських примірників творів та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення (п. 5 ч. 3 ст. 55 вказаного Закону).

Якщо окреслені способи захисту не дають можливості ефективно захистити права автора комп'ютерної програми, суд може застосувати загальні способи, передбачені у ст. 16 ЦК України.

Надалі варто охарактеризувати особливості застосування окремих способів захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві.

Визнання авторського права (п. 1 ч. 2 ст. 53 Закону «Про захист авторського права і суміжних прав») є одним з найбільш поширених способів захисту авторських прав, в тому числі й у справах про захист авторських прав на комп'ютерну програму. Необхідно зауважити, що судами достатньо часто приймаються рішення про визнання недійсним свідоцтва про реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму, а також про зобов'язання уповноваженого органу влади внести відповідні відомості [74]. Водночас такі заходи не можуть вважатися самостійними способами захисту авторських прав на комп'ютерну програму, оскільки вони є наслідком визнання за конкретною особою авторського права на комп'ютерну програму.

Відновлення становища, яке існувало до порушення (п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права») як спосіб захисту авторських прав не притаманне розглядуваній категорії справ, оскільки з моменту поширення комп'ютерної програми вона стає доступною іншим особам. З моменту одержання доходу від господарської діяльності, у якій незаконно використано комп'ютерну програму, відновлення становища, що було до такого одержання, теж є практично неможливим.

Вирішуючи питання про заборону певних дій, які створюють загрозу порушення авторських прав на комп'ютерну програму (п. 3 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права»), суд має враховувати правовий статус особи, яка здійснює такі дії. Так, рішенням Господарського суду міста Києва від 26.10.2021 р. у справі № 910/8829/21 відмовлено у задоволенні позову до ТОВ «Уапром». Позовні вимоги включали зобов'язання відповідача видалити повідомлення про продаж та рекламування на сайті prom.ua та на сайті biovita.com.ua. Відповідні повідомлення

містили програмну продукцію у вигляді онлайн-сервісу Електронного Маркетплейсу (порталу). Відмовляючи у задоволенні позову, з чим погодився і суд апеляційної інстанції, суд першої інстанції вказав на функції відповідача, а саме що він є лише реєстратором, який здійснює технічне обслуговування домену biovita.com.ua. Зазначений позов має бути спрямований до власника сайту prom.ua, який здійснює його наповнення, тобто позов було пред'явлено до неналежного відповідача [75]. Попри те, що зазначене рішення ухвалене у межах господарського судочинства, позиція суду є актуальною і щодо захисту авторських прав на комп'ютерні програми у цивільному судочинстві.

Судами можуть прийматися рішення й про заборону інших дій, що порушують авторське право на комп'ютерну програму (використання у господарському обігу програмного коду, заявлення іншою особою свого власного авторства на комп'ютерну програму, видача свідоцтва про реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму) [76]. При визначенні, які саме дії необхідно заборонити у конкретному випадку, суд виходить зі змісту заявлених позовних вимог. Водночас, він має зважати на загальні критерії застосування способів захисту цивільних прав: ефективність, спроможність захистити порушені права.

Відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права або суміжних прав, включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права або суміжних прав (п. 6 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону). При застосуванні цього способу захисту протягом тривалого часу залишається актуальним визначення збитків та упущеної вигоди відповідно до положень ч. 2 ст. 22 ЦК України. Крім того, залишається актуальним і спосіб визначення розміру упущеної вигоди: 1) роздрібна ціна одного ліцензійного примірника твору на ринку або розмір плати за його використання, яка звичайно застосовується; 2) положення про те, що один контрафактний примірник твору заміщує на ринку один ліцензійний примірник [59, с.139-140; 77, с.168]. К.О. Зеров, опрацьовуючи проблематику застосування цього способу захисту авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет, критикує останню позицію, оскільки фактично

один контрафактний примірник може витіснити багато ліцензійних з огляду на легкість копіювання цифрової інформації [59, с.139-140].

Важливим показником упущеної вигоди є кількість незаконних скачувань комп'ютерної програми.

Припинення підготовчих дій до порушення авторського права та/або суміжних прав, у тому числі шляхом призупинення митних процедур, якщо є підстави вважати, що на митну територію України чи з митної території України можуть бути пропущені піратські примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технологічного засобу захисту об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав тощо (п. 7 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону) застосовується у разі наявності факту вчинення таких дій, або такого що завершено, або триваючого. Зазначені дії характеризуються: спрямованістю на вчинення порушення авторського права, хоча самі по собі не становлять правопорушення; їх вчинення обов'язково призводить до порушення авторських прав у майбутньому. Технічними засобами захисту комп'ютерної програми можуть бути паролі, кодування, цифрові підписи, електронні ключі, цифрові конверти, смарт-карти тощо [78, с.186-187; 79, с.180-181].

Стягнення з порушника авторського права на комп'ютерну програму доходу, отриманого у зв'язку із порушенням (п. 3 ч. 3 ст. 53 вказаного Закону) відповідає ознакам способу захисту прав, в тому числі тій ознаці, що його застосування ініціюється порушенням авторського права на комп'ютерну програму чи утворенням небезпеки такого порушення. Цей спосіб захисту спрямований на усунення негативних наслідків порушення.

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права» суд може прийняти рішення про стягнення компенсації (разового грошового стягнення), що визначається судом замість відшкодування збитків або стягнення доходу на розсуд суб'єкта авторського права та/або суб'єкта суміжних прав [80]. З аналізу положень ч. 3 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права» можна вказати на такі критерії визначення розміру компенсації, що може стягуватись судом у зв'язку із порушенням авторських прав на комп'ютерну програму: ефективність з точки зору захисту прав автора комп'ютерної програми; співрозмірність із ступенем та

характером порушення авторського права (зокрема суд має враховувати систематичність та тривалість порушення, територіальну поширеність його наслідків, сферу господарювання, наміри порушника, форми його вини та інші обставини об'єктивного характеру); достатньо значний для забезпечення стримуючого ефекту від порушень авторських прав у майбутньому. Стягнення компенсації має сприяти поновленню порушених авторських прав. Застосування компенсації не повинно призводити до створення перешкод законній діяльності користувача комп'ютерної програми.

Необхідно погодитись із висловлюваною в юридичній літературі думкою, що вимога співрозмірності компенсації із характером та ступенем порушення авторського права означає необхідність наявності у справі даних щодо втрат, які позивач поніс у зв'язку із порушенням його авторського права. У іншому випадку буде відсутня база для визначення розміру компенсації судом [81].

У юридичній літературі вказується й на інші ключові зміни у цивільному законодавстві щодо застосування компенсації, що відбулись у зв'язку із прийняттям Закону «Про авторське право і суміжні права»: з метою визначення розміру компенсації замінено мінімальну заробітну плату на прожитковий мінімум; замінено паушальний платіж на винагороду (збережено подвоєний чи потроєний розмір компенсації залежно від умислу щодо вчинення порушення); диференціація способів визначення розміру компенсації за ознакою суб'єкта, що заявляє вимогу про стягнення компенсації, суб'єкт авторського права чи треті особи (суб'єкти використання об'єкта авторського права на підставі виключного права на використання чи суб'єкта права на отримання частки винагороди за використання об'єкта авторського права; організації колективного управління; суб'єкти *sui generis* як права особливого роду) [82, с.579].

Викладені критерії визначення розміру компенсації актуальні й для застосування їх у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм.

Іншим проблемним питанням у юридичній літературі визначається значна мінімальна межа розміру компенсації у зв'язку із порушенням авторських прав (10 мінімальних заробітних плат). У разі, якщо шкода, спричинена правопорушенням, є

незначною, то навіть мінімальний розмір компенсації може бути неадекватним до такого порушення, сприятиме збагаченню правоволодільця замість суто компенсаційної функції. У зв'язку із цим також постає питання малозначності порушення авторського права як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності та наводиться судова практика, що не розглядає таку обставину як самостійну підставу для звільнення від відповідальності [83, с.106; 59, с.141]. Сьогодні зазначена проблема значною мірою усунена шляхом встановлення значно нижчої нижньої межі компенсації: два прожиткові мінімуми для працездатних осіб (п. 4 ч. 3 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Водночас варто застосовувати фіксовану компенсацію замість оціночної.

Цивільним законодавством закріплено дві загальні підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності: непереборна сила та випадок (ст. 617 ЦК України). Погоджуємося із В.Д. Примаком щодо виділення поряд із компенсаційною функцією цивільно-правової відповідальності також забезпечувальної функції, що полягає у забезпеченні утримання інших осіб від вчинення правопорушень [58, с.213]. Запровадження малозначності як самостійної підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності, на наш погляд, не відповідало б зазначеним функціям. Водночас, вбачається коректною судова практика, за якою малозначність порушення авторських прав розглядається як один з критеріїв визнання адекватних заходів цивільно-правового захисту. [84]

Як окремий спосіб захисту прав авторів комп'ютерних програм може застосовуватись припинення і заборона опублікування комп'ютерної програми, її піратських примірників, призначених для їх виготовлення і відтворення, публікація у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо в ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права та/або суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення таких прав (п. 5 ч. 3 ст. 53 вказаного Закону). Необхідно погодитись із висловлюваною в юридичній літературі думкою, що дії, які створюють загрозу порушення авторських прав (ч. 3 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права») становлять собою окремий вид протиправної діяльності,

якому притаманні такі ознаки, як винність, реальність, цілеспрямованість, публічність [85, с.86].

У разі неможливості захистити авторське право на комп'ютерну програму у зазначені способи суд може застосувати загальні способи захисту цивільних прав, визначені у ч. 2 ст. 16 ЦК України: визнання правочину недійсним (п. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК України); примусове виконання обов'язку в натурі (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України); зміна правовідношення (п. 6 ч. 2 ст. 16 ЦК України); припинення правовідношення (п. 7 ч. 2 ст. 16 ЦК України); визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України). Для перших двох способів захисту (визнання правочину недійсним, примусове виконання обов'язку в натурі) характерним є застосування у договірних правовідносинах, а інші три способи (зміна правовідношення, припинення правовідношення, визнання незаконними актів уповноважених суб'єктів) можуть застосовуватись як у договірних, так і у позадоговірних відносинах. Відповідно, такі способи захисту, як визнання права та визнання правочину недійсним, застосовуються у правочинах, в яких автор реалізує свої майнові права на комп'ютерну програму (ст. 12 Закону «Про авторське право і суміжні права»).

Визнання недійсним договору про розпорядження майновими правами автора на комп'ютерну програму (повністю або у частині) може бути застосоване як спосіб захисту авторських прав на комп'ютерну програму на тих же підставах, як і в інших видах цивільних правовідносин. Умови чинності правочину визначені у ст. 203 ЦК України.

У юридичній літературі, розкриваючи проблематику визнання недійсним договору про розпорядження майновими правами автора, висвітлюють такі специфічні порушення умов чинності договору: умови договору передбачають передачу особистих немайнових прав; умови договору погіршують становище автора порівняно із становищем, передбаченим цивільним законодавством; умови договору обмежують автора у створенні майбутніх творів на вказану у договорі тематику чи у визначеній у договорі галузі; проблематика форми договору: чи укладено його у

письмовій формі, чи у електронній через мережу Інтернет без накладення електронного підпису [59, с.35-137].

З часу виконання наведеного дослідження до законодавства було внесено значні зміни, втім, висловлені положення продовжують залишатися актуальними у значній мірі. Так, сьогодні можна дійти наступних висновків щодо порушень вимог до договору про розпорядження майновими правами автора на комп'ютерну програму, що є підставами для визнання його недійсним повністю чи частково. По-перше, договір містить умову про передачу особистих немайнових прав, у порушення положень ст. 11 Закону «Про авторське право і суміжні права». По-друге, умови договору: погіршують правове становище творця об'єкта авторського права чи його спадкоємців із становищем, передбаченим актами цивільного законодавства, або обмежують право творця на створення інших об'єктів, або передбачають передання прав інтелектуальної власності на строк, інший ніж визначено актами цивільного законодавства (ч. 2 ст. 1113 ЦК України).

На окрему увагу заслуговують чинні положення ч. 2 ст. 1113 ЦК України у частині визначення нікчемними умов договору, що обмежують право творця на створення інших об'єктів. За попередньою редакцією зазначеної норми передбачалася нікчемність умов договору, що обмежують право автора створювати твори за подібною тематикою або галуззю знань [59, с.135-137]. Наразі ж нікчемними є умови щодо обмеження права автора на створення будь-якого твору. Таким чином, законодавчо гарантовано суб'єктивне право інтелектуальної власності особи — право на результат інтелектуальної творчої діяльності (ч. 1 ст. 418 ЦК України).

Позитивно, крім того, варто охарактеризувати зміни до законодавчого закріплення форми правочинів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Зокрема, прямо передбачається можливість укладення таких договорів не тільки у письмовій (паперовій), але й в електронній формі. Таким чином, знімається проблематика наявності у договорі електронного цифрового підпису сторони. Так, відповідно до ч. 12 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII (далі - Закон «Про електронну комерцію») [86], електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями,

підписаний у порядку, визначеному ст. 12 цього Закону вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі. Отже, наявність відповідних повідомлень, що містять цифровий підпис, є достатнім свідченням укладення договору.

Підставами для застосування таких способів захисту, як зміна та припинення правовідношення у авторсько-договірних правовідносинах, згідно з п.п. 6, 7 ч. 1 ст. 16 ЦК України може бути наявність такого фактичного складу: 1) умови договору; 2) істотне порушення цих умов другою стороною (ч. 2 ст. 651 ЦК України); 3) істотна зміна обставин, з яких виходили сторони при укладенні договору (ч.1 ст. 652 ЦК України). Істотним порушенням умов договору може бути, зокрема, невиконання авторської винагороди, прострочення виконання. Необхідно погодитись також із позицією, що застосування цих способів захисту неможливе після припинення правовідношення [59, с.135].

Висновки до першого розділу

Першим випадком нормативного закріплення процесуальних особливостей розгляду справ про захист авторського права варто вважати норму ч.1 ст.126 Цивільного процесуального кодексу України від 18.07.1963 р., якою закріпили альтернативну підсудність позовів, що виникають з авторського права на винахід, відкриття, промисловий зразок, корисну модель, раціоналізаторську пропозицію, зокрема, що такі позови можуть подаватися також за місцем проживання позивача.

Історичний досвід розвитку правового регулювання захисту прав авторів комп'ютерних програм свідчить про неоднозначність процесів становлення цього законодавства, велику питому вагу патентного законодавства у розвинених зарубіжних державах, в тому числі державах – членах ЄС, що ставить проблематику співвідношення авторського права та патентного права щодо врегулювання досліджуваних питань. Питання, чи розглядати комп'ютерну програму як об'єкт авторського права або як об'єкт патентного права, має критичне значення для судового захисту прав авторів комп'ютерних програм. Адже принципово різними є:

положення матеріального законодавства, в тому числі презумпцій, що застосовуються судами; судові експертизи, що проводяться у таких справах; спеціалізовані знання судових представників, що здійснюють представництво інтересів у таких справах тощо.

Наразі варто констатувати розгляд законодавцем комп'ютерних програм як об'єктів авторського права, водночас в окремих випадках можливим є отримання на комп'ютерну програму патенту на винахід (корисну модель), зокрема якщо програма інтегрована у певний пристрій або процес, що є об'єктом патентування.

Дуалістична природа комп'ютерної програми (становить об'єкт авторського права та водночас має окремі ознаки об'єкта патентного права); здатність окремих комп'ютерних програм до самостійного продукування ринково значимих продуктів (штучний інтелект) зумовлюють істотні особливості правового регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку із ринковим обігом комп'ютерних програм.

Особливістю комп'ютерної програми як об'єкта авторського права варто визначити саме вираження її у вигляді коду, що має саме об'єктивне вираження. Це усуває потенційні питання щодо визнання комп'ютерної програми охороноздатним об'єктом у кожному конкретному випадку.

Під об'єктивною формою вираження такого об'єкта, як комп'ютерна програма, потрібно розуміти форму, яка придатна для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), яка призводить його у дію для досягнення певної мети або результату. Тобто, для того, щоб комп'ютерна програма стала об'єктом судового захисту, необхідно, щоб вона могла відобразитися в конкретній формі на комп'ютерному пристрої та мала оригінальність.

Права автора комп'ютерної програми як об'єкт судового захисту у порядку цивільного судочинства становлять собою офіційно визнані можливості автора комп'ютерної програми, які можуть бути об'єктом судового захисту (судової діяльності) у порядку цивільного судочинства. Захист законних інтересів автора комп'ютерної програми означає захист відповідних прав автора. Таким чином, суб'єктивне право автора комп'ютерної програми як об'єкт судового захисту

охоплює собою й законний інтерес автора. Винятком є законний інтерес автора щодо отримання захисту своїх прав.

Обґрунтовується доцільність віднесення прав *sui generis* до майнових прав автора комп'ютерної програми.

Авторське право на комп'ютерну програму становить сукупність особистих немайнових та майнових прав автора чи суб'єкта авторських майнових прав на певний об'єм коду, створеного за допомогою мови програмування, який придатний для зчитування комп'ютерною технікою для досягнення певної мети чи результату.

Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права характеризується певними особливостями. Однією з них є можливість відносно легкого копіювання коду комп'ютерної програми у частині або навіть у повному обсязі. Іншою особливістю є потенційна латентність таких порушень авторських прав на комп'ютерні програми, оскільки на відміну від літературних та художніх творів комп'ютерні програми не є за своєю зовнішнім вираженням відкритими для широкого доступу, адже їх зовнішнім вираженням є код, який здатні сприймати тільки особи, які володіють певним рівнем спеціальних знань. Крім того, наявність функціонального призначення комп'ютерної програми зумовлює особливості її використання: для нього характерно не доведення твору до відома широкого загалу, а використання для досягнення певної конкретної цілі. Суб'єкт незаконного використання комп'ютерної програми здатен її використовувати протягом достатньо тривалого часу на внутрішній роботі підприємства, що і зумовлює ускладненість виявлення таких порушень. Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права має низку особливостей. Однією з них є можливість відносно легкого копіювання коду як частково, так і в повному обсязі. Іншою особливістю є латентний характер порушень авторських прав на комп'ютерні програми, оскільки, на відміну від літературних чи художніх творів, вони не є відкритими для широкого сприйняття: їх зовнішнім вираженням є програмний код, зрозумілий лише особам, які володіють відповідними спеціальними знаннями. Крім того, функціональне призначення комп'ютерної програми зумовлює специфіку її використання, що полягає не у доведенні твору до відома широкого загалу, а у застосуванні для досягнення певної практичної мети. У зв'язку з цим незаконне

використання комп'ютерної програми може тривалий час здійснюватися у внутрішній діяльності підприємства, що ускладнює виявлення таких порушень.

Визнання недійсним свідоцтва про реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму не є самостійним способом захисту прав, оскільки є похідним від визнання чи невизнання за особою власне авторських прав на комп'ютерну програму.

Доцільно зберегти підхід щодо заміщення одним контрафактним примірником одного ліцензійного, водночас при визначенні розміру упущеної вигоди або доходу порушника враховувати кількість незаконних завантажень комп'ютерної програми з відповідного ресурсу.

При захисті авторських прав на комп'ютерну програму доцільно застосовувати не оціночну, а фіксовану компенсацію, що залежить від вартості дозволу на використання об'єкта авторського права, з огляду на, як правило, значну вартість комп'ютерних програм.

В умовах правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуває запуск Вищого суду з питань інтелектуальної власності як спеціалізованого органу судової влади.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Право на пред'явлення позову про захист прав авторів комп'ютерних програм

Право на позов розглядається як єдине поняття, що поєднує матеріально-правовий та процесуально-правовий аспекти. Право на позов з матеріального боку означає можливість реалізації спірного права у примусовому (судовому) порядку. У процесуальному аспекті вказане право означає можливість передати до суду спір про право, який виник між сторонами. Зазначені сторони у практичній діяльності є нерозривно пов'язаними, таким чином, право на позов поєднує у собі матеріальний зміст і процесуальну форму його реалізації [87, с.131-132]. Варто підтримати висловлену в юридичній літературі позицію про універсальний характер права на пред'явлення позову, наділення ним усіх заінтересованих осіб: як тих, які звертаються за захистом своїх прав та інтересів, так і тих, які діють в інтересах інших осіб (державних чи суспільних інтересів) відповідно до договору чи закону. Таким чином, поняття заінтересованої особи також є універсальним та охоплює обидві зазначені категорії осіб [87, с.138-139]. Таким чином, у досліджуваних справах поняття права на позов та права на пред'явлення позову змістовно відрізняються.

Право на звернення за судовим захистом входить до складу правового статусу суб'єкта авторського права. До змісту вказаного права віднесено: межі та вид гарантованої законом поведінки вказаного суб'єкта; можливість пред'являти вимогу до інших осіб про певну поведінку, без якої авторське право не може бути реалізоване; гарантовану законом можливість застосування державного примусу для здійснення авторського права. Кореспондуючим обов'язком є зокрема, обов'язок суду розглянути та вирішити питання про прийняття чи неприйняття позовної заяви до провадження та порушення цивільної справи. Таким чином, варто підтримати

висловлювану у юридичній літературі думку про притаманність праву на пред'явлення позову усіх ознак суб'єктивного права [87, с.132]. Таку точку зору варто підтримати, оскільки вона відповідає сучасній людиноцентристській концепції діяльності держави (соціальної держави), де найвищою цінністю визнається людина, якій забезпечується гідний рівень життя та належний розподіл соціальних благ [88, с.728].

Право суб'єкта авторського права на комп'ютерну програму на пред'явлення позову має реалізуватися у передбаченому цивільним процесуальним законодавством порядку. Такий порядок виявляється у визначених у юридичній літературі передумовах та умовах реалізації вказаного права. Так, поширеною є позиція щодо виділення передумов права на подання позовної заяви та умов реалізації права на пред'явлення позову. Зокрема, до передумов права на подання позовної заяви належать: цивільна процесуальна правосуб'єктність особи, її цивільна процесуальна заінтересованість (суб'єктивні передумови); правовий характер позовних вимог та юрисдикція справи (об'єктивні позитивні передумови); обставини, що виключають можливість звернення до суду із позовом, передбачені у п.п. 2-6 ч. 1 ст. 186 ЦПК України (об'єктивні негативні передумови) [89, с.13; 90, с.227].

Розгляд права на пред'явлення позову як суб'єктивного права, що водночас має процесуальне підґрунтя, передбачає встановлення його співвідношення із поняттям правосуб'єктності та передусім такого її елемента, як правоздатність. Відповідно до ст. 46 ЦПК України: правоздатністю є здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки. Властивістю правоздатності наділяються усі особи, як фізичні, так і юридичні. Варто підтримати висловлену в юридичній науці думку про необхідність розгляду правоздатності як умови реалізації права на пред'явлення позову учасниками справи, що виникає зі спірних авторських правовідносин [87, с.162]. Тому правова природа права на пред'явлення позову не може бути розкрита без урахування його співвідношення із поняттям правоздатності.

Цивільна процесуальна правоздатність та цивільне процесуальне право є змістовно самостійними категоріями, в тому числі на рівні елементарних зв'язків. Так, суб'єктивне право не може розглядатися як елемент правоздатності і навпаки.

Правоздатність є умовою для реалізації не тільки усіх передбачених законодавством процесуальних прав, але й права на пред'явлення позову. Водночас право на пред'явлення позову не може розглядатися як умова набуття особою цивільної процесуальної правоздатності, оскільки саме наявність правоздатності є умовою реалізації вказаного права. З огляду на викладене, у доктрині цивільного процесуального права слушно вказується на дуалістичну природу права на позов, що має матеріально-правову та процесуально-правову складові. Матеріально-правовою складовою вказаного права є право на задоволення позову, наявність якого у конкретному випадку визначається матеріальними нормами авторського права. Право ж на пред'явлення позову відображає процесуально-правову складову права на позов та передбачає можливість звернення до суду з метою захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних авторських прав чи охоронюваних законодавством інтересів. Реалізація права на пред'явлення позову перебуває у сфері процесуальних правовідносин, а саме таке право варто розглядати як суб'єктивне процесуальне право. Правоздатність і суб'єктивне право варто розглядати як різні етапи реалізації правового статусу, які відображають різні можливості суб'єктів. Правоздатність відображає більш загальні можливості — мати відповідні права та обов'язки, у тому числі у судових справах, що виникають з авторських правовідносин. Визнані правом (правоздатністю) властивості особи усвідомлювати свої дії, керувати ними, діяти вільно залишаються за нею незалежно від її участі у конкретному судовому процесі [87, с.137-138].

Іншою суб'єктивною передумовою права на подання позовної заяви є процесуальна заінтересованість. Варто погодитись з позицією, що процесуальна заінтересованість пов'язана із процесуальною можливістю особи звернутися до суду із вимогами [91, с.61]. Цивільна процесуальна заінтересованість передбачає юридичну заінтересованість у результатах розгляду справи, у певному рішенні, яке буде винесене судом та яке відповідає меті участі у справі конкретного учасника справи. Така позиція, попри сплив значного проміжку часу з моменту її висловлення, є актуальною й сьогодні [92; 93, с.57].

Таким чином, процесуальна заінтересованість постає суто процесуальним явищем, спільним для всіх учасників справи. Водночас процесуальна заінтересованість тісно пов'язана із дійсним існуванням спірних матеріальних правовідносин, оскільки в іншому разі могли б пред'являтися завідомо незаконні позовні вимоги. Тому розкриття процесуальної заінтересованості суб'єктів авторського права на комп'ютерну програму передбачає встановлення кола осіб, які можуть бути позивачами у відповідних спорах відповідно до матеріального законодавства, зокрема, законодавства про авторське право та суміжні права.

Національним законодавством визначено достатньо широке коло суб'єктів авторського права. Так, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX (далі – Закон «Про авторське право») [1] виділено первинних та вторинних суб'єктів авторського права. Первинним суб'єктом є автор твору. Вторинними є особи, які набули майнові авторські права на твір на підставі договору або закону: роботодавець – стосовно майнових прав на службовий твір (стаття 14 зазначеного Закону); замовник – стосовно прав на твір, створений за замовленням (стаття 15 зазначеного Закону); режисер-постановник, автор сценарію тощо – стосовно аудіовізуального твору (стаття 16 зазначеного Закону) та інші суб'єкти.

У науковій літературі вказується на творчий характер праці автора як іманентну ознаку автора як творця конкретного твору. Автор, на відміну від вторинних суб'єктів, завжди є творцем. У свою чергу, синонімами є терміни «автор об'єкта права інтелектуальної власності» та «творець об'єкта права інтелектуальної власності», з одного боку, та «автор творів науки, літератури і мистецтва», з іншого [87, с.138-139]. Законом України «Про авторське право і суміжні права», що прийнятий 01.12.2022 р. № 2811-IX внесено істотні зміни до врегулювання авторських правовідносин. Однією з таких істотних змін є закріплення критерію охороноздатності об'єкта авторського права: замість «творчого характеру» закріплено «оригінальність твору» (п. 35 ст. 1 зазначеного Закону) як критерій, що характеризує інтелектуальний, творчий, особистий характер виконання твору автором, а також прийняття ним творчих рішень під час виконання твору.

Категорія оригінальності та її співвідношення із «творчим характером» отримали значну увагу у наукових роботах. Так, Ю.Ю. Рябченко зазначає про оригінальність твору як про ознаку його творчого характеру та як про критерій охороноздатності твору [33, с.29]. На думку С.М. Клейменової, встановити оригінальність твору означає встановити й його творчий характер [94, с.9]. Таким чином, не вбачається підстав для зміни співвідношення між вказаними термінами, а отже, наведена наукова позиція О.А. Штефан може бути сприйнятий для подальшого дослідження.

В окремих випадках позивачем у справах про захист прав інтелектуальної власності можуть виступати юридичні особи. Так, АТ КБ «ПриватБанк» звернулося із позовом про припинення порушення прав інтелектуальної власності до ОСОБА_1, Товариства з обмеженою відповідальністю «Центр Інтернет-Імен України». Позов обґрунтовується, зокрема, тим, що АТ КБ «ПриватБанк» має виключні права на торговельну марку [95]. У зв'язку із цим варто зазначити, що первинним носієм авторських прав є автор твору, яким не може бути юридична особа (п. 36 ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Таку ж позицію займають і вчені [87, с.139]. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону «Про авторське право і суміжні права», автор твору може передати (відчужити) майнові права, визначені частиною першою цієї статті. У такому разі захист відповідних майнових прав може здійснювати юридична особа, якій вони передані (відчужені). Відповідно, така юридична особа може бути позивачем у суді.

Іншим проблемним питанням суб'єктного складу справ про захист прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства є питання правового статусу представника у таких справах. Зокрема, у юридичній літературі зустрічаються пропозиції виділяти, крім первинних та вторинних суб'єктів авторського права, також представників авторів чи вторинних суб'єктів, а також осіб, які здійснюють захист авторських прав відповідно до закону, зокрема, організацій колективного управління [96, с.93; 87, с.141-142]. Заперечуючи проти такої позиції, О.А. Штефан звертає увагу на такі обставини. По-перше, зазначені особи не мають авторських прав та обов'язків, а лише здійснюють представництво. По-друге,

цивільні правовідносини представництва та цивільні правовідносини у сфері авторського права є правовідносинами різної галузевої належності, які не можуть бути змішаними. Особа, яка захищає чужі інтереси від власного імені, не є представником, але й не є суб'єктом авторських прав та обов'язків [87, с.141-142]. Крім того, вчена цілком слушно розглядає інститут представництва та інститут захисту прав авторів організаціями колективного управління (далі – ОКУ) як передбачені законом засоби захисту прав автора. Єдиним винятком О.А. Штефан вказує випадок, коли автор твору, передаючи ОКУ свої авторські права, покладає на ОКУ обов'язок щодо управління цими правами. Лише у цьому випадку можна стверджувати про ОКУ як суб'єкта авторських прав та обов'язків та водночас як суб'єкта діяльності по захисту авторських прав [87, с.141-142].

Вторинними суб'єктами авторського права, які можуть звертатись до суду у розглядуваних справах варто визначити суб'єктів, передбачених у розділі 2 Закону «Про авторське право і суміжні права»: роботодавець (ст. 14 зазначеного Закону); замовник – у випадку створення твору на замовлення (ст. 15 зазначеного Закону); режисер-постановник, автор (автори) сценарію та/або текстів діалогів, автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього, художник-постановник, оператор-постановник – щодо аудіовізуальних творів (ст. 16 зазначеного Закону); особи, які створили похідний твір (перекладачі тощо) (ст. 17 зазначеного Закону); упорядник – щодо складеного твору (ст. 18 вказаного Закону) тощо. Вказані та інші вторинні суб'єкти авторського права набувають авторських прав та обов'язків відповідно до закону чи договору. Права вторинних суб'єктів авторського права переходять до них від автора як первинного суб'єкта. Авторські права та обов'язки вторинних суб'єктів авторського права можуть виникати з моменту: набрання юридичної сили договором; настання обставин, з якими починає діяти норма закону; вступу у спадщину. Обсяг прав, які переходять від автора до вторинних суб'єктів, завжди менший за обсяг прав автора [87, с.143].

З перелічених вторинних суб'єктів авторського права варто відзначити таких, як упорядники, перекладачі. Об'єкти їх авторських прав відрізняються від об'єктів права автора первинного твору. Так, упорядник організує, обробляє, систематизує,

поновлює ті чи інші твори. Упорядкування збірки творів передбачає не тільки збирання матеріалу, але й проведення певної дослідницької роботи. Якщо збірка творів складається з об'єктів, що підлягають охороні авторським правом, та об'єктів, що не підлягають такій охороні, то на використання перших об'єктів необхідно отримати дозвіл від автора. Авторське право упорядника виникає щодо результату упорядкування: оброблення або систематизація творів. Відповідно до ст. 433 ЦК України, переклад є самостійним об'єктом авторського права. Перекладач не несе відповідальності за якість оригінального твору, а автор оригінального твору не несе відповідальності за якість перекладу. Авторськими правами перекладача є: право на опублікування перекладу; право на зазначення свого імені; право на авторську винагороду; право на самостійне відтворення та розповсюдження перекладу тощо. Здійснення перекладу передбачає наявність дозволу автора оригінального твору. Водночас, опублікування перекладеного твору можливе лише за згодою перекладача [87, с.145-146].

Вторинними суб'єктами авторського права можуть бути також спадкоємці (щодо фізичних осіб) та правонаступники (щодо юридичних осіб). У порядку спадкування авторські права та обов'язки можуть набуватися за законом або за заповітом. Зокрема, можуть набуватися права на розповсюдження, опублікування, відтворення твору, право на винагороду. Спадкоємцем можуть вирішуватися питання використання виданих творів, питання юридичної долі ще не виданих творів. Авторське право спадкоємця на твір діє протягом 70 років після смерті автора. Прикладом правонаступництва є перехід авторських прав та обов'язків автора твору до його роботодавця або до замовника твору відповідно до договору чи закону [87, с.143-144].

До таких осіб належать літературні агенти, арт-дилери, продюсери. Відносини суб'єктів авторського права з усіма цими особами будуються на цивільно-правових угодах, і ці відносини мають приватноправовий характер.

Правовий характер позовних вимог означає заснованість їх на правових нормах, зокрема у диспозиції чи санкції правової норми. У цьому зв'язку варто зауважити, що суд може захистити суб'єктивне право, свободу чи законний інтерес у спосіб,

передбачений законом або договором, або у спосіб, не передбачений ані законом, ані договором, але такий, що не суперечить законодавству [97, с.22-23].

Порушення авторських прав на комп'ютерну програму тягне застосування способів захисту, передбачених ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права». Одним з таких способів є зобов'язання відповідача до опублікування за рахунок порушника в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права та/або суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень (п. 8 ч. 2 зазначеної статті). Відповідно, має місце спірне правовідношення, в якому одна сторона (порушник, відповідач) має обов'язок здійснити вказане опублікування, а інша (суб'єкт порушеного авторського права, правомочна на вимогу особа, позивач) – має відповідне право.

У юридичній літературі покладення на відповідача зазначеного обов'язку розглядається як самостійний спосіб захисту авторських прав, який водночас може використовуватись і як додатковий, нарівні із такими, як відшкодування збитків, припинення порушення авторського права тощо [98, с.105, 109]. Тому спірними уявляються підходи окремих судів щодо покладення відповідних обов'язків на позивача, оскільки застосуванню способів захисту цивільних прав притаманне покладення на правопорушника відповідних обов'язків, то спірною уявляється практика окремих судів щодо покладення обов'язків застосування способів захисту на позивача.

Так, Львівським апеляційним судом було ухвалено рішення за позовом, зокрема, про опублікування у пресі та інших засобах масової інформації про допущене порушення права інтелектуальної власності. В ухваленому рішенні судом було констатовано право позивача на здійснення відповідної публікації на власний розсуд. На обґрунтування такого рішення судом вказано, що позивач не навів законодавства про порядок такого опублікування: хто має обов'язок здійснити таку публікацію, в яких саме ЗМІ вона має бути здійснена, зміст та обсяг інформації у такій публікації [99].

З моменту винесення зазначеного рішення внесено значні зміни до законодавства про авторське право, зокрема, прийнято Закон «Про авторське право і

суміжні права». У пункті 8 частини 2 статті 52 цього Закону уточнено умови застосування такого способу захисту, зокрема, вказано, що таке опублікування здійснюється за рахунок порушника. Водночас інші проблемні питання, наведені в зазначеному рішенні Львівського апеляційного суду, залишилися неврегульованими у цьому пункті. Актуальна судова практика свідчить про покладення зазначеного обов'язку на відповідача. Щодо ж визначення конкретних ЗМІ, то суди виходять з тих ЗМІ, які зазначають позивачі у своїх позовних вимогах [100]. Таку судову практику варто підтримати. Водночас, з метою визначення у законодавстві, що такий обов'язок має покладатись саме на відповідача та забезпечення таким чином сталої судової практики у подальшому, варто внести зміни до пункту 8 частини 2 статті 52 Закону «Про авторське право і суміжні права», викласти його в такій редакції: «опублікування порушником за його рахунок в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права та/або суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень».

Поряд із правовим характером заявлених вимог невід'ємною характеристикою позову виступає наявність спору про право [89, с.11, 13]. У зв'язку із цим протягом достатньо тривалого часу саме наявність спору про право як головна риса конкретної юридичної справи визначала можливість розгляду конкретної справи у порядку цивільного судочинства.

О.А. Штефан виділяє спір про право як окрему позитивну передумову права на звернення до суду. Такий спір розглядається як наявність суперечностей (розбіжностей) між конкретними суб'єктами правовідносин стосовно їх прав та обов'язків, а також неможливість самостійного здійснення цих прав та обов'язків без усунення перешкод у судовому порядку [87, с.151-152]. Позиція вченої заслуговує на увагу у контексті відповідності її напрацюванням у сфері теорії судової влади, відповідно до якої найпершою судовою функцією виділяється вирішення судом правових конфліктів [101, с.35].

Спір про право як ознака судової юрисдикції юридичної справи не може розглядатися окремо в матеріально-правовому та окремо у процесуально-правовому сенсі. Попри те, що предмет спору визначається матеріальним законодавством, а

умови реалізації права на позов – процесуальним, будучи переданим до суду, спір набуває єдиного матеріально-процесуального контексту, що означає новий рівень його розвитку. Окремо наголошується на формальній визначеності протиріччя між суб'єктами спірних прав. Це зумовлює необхідність врегулювання спору або особисто сторонами, або через суд [87, с.165].

Особливостями спору про авторське право визначено: становить собою розбіжність між сторонами конкретних авторських правовідносин щодо взаємних прав та обов'язків; неможливість здійснення однією зі сторін своїх авторських прав чи виконання обов'язків з огляду на наявні перешкоди та неможливість усунення цих перешкод без участі суду. Про наявність спору про право свідчить також і ситуація, коли відсутні прямі заперечення відповідача щодо доводів позивача, але має місце невиконання ним своїх обов'язків у спірних правовідносинах (оспорювання прав). Вирішення судом спору про авторське право передбачає застосування судом одного із способів захисту, передбачених законодавством про авторське право. Передумови для звернення до суду матимуть місце також у разі помилкового переконання позивача про порушення його прав. Наявності такого переконання достатньо для звернення до загального суду [87, с.165, 166].

Водночас, така позиція є недостатньо визначеною. Так, надаючи характеристику змісту та правової природи юридичного спору, Н.Ю. Сакара надає авторське поняття юридичного спору, водночас виділяючи його внутрішній зміст (переконаність особи у порушенні, невизнанні, оспорюванні своїх прав) та зовнішню форму (активні дії цієї особи щодо ініціювання спору). Формальна вираженість спору трансформується у позов із поданням відповідного спору до суду [102, с.67]. Таким чином, виділяються змістовні та формальні ознаки юридичного спору. Водночас варто погодитись, що наявність вимоги позивача вже свідчить про наявність спору про право та може розглядатися як передумова права на звернення до суду.

До об'єктивних позитивних передумов права на подання позовної заяви віднесено цивільну юрисдикцію конкретного позову. Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства усі справи, крім випадків, коли для конкретних категорій справ законом передбачено іншу судову

юрисдикцію. У зв'язку із цим варто погодитись із О.А. Штефан щодо визначення юрисдикції загальних судів як універсальної. Розвиваючи такий висновок, вчена зазначає про необхідність поширення цивільної юрисдикції на усі справи, що виникають з авторських правовідносин, за умови, що на стороні позивача виступатиме фізична особа, навіть якщо протилежною стороною виступає державний орган влади (суб'єкт владних повноважень). Іншою особливістю цивільної юрисдикції виділено її безумовність, оскільки особа лише в окремих випадках може вплинути на юрисдикцію конкретного спору (наприклад, передача справи на розгляд третейського суду за згодою сторін) [87, с.108, 151-152].

Негативними передумовами права на звернення до суду виділено обставини, передбачені пунктами 2-6 частини 1 статті 186 ЦПК України: наявність судового рішення, яким завершено розгляд справи за тотожними вимогами; наявність у провадженні суду справи за тотожним позовом та інші (перелік є закритим).

У юридичній літературі звертається увага на неоднозначність категорії «тотожність позову», зокрема щодо рівня переконаності судді у тому, що поданий позов є тотожним підставою для відмови у відкритті провадження у справі. Висловлюється слушна думка, що така переконаність судді має бути безумовною, тобто має виключатися будь-який сумнів у тотожності позову. У разі наявності найменшого сумніву не може мати місця відмова у відкритті провадження у справі [87, с.169]. Така точка зору заслуговує на підтримку, оскільки в іншому випадку могли б мати місце випадки відмови у доступі до суду з суб'єктивних переконань судді, що не відповідало б вимогам юридичної визначеності.

Тотожність позовів, що виникають з авторських правовідносин, матиме місце у випадку збігу матеріально-правових обставин підстави позову. Позов може стати тотожним і після відкриття провадження у справі, внаслідок додавання нових фактів до підстави позову або виключення певних фактів, внаслідок яких підстава позову стає тотожною. Виключається можливість тотожності позову у триваючих правопорушеннях авторського права, оскільки в таких позовах підстава позову постійно змінюється із плином часу [87, с.170].

Іншою проблемною сферою у справах, що виникають з авторських правовідносин, постає мирова угода як один з випадків, за яких судом постановляється ухвала про закриття провадження у справі (ч. 4 ст. 207 ЦПК України). Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, така ухвала є підставою для відмови у відкритті провадження у справі за тотожним позовом. У юридичній літературі висловлюється позиція, що така ухвала не є одноактною із ухвалою про затвердження мирової угоди, оскільки мирова угода як правочин має цивільно-правову природу, а її затвердження не є актом судової влади, а є юридичним фактом, у зв'язку із яким мирова угода набуває юридичної сили та може бути примусово виконана. Тому є актуальним визначення мирової угоди як угоди між сторонами, укладеної у процесі розгляді справи та затвердженої судом, в якій викладаються умови припинення спору на основі взаємних поступок: зміни позивачем позовних вимог, зменшення їх розміру, відмови від частини вимог, визнання зміненого позову відповідачем. [103, с.304-305; 87, с.177].

Щодо правової природи мирової угоди існують різні наукові позиції: мирова угода є судовим (процесуальним) інститутом, або ж мирова угода має комплексну природу та характеризується поєднанням матеріальної та процесуальної сторін залежно від галузей законодавства, якими ці сторони регулюються. Варто підтримати висловлювану у юридичній літературі позицію про необхідність розрізняти матеріально-правову та процесуально-правову сторону мирової угоди. Матеріальна сторона мирової угоди включає цивільно-правові чи інші правочини, що здійснюються відповідно до матеріального законодавства (визнання вимог, прощення боргу, залік, відступне, відстрочка чи розстрочка виконання зобов'язання). У процесуальному контексті сторони можуть у якості умов мирової угоди зазначити про часткове визнання відповідачем позову або часткову відмову від позову з боку позивача. Зокрема, наводиться приклад, коли судом було визнано мирову угоду сторін у авторських правовідносинах з огляду на: визнання відповідачем вимог позивача, виплату «відступного», відмову відповідача від зустрічного позову [87, с.175-176].

У наукових дослідженнях останніх років виділяють матеріальну та процесуальну сторони мирової угоди у цивільному судочинстві. До процесуальних ознак мирової угоди віднесено: спосіб припинення правового спору; можливість існування виключно у межах позовного провадження; підлягає затвердженню судом; є підставою для закриття провадження у справі; підлягає примусовому виконанню; неприпустимість внесення змін після затвердження та деякі інші. До матеріально-правових ознак мирової угоди віднесено: є новим цивільно-правовим зобов'язанням; виникнення прав та обов'язків для обох сторін; застосовність до мирової угоди юридичних ознак договору та деякі інші. Зазначається про дуалістичну правову природу мирової угоди у цивільному судочинстві, оскільки вона регулюється нормами як процесуального, так і матеріального права [104, с.168]. Оцінюючи зазначену наукову позицію, варто зауважити, що умови мирової угоди підлягають оцінці судом при її затвердженні. Зокрема, умови мають бути оцінені на відповідність матеріальному законодавству: не суперечність закону; чи не порушують умови мирової угоди прав третіх осіб та інші критерії, визначені у ч. 5 ст. 207 ЦПК України. З огляду на викладене, безспірним представляється тісний зв'язок матеріальних та процесуальних аспектів мирової угоди та неможливість їх роздільного застосування у практиці.

Відповідно до ч. 5 ст. 207 ЦПК України, приймаючи рішення про затвердження мирової угоди, суд перевіряє: чи не суперечать умови мирової угоди законодавству; чи не призводять вони до порушення прав та законних інтересів третіх осіб; чи не є умови мирової угоди невиконуваними; чи не суперечать дії законного представника інтересам особи, яку він представляє. Тому суд дійсно не вдається до оцінки спору по суті, а мирова угода набуває властивостей примусового виконання як цивільно-правова угода, перевірена судом відповідно до законодавства. З огляду на викладене, варто погодитись із твердженням, що затвердження судом мирової угоди не може вважатись актом правосуддя, на відміну від ухвали про закриття провадження у справі.

У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм мирова угода майже не застосовується, що зумовлено специфікою вказаних справ: переважна їх частина

вирішується мирним шляхом, не доводячи спір до суду. Крім того, специфіка самих зазначених спорів полегшує опрацювання шляхів мирного їх вирішення: виплата компенсації, визнання співавторства на комп'ютерну програму, втрата спором актуальності через втрату комп'ютерною програмою вартісного значення (застаріння тощо). Водночас проблематика мирової угоди у таких справах зумовлена необхідністю забезпечення учасникам таких спорів їх відповідних процесуальних прав.

Однією з підстав відмови у відкритті провадження у справі і відповідно, негативних умов реалізації права на звернення до суду, є наявність рішення третейського суду у тотожному спорі (пункт 4 частини 1 статті 186 ЦПК України), за винятком випадків, визначених цим пунктом: відмова суду у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасування судом рішення третейського суду і розгляд справи у цьому ж самому третейському суді виявився неможливим. Третейське судочинство розглядається у юридичній літературі як демократичний інститут захисту приватних прав та інтересів. Третейське судочинство є формою вирішення правових конфліктів, що базується на волевиявленні сторін цього конфлікту та здійснюється без втручання держави [105; 87, с.178-179].

У зазначеному випадку мова теж йде про тотожність позовів. Стосовно ж спеціально визначених випадків, варто зауважити наступне. У випадку відмови у видачі виконавчого листа на виконання рішення третейського суду заінтересована особа не позбавлена можливості звернутися із своєю справою до загального суду у порядку цивільного судочинства. Аналогічні наслідки (окрім передбачених законом випадків) настають і у випадку скасування рішення третейського суду загальним судом. Таким чином, за настання окреслених спеціальних обставин особа має можливість звернутися до загального суду. При цьому варто погодитись із О.О. Штефан, що наявність угоди сторін про передання справи на розгляд третейського суду не є перешкодою для розгляду справи у загальному суді, крім випадків заперечення відповідача проти розгляду справи у загальному суді (п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України) [87, с.182-183].

Іншою частиною порядку реалізації права на пред'явлення позову у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм є умови реалізації права на пред'явлення позову: наявність у позивача процесуальної дієздатності; наявність належним чином оформлених повноважень на звернення до суду (у разі якщо до суду звертається представник); сплата передбачених законодавством судових витрат; дотримання вимог до форми та змісту позовної заяви (ч. 2 ст. 175 ЦПК України); у передбачених законодавством випадках – вжиття заходів обов'язкового досудового врегулювання спору [89, с.13; 90, с.227].

Визначення цивільної процесуальної правосуб'єктності передбачає виділення, окрім цивільної процесуальної правоздатності, також цивільної процесуальної дієздатності. Родовим поняттям щодо цивільної процесуальної правосуб'єктності є поняття правосуб'єктності у праві. У складі правосуб'єктності у праві виділяється також така складова, як деліктоздатність. Традиційним розумінням деліктоздатності є здатність особи до самостійного несення юридичної відповідальності у зв'язку із вчиненням нею правопорушенням. Водночас варто погодитись із висловлюваною Ю.Ю. Рябченком позицією щодо неусталеності у доктрині цивільного процесуального права такого поняття, як деліктоздатність, а отже, варто виходити з двоелементної конструкції цивільної процесуальної правосуб'єктності [106, с.214, 215].

У досліджуваній категорії спорів застосовуються загальні положення щодо цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності сторін спору. В окремих справах представляється ускладненим визначення права позивача на пред'явлення позову з огляду на особливості правового регулювання спірних правовідносин. Так, у справі про визнання авторських прав на фотографічні твори, створені за допомогою комп'ютерної програми, суд апеляційної інстанції не врахував презумпції авторства та не визнав позивача первинним суб'єктом авторського права. На цей недолік вказав суд касаційної інстанції, скасовуючи постанову апеляційного суду [107]. Подібні ситуації актуальні і для розглядуваної категорії цивільних справ з огляду на ускладнений характер зазначення авторства на комп'ютерну програму. Тому

актуальним є розвиток законодавчих вимог щодо позначення авторства. Більш детально про вказане мова йтиме у розділі 3.

У юридичній літературі наводиться систематизація цивільної процесуальної дієздатності та виділення чотирьох її видів: повна; часткова; обмежена; повна недієздатність [87, с.204]. Попри спливу значного проміжку часу після висловлення цієї позиції та внесення значних змін у цивільне процесуальне законодавство у цій частині, аналіз положень статті 47 ЦПК України свідчить про її актуальність і сьогодні.

З огляду на поширену участь у процесі захисту авторських прав організацій колективного управління (далі – ОКУ), постає актуальною проблематика цивільної процесуальної правосуб'єктності органів та осіб, яким законом надано право звернутися до суду в інтересах інших осіб. Такі органи та особи перераховані у ст. 56 ЦПК України: органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні особи, юридичні особи у випадках, коли вони звертаються до суду на підставі закону; Уповноважений Верховної Ради з прав людини; прокурор; Національне агентство з питань запобігання корупції. Варто погодитись із висловленою у науковій літературі позицією, що така правосуб'єктність має спеціальний характер та зумовлена специфічним статусом таких органів та осіб у судовому процесі [108, с.113].

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» Закон України від 15.05.2018 р. № 2415-VIII (далі – Закон «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав») [54]. Діяльність ОКУ має цілеспрямований характер та спрямована на здійснення колективного управління майновими правами на об'єкти авторського права та суміжних прав. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 12 вказаного Закону, з метою захисту майнових прав правовласників, ОКУ звертаються від імені правовласників до суду на основі своїх статутних повноважень та за дорученням правовласників та уповноважені на здійснення дій, необхідних для захисту прав та інтересів правовласників. Таким чином, діяльність ОКУ наділена одночасно ознаками як представництва (від імені та в інтересах правовласника), так і діяльності осіб,

визначених у ст. 56 ЦПК України (діє на підставі статутних повноважень). Така особливість їхнього правового статусу призводить до наявності спеціальних вимог до їх участі у судовому процесі.

Так, в юридичній літературі вказується обов'язком організацій колективного управління є подання до суду документів, що підтверджують як їх участь у справі як осіб, визначених у ст. 56 ЦПК України, так і повноваження представляти правовласників. У першому випадку подаються Статут ОКУ та свідоцтво про облік ОКУ, у другому – договір із правовласником про управління майновими авторськими правами. У зв'язку із цим зауважується, що попри наявність у ОКУ статусу юридичної особи, а отже, виникнення правоздатності та дієздатності одночасно, закон висуває додаткові вимоги до можливості набуття зазначеними суб'єктами цивільних процесуальних прав та обов'язків [87, с.204-205]. Зазначене становить особливість правового статусу ОКУ у судовому процесі. Хоча ОКУ має статус юридичної особи, це не особа приватного права, а уповноважена організація із визначеною законом компетенцією, цілями та завданнями діяльності. Тому варто вказати про її спеціальний правовий статус.

Сплата судового збору при зверненні до суду за захистом прав та охоронюваних законом інтересів у справах, що виникають з авторських правовідносин, є однією з обов'язкових умов додержання процесуального порядку пред'явлення позову. Важливість сплати судового збору підтверджується настанням процесуальних наслідків у разі його несплати у випадках, передбачених законом позовна заява вважається неподаною і повертається (ч. 3 ст. 185 ЦПК України). В Інформаційному листі ВССУ «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про судовий збір» від 27.09.2012 р., № 10- 1386/0/4-12 зазначається, що: «Європейський суд з прав людини у своїй прецедентній практиці виходить із того, що положення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право подати до суду будь-який позов, що стосується його цивільних прав і обов'язків. Проте право на суд не є абсолютним і воно може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом, тому що право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання з боку держави. Разом з тим такі обмеження не

повинні впливати на доступ до суду чи ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдати шкоди суті цього права, та мають переслідувати законну мету» [87, с.194-195].

Аналіз законодавства дозволяє зробити висновок, що при зверненні до спеціалізованого суду загальної юрисдикції з розгляду цивільних і кримінальних справ помітна тенденція до збільшення розміру судового збору, окрім ставок за спори щодо моральних збитків. Відповідно до положень Закону України № 3674-VI та залежно від ставок судового збору, усі позови можна поділити на три види: позови майнового характеру, позови немайнового характеру і позови про відшкодування моральної шкоди. Подібна класифікація позовів може бути застосована й до позовів, що виникають із спірних авторських правовідносин.

2.2. Процесуальний статус учасників справ про захист прав авторів комп'ютерних програм та їх представники

Відповідно до ч. 1 ст. 42 ЦПК України, у справах позовного провадження учасниками справи визначено сторони та третіх осіб. У справах позовного провадження також можуть брати участь суб'єкти, яким відповідно до законодавства надано право звертатися до суду з метою захисту інтересів інших осіб, у їх інтересах (ч. 4 ст. 42 ЦПК України). Ознакою учасників справи є їхня юридична зацікавленість, яка є матеріально-правовою та процесуально-правовою. Матеріально-правова зацікавленість означає прагнення учасника справи до поновлення, захисту свого матеріального суб'єктивного права, свободи, законного інтересу, які виступають об'єктом судового захисту. Процесуально-правова зацікавленість полягає у прагненні отримати судові рішення як певний процесуальний результат судового розгляду. Родовою категорією щодо учасників справи виступають суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин як носії цивільних процесуальних прав та цивільних процесуальних обов'язків [109, с.195-196].

Невід'ємною ознакою будь-якої соціальної спільноти є наявність у неї власної правової системи, яка формується під впливом об'єктивних закономірностей

розвитку конкретної спільноти та становить собою сукупність правових явищ, які мають стійкі зв'язки між собою. Зв'язки виникають також між правовими явищами та іншими соціальними системами. Зв'язки між елементами правової системи забезпечують утворення її певної визначеної організації [88, с.497-498]. Зазначені положення актуальні й сьогодні, а окремі пізніші наукові напрацювання стосуються визначення особливостей подальшого розвитку національної правової системи. Так, Н.П. Христинченко та І.Л. Бородін, характеризуючи особливості національної правової системи як різновиду романо-германської правової сім'ї в умовах правового режиму воєнного стану, доходять таких висновків: національна правова система є різновидом романо-германської правової сім'ї; національна правова система має своє загальне спрямування, яке має системоутворюючий характер та може бути охарактеризоване як гуманістичне та людиноцентристське [110, с.692-693]. Зазначені положення свідчать про цілісний характер національної правової системи. Це означає, що дослідження галузевих наукових категорій, в тому числі категорії «учасник справи», необхідно проводити з урахуванням їх зв'язку із родовими поняттями, які мають власні зв'язки не тільки у межах певної галузі права, але й з іншими пов'язаними галузями.

Перспективною вбачається наукова позиція Ю.Ю. Рябченка щодо виділення поняття суб'єкта цивільного процесуального права, якого визначено як сукупність правових властивостей людини, які існують об'єктивно. Такі властивості можуть бути реалізовані під час участі суб'єкта цивільного процесуального права у цивільних процесуальних правовідносинах. Визначається статичний та динамічний аспекти суб'єкта цивільного процесуального права. Динамічний аспект охоплює собою набуття статусу учасника цивільних процесуальних правовідносин. Процес такого набуття передбачає два етапи трансформації статусу суб'єкта цивільного процесуального права: особа, яка є потенційним учасником цивільних процесуальних правовідносин; особа, яка є дійсним учасником таких відносин. Статичний аспект виражається у юридичній конструкції суб'єкта цивільного процесуального права, яка передбачає виділення таких властивостей суб'єкта цивільного процесуального права: правова воля; індивідуалізація; правова свідомість; сукупність правових зв'язків та

правових відносин; правосуб'єктність; соціально-правова цінність. Така конструкція відображає правову природу та соціальне призначення кожного з учасників цивільних процесуальних правовідносин. Юридична конструкція вказаного суб'єкта передбачає, крім того, загальну та спеціальну її частини. До загальної частини входять положення про права та свободи людини. Спеціальна частина конструкції відображає специфіку кожного суб'єкта цивільного процесуального права відповідно до його місця у цивільному судочинстві. Елементами спеціальної частини визначено: громадянство, призначення існування у цивільному судочинстві конкретного суб'єкта (наприклад, призначенням суду є здійснення правосуддя); правові гарантії реалізації статусу суб'єкта цивільного процесуального права у цивільному судочинстві; структура правового статусу суб'єкта цивільного процесуального права. Суб'єкт цивільного процесуального права справляє системоутворюючий вплив на формування доктрини цивільного процесуального права та на розвиток цивільного процесуального права як галузі права. Формування доктрини здійснюється у таких напрямках: визначення положень щодо цілей функціонування суб'єктів цивільного процесуального права; визначення та подальший розвиток елементів вказаних суб'єктів; визначення та подальший розвиток елементів правового статусу суб'єктів цивільного процесуального права. Формування галузі цивільного процесуального права за рахунок цієї категорії відбувається, оскільки вона лежить в основі галузі, впливаючи на розвиток усіх інститутів та засад цивільного процесуального права [106, с.382-383]. Окреслена позиція відповідає людиноцентричному та гуманістичному напрямкам розвитку сучасної національної правової системи, підкреслює тісний зв'язок законодавчого поняття «учасники справи» з усіма елементами цієї системи, а тому підлягає безумовному врахуванню у подальшому дослідженні.

Усталеним можна вважати визначення сторін у цивільному судочинстві як суб'єктів цивільних процесуальних відносин, процесуальні дії яких підпорядковуються принципу змагальності, є підставою для виникнення, змін, припинення усього судового процесу і які є дійсними або імовірними учасниками спірних матеріальних правовідносин. Виділяються наступні ознаки сторін: наявність

матеріально-правового статусу як дійсних або імовірних учасників спірного матеріального правовідношення; правовідносини між сторонами перебувають у стані спору про право, який і є предметом розгляду у конкретній судовій справі; на підставі положень принципу змагальності сторони вчиняють процесуальні дії, які мають спрямовуючий характер для усього судового процесу; відповідно до принципу змагальності сторонам притаманна рівність у реалізації їх правового статусу (здійснення процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків), в тому числі – щодо доказування обставин, які є підставами вимог або заперечень, за винятком визначених законодавством випадків [111, с.123-124].

Однією з ключових характеристик сторін у цивільному судочинстві є їх правосуб'єктність як їх властивість вступати у цивільні процесуальні правовідносини, набуваючи таким чином цивільного процесуального статусу. Необхідно погодитись із точкою зору щодо визначення цивільної процесуальної правосуб'єктності як універсальної правової категорії, що відображає здатність особи бути учасником цивільного судочинства. Водночас правосуб'єктність відображає також можливість набути конкретного цивільного процесуального статусу – сторони у конкретній справі. У цьому сенсі правосуб'єктність складається з цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності. Перша передбачає здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки учасника справи та інших учасників судового процесу, а друга – здатність особисто здійснювати ці права та виконувати ці обов'язки [111, с.124-125]. Таким чином, характерними рисами сторони у цивільному судочинстві виступають цивільний процесуальний статус (права та обов'язки) та цивільна процесуальна правосуб'єктність.

Розширене визначення цивільного процесуального статусу наводить Ю.Ю. Рябченко. Вчений визначає таку його структуру: цивільна процесуальна правосуб'єктність; норми цивільного процесуального права; принципи цивільного процесу; цивільний процесуальний статус особи як учасника цивільних процесуальних правовідносин. Цивільний процесуальний статус реалізується належним чином через існування позитивної цивільної процесуальної відповідальності, яка полягає у обов'язку належно використовувати процесуальні

права та виконувати процесуальні обов'язки. Іншим спрямовуючим чинником є функція конкретного учасника цивільного процесу (наприклад, стосовно суду такою функцією є здійснення правосуддя) [106, с.383]. Таким чином, цивільна процесуальна правосуб'єктність визначається складовою цивільного процесуального статусу. Такий погляд є новаційним. Водночас цільовий характер правосуб'єктності не викликає сумнівів, що надає підстави для виділення широкого аспекту цивільного процесуального статусу, що передбачає не просто визначення його як прав та обов'язків, а врахування його зв'язку із спірними матеріальними правами.

Окреслена точка зору змістовно виходить за межі цього дослідження, оскільки передбачає звернення не тільки до законодавства про захист авторських прав, але й до патентного законодавства та законодавства про торговельні марки. Водночас, не можна заперечувати, що патентний та торговельний аспекти безпосередньо слідують з авторських прав, оскільки первісним суб'єктом введення комп'ютерної програми у цивільний обіг є саме її автор, якому належить зокрема, право на передання (відчуження) твору іншій особі (ч. 2 ст. 12 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Тому, автор комп'ютерної програми може виступати стороною у судовій справі як суб'єкт таких матеріальних правовідносин: власне майнові авторські права (ст. 12 Закону «Про авторське право і суміжні права»); права винахідника корисної моделі - у разі захисту патентом конкретного способу вирішення задачі, який закріплено у комп'ютерній програмі (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. № 3687-ХІІ, далі - Закон «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі») [2]; права власника свідоцтва України на торговельну марку (ч. 2 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ, далі – Закон «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») [112]. Попри те, що у всіх цих випадках автор комп'ютерної програми як сторона судової справи буде заінтересований у певному судовому рішенні (залежно від того, чи виступає він позивачем або відповідачем), процесуальні наслідки зміни матеріально-правового статусу можуть бути істотними. Зокрема, подання автором комп'ютерної програми позову на підставах, визначених законодавством про авторське право, не заважатиме йому подавати позов на

підставах, визначених патентним законодавством або законодавством про торговельні марки. Крім того, зазначені позови можуть бути надалі об'єднані в одне судове провадження, або навпаки роз'єднані (ст. 188 ЦПК України). Суд може зупинити провадження у справі, що виникла з патентного законодавства до встановлення факту авторства (ст. 251 ЦПК України) тощо.

Проведений аналіз свідчить про важливість виділення широкого контексту цивільного процесуального статусу сторони у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм.

Цивільним процесуальним статусом сторін є сукупність їх цивільних процесуальних прав, обов'язків, законних інтересів. Цивільним процесуальним правом сторони є вид та міра гарантовано можливої її поведінки у цивільному процесі. Цивільним процесуальним обов'язком є міра необхідної поведінки сторони. Законним цивільним процесуальним інтересом є блага, які забезпечуються через здійснення цивільних процесуальних прав. Виділяють загальний та спеціальний цивільний процесуальний статус сторони за критерієм характеру прав, обов'язків та законних інтересів. Так, до загального цивільного процесуального статусу віднесено ті права та обов'язки, якими наділені усі учасники справи (ч.ч. 1, 2 ст. 43 ЦПК України). До загального цивільного процесуального статусу входить також загальний цивільний процесуальний інтерес як прагнення учасника справи отримати бажаний для себе процесуальний результат. Спеціальним цивільним процесуальним статусом сторони охоплюються цивільні процесуальні права та обов'язки, які притаманні виключно сторонам (ч.ч. 3, 4 ст. 12, ч.ч. 2, 7 ст. 49 ЦПК України). Також сюди входить спеціальний цивільний процесуальний інтерес. Наприклад, щодо позивача зазначений інтерес полягає у прагненні позивача отримати позитивне рішення суду про задоволення позову. Натомість відповідач заінтересований у судовому рішенні про відмову у задоволенні позову. Щодо обов'язків сторін, то окремі з них мають специфічний зміст. Так, обов'язок сторони щодо подання доказів (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК України) необхідно сприймати як обов'язок дотримуватися відповідних вимог, визначених процесуальним законодавством щодо строків та порядку подання доказів. Особливістю виконання такого обов'язку є специфічний шлях його реалізації –

здійснення права на подання доказів, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК України. Прикладом іншого процесуального обов'язку сторони є обов'язок добросовісного використання процесуальних прав. Такий обов'язок полягає у передбаченій процесуальним законом мірі необхідної поведінки (здійснення процесуальних дій) для досягнення визначеної процесуальним законодавством мети [111, с.125-126].

Зазначена позиція отримала застосування і при опрацюванні окремих проблематик у межах цивільного судочинства. Так, С.М. Дмитрієв, опрацьовуючи проблематику цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження, визначає вказаний статус як сукупність цивільних процесуальних прав, обов'язків та законних інтересів заявника у цих справах. Відповідно, цивільні процесуальні права, цивільні процесуальні обов'язки та цивільні процесуальні законні інтереси визначаються елементами вказаного статусу. При цьому спеціальний цивільний процесуальний інтерес як елемент спеціального цивільного процесуального статусу становить собою прагнення заявника отримати очікуваний для нього процесуальний результат – рішення суду про задоволення заяви про відкриття окремого провадження [113, с.113-116].

У цивільному судочинстві, у позовному провадженні, сторонами є позивач та відповідач. Позивачем є суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, на захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів якого відкрито провадження у справі. Відповідачем є особа, яка притягується до участі у цивільній справі у зв'язку із суб'єктивним переконанням позивача в тому, що саме ця особа здійснює чи здійснила порушення, невизнання чи оспорення його суб'єктивних прав, свобод чи законних інтересів [111, с.124]. У розглядуваних справах стороною може бути суб'єкт матеріальних правовідносин – не тільки авторських, але й деяких інших суміжних сфер права інтелектуальної власності: немайнові авторські права; корисна модель; торговельна марка тощо.

Стороною можуть бути й суб'єкти реєстрації. Так, відповідно до п. 6 р. 3 Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір, затвердженого наказом Міністерства економіки України від 16.08.2023 р. № 11319 [114], суб'єктом реєстрації авторських прав виступає державна

організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (УКРНОІВІ). Відповідно до п. 6 гл. 26 р. р. VI Правил складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель, затверджених наказом Міністерства економіки України від 09.09.2024 р. № 23301 [115], суб'єктом реєстрації прав на винахід та корисну модель є також УКРНОІВІ. Відповідно до п. 6 гл. 11 р. VI Правил складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну: наказ Міністерства економіки України від 06.08.2024 р. № 19889 [116], реєстрація торговельної марки для товарів і послуг здійснюється УКРНОІВІ.

Іншими учасниками справи про захист авторських прав на комп'ютерну програму є треті особи. Третя особа у цивільному судочинстві трактується як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, який, на відміну від сторони, вступає у вже відкрите провадження у справі з метою захисту своїх суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів, що й обумовлює її цивільний процесуальний статус. Такі права, свободи, законні інтереси відмінні від прав, свобод, законних інтересів сторін. Зазначені права, свободи, законні інтереси мають матеріально-правовий характер. Щодо ж процесуальної заінтересованості, то як і сторона, третя особа прагне сприятливого для себе рішення, водночас таке рішення відрізнятиметься від рішення, якого прагне сторона, оскільки третя особа захищає власні інтереси, відмінні від інтересів сторони та вступає у справу пред'являючи позов до однієї чи обох сторін. Винятком може бути випадок, коли третя особа виступає на боці однієї із сторін справи, тоді вона сприяє цій стороні отримати сприятливе судове рішення. Таким чином, виділяються наступні ознаки третіх осіб: вступ у вже розпочате провадження у справі (можуть вступити до завершення підготовчого провадження чи до початку першого судового засідання у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження); метою вступу є захист власних прав, свобод, законних інтересів, які є відмінними від прав, свобод, законних інтересів сторін; має місце логічний ряд: матеріально-правова заінтересованість третьої особи обумовлює порядок її вступу у справу, який у свою чергу обумовлює цивільний процесуальний

статус третьої особи; можливість набуття статусу третьої особи у цивільному судочинстві в деяких випадках окремо визначається матеріальним, а також процесуальним законодавством [117, с.175-177].

У досліджуваній категорії справ третіми особами можуть виступати видавці комп'ютерних програм, наприклад, видавці комп'ютерних ігор тощо.

Як і щодо сторін, так і третіх осіб виділяється категорія цивільної процесуальної правосуб'єктності, що визначається як здатність третьої особи мати цивільні процесуальні права, набувати їх самостійними діями, а також мати цивільні процесуальні обов'язки та самостійно їх виконувати. До правосуб'єктності третіх осіб належить також здатність нести цивільну процесуальну відповідальність. Цивільна процесуальна правосуб'єктність розглядається як передумова набуття третьою особою її цивільного процесуального статусу, до якого власне і входять зазначені цивільні процесуальні права та цивільні процесуальні обов'язки, закріплені у законодавстві про цивільне судочинство [117, с.181-182].

У справах про захист авторських прав на комп'ютерні програми можуть брати участь як треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, так і треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору характеризуються такими ознаками: є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин; вступають у відкрите провадження; порядок вступу: пред'явлення позову до однієї чи обох сторін у справі; метою вступу є захист власних прав, свобод, законних інтересів, відмінних від таких у сторін, оскільки на переконання третьої особи відповідні блага належать саме їй, а не позивачу чи відповідачу; як і позивач, третя особа, яка заявляє самостійних вимог щодо предмета спору є дійсним чи імовірним суб'єктом матеріального правовідношення, з якого виник спір; мають цивільні процесуальні права та цивільні процесуальні обов'язки позивача; про залучення третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору суд виносить ухвалу [117, с.177-178; 118, с.39-40].

На відміну від третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, треті особи, які не заявляють таких вимог, мають на меті сприяння ухваленню

судового рішення на користь сторони, на боці якої вони беруть участь у справі. У такий спосіб вони захищають власні суб'єктивні права, свободи, законні інтереси. Ознаками третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору є: вступ у вже відкрите провадження у справі (до завершення підготовчого провадження чи до початку судового засідання у справі, яка розглядається у спрощеному позовному провадженні); участь у цивільній справі виключно на боці однієї із сторін справи; можливість вступу у справу як за власною ініціативою, так і за ініціативою сторони, на боці якої вони виступатимуть, або з ініціативи суду; їхня заінтересованість зумовлена прагненням захистити свої суб'єктивні права, свободи, законні інтереси, не допустити виникнення права вимоги до такої третьої особи; способом захистити свої права є сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають; про залучення третьої особи суд постановляє ухвалу, після постановлення якої вони набувають свого цивільного процесуального статусу; мають загальні цивільні процесуальні права та цивільні процесуальні обов'язки, визначені у ст. 43 ЦПК України [117, с.179-180].

У юридичній літературі відмічаються такі проблеми щодо участі третіх осіб у цивільному судочинстві, як: незалучення третіх осіб до участі у справі та розгляд справи без участі усіх заінтересованих осіб; неправильне визначення цивільного процесуального статусу особи, невірне визначення правосуб'єктності третіх осіб [118, с.36-42]. Зазначені проблеми актуальні й щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм. Наслідком такої практики доволі часто постають подальші проблеми із оскарженням судових рішень. Сьогодні сформувалася відносно стала судова практика стосовно можливості оскаржити судові рішення для особи, яка не була учасником справи у суді першої інстанції, в тому числі й не була залучена як третя особа. Зокрема, Верховним Судом виділено такі критерії вирішення питання щодо залучення таких осіб. По-перше, рішення суду першої інстанції має безпосередньо стосуватися прав та обов'язків особи, яка звертається зі скаргою: суд має безпосередньо вирішити спір про право, однією зі сторін якого є така особа, або ж у його рішення міститься безпосередня констатація прав та обов'язків скаржника. По-друге, рішення вважається таким, що визначає права та обов'язки особи, яка не

була залучена до участі у справі, якщо у мотивувальній частині мають місце висновки суду про такі права та обов'язки або вони прямо визначаються у резолютивній частині [119; 120].

Відповідно до ч. 2 ст. 53 Закону «Про авторське право і суміжні права» можна виділити зокрема, такі порушення прав авторів комп'ютерних програм, як: плагіат (п. 1), піратство (п. 2), використання комп'ютерної програми із порушенням вимог до вільного використання об'єктів авторського права (п. 3), зловживання посадовими особами ОКУ своїми обов'язками щодо розподілу та виплати авторської винагороди (п. 4), обхід технологічного засобу захисту комп'ютерної програми (п. 5). Тому можна виділити значне коло третіх осіб, які можуть брати участь у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм: заклади освіти та наукові і науково-технічні установи, видавці комп'ютерних програм, організації колективного управління, власники програмного забезпечення, за допомогою якого було здійснено обхід технологічного засобу захисту комп'ютерної програми. Окреслена судова практика свідчить про залучення таких осіб до апеляційного розгляду справи, що, у свою чергу, забезпечує захист їхніх прав та сприяє більш повному розгляду справи про захист прав автора комп'ютерної програми.

До учасників справ про захист авторських прав на комп'ютерні програми належать також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та законні інтереси інших осіб, державні та суспільні інтереси (ст. 56 ЦПК України). У науці цивільного процесуального права склалися усталені положення щодо участі таких осіб у судовому процесі та щодо їх відмітних ознак. Так, І.П. Тимошевська характеризує спрямованість діяльності зазначених суб'єктів: захист чужих суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів. Відмітними ознаками цих осіб від процесуальних представників є участь у судовому процесі від свого імені, відсутність пов'язаності їх поведінки у процесі із позицією особи, права якої вони захищають. Такі відмінності зумовлені особливою підставою участі таких осіб у цивільному судочинстві: реалізацією ними своєї публічної компетенції [121, с.174–175]. Попри сплив значного проміжку часу з моменту висловлення цих положень, вони

продовжують зберігати свою актуальність і щодо досліджуваної категорії цивільних справ.

У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм зазначеними особами можуть виступати: організації колективного управління, прокурор (у випадках, коли предметом захисту виступають майнові авторські права, які належать державі). У судовій практиці зустрічаються доволі спірні позиції про наявність у сторони права на відшкодування судових витрат у зв'язку із участю таких органів та осіб у судовому процесі, поряд із такими особами, як представники та фахівці з питань права [122].

Організації колективного управління також можуть брати участь у досліджуваних справах у якості органів та осіб, які надають висновок на виконання своїх повноважень (ст. 57 ЦПК України). Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 4 Закону «Про авторське право», до повноважень УКРНОІВІ належить зокрема: розробка рекомендацій щодо розміру авторської винагороди та розміру передбачених законодавством відрахувань (п. 3 ч. 1); видача свідоцтв про реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму (твір) (п. 4 ч. 3). Із зазначених питань УКРНОІВІ може надавати висновки на виконання своїх повноважень.

Носії спірних авторських прав на комп'ютерну програму далеко не у кожному випадку мають фактичну змогу самотійної участі у цивільному судочинстві, тому проблематика судового розгляду вказаних справ не може бути розкрита без урахування положень щодо процесуального представництва.

Участь уповноважених органів та осіб у досліджуваній категорії варто розглядати як елемент доступності правосуддя для авторів комп'ютерних програм, оскільки такі органи та особи можуть звертатись до суду та підтримувати позов у випадках, коли автору комп'ютерної програми складно з різних причин самотійно реалізувати своє право на звернення до суду та на отримання судового захисту. Водночас, звернення зазначених органів та осіб до суду необхідно відрізнити від звернення власне автора комп'ютерної програми як позивача. На такі аспекти звертає увагу І.П. Тимошевська, досліджуючи загальну проблематику участі у цивільному процесі органів та осіб, яким за законом надано право захищати права, свободи та

законні інтереси інших осіб [121, с.175-176]. Положення вченої повністю актуальні й щодо досліджуваної категорії цивільних справ.

Участь у цивільному процесі органів та осіб, які за законом захищають права та інтереси інших осіб, є проявом соціальної функції цивільного судочинства як одного з елементів національної системи правозастосування та формування судових підходів у судовій практиці. У цивільному процесі компетенція зазначених органів та осіб трансформується у зазначену соціальну функцію, яка може реалізовуватись у спорах звернення до суду або підтримання позову у суді або наданням висновку на виконання своїх повноважень відповідно до законодавства. У зв'язку із цим варто підтримати пропозицію щодо визначення єдиної форми зазначеного висновку. Так, оскільки зазначені органи та особи висловлюють офіційну позицію, а не особисту думку щодо конкретної ситуації, то зазначений висновок обов'язково має бути: викладений у письмовій формі; містити аналіз фактичних обставин справи; містити офіційну позицію щодо прав та обов'язків сторін у справі; містити офіційну позицію щодо того, яке рішення має прийняти у справі [121, с.176-177]. Позитивно оцінюючи зазначений висновок, його слід визнати таким, що потребує уточнення.

Відповідно до ст. 2 Закону «Про судоустрій і статус суддів» завданням суду є забезпечення реалізації права на справедливий суд. У юридичній літературі на першому місці наводиться така функція судової влади, як вирішення правових конфліктів [123, с.816]. У зв'язку із цим компетенція органу чи особи, визначеної у ст. 56 ЦПК України, не повинна підмінити компетенцію суду. Тому зазначені органи та особи висловлюють думку щодо того, як може бути вирішена справа, виключно у межах своєї компетенції; вони не можуть враховувати абсолютно усі обставини справи та здійснювати повну юридичну кваліфікацію, тобто підмінити собою суд.

Відповідно до структури глави 4 розділу 1 ЦПК України, представники (параграф 2 зазначеної глави) віднесені до іншої категорії учасників судового процесу, аніж учасники справи (параграф 1 цієї глави). Такий підхід законодавця викликає заперечення в окремих науковців. Так, К.Б. Дрогозюк, у межах опрацювання проблематики доказової діяльності, вказує на значну кількість спільних ознак процесуального представника із стороною, яку він представляє: має

процесуальні права та процесуальні обов'язки, ідентичні стороні, яку він представляє; є особою, заінтересованою у результатах розгляду справи; є самостійним учасником цивільних процесуальних правовідносин тощо.

До учасників справи законодавець не відносить представників, що в свою чергу викликає певні заперечення, оскільки представник бере участь у справі, наділений відповідно до норм законодавства процесуальними правами та обов'язками сторони, яку він захищає у судовому порядку, має процесуальний інтерес у розгляді справи, вступає в цивільні процесуальні відносини з судом тощо. Отже, необхідно віднести до учасників справи представників і закріпити дане положення у ст.42 ЦПК України [124, с.160].

З огляду на прийняття Закону «Про авторське право і суміжні права», який запровадив низку змін у системі захисту авторського права на комп'ютерні програми, та активну розробку і впровадження використання комп'ютерних програм у різних сферах суспільної діяльності, наприклад в діяльності суб'єктів землевпорядкування, гостро постає питання дослідження правових засад та практики захисту авторського та суміжних прав на комп'ютерні програми [23, с.35]. При цьому особливо актуальною сферою постає представництво прав та інтересів у суді з огляду на необхідну високу кваліфікацію судового представника у таких справах. Водночас, у юридичній літературі зустрічаються неоднакові погляди щодо законодавчих основ участі представника у таких справах, що не сприяє єдності судової практики та ефективному захисту прав, свобод, законних інтересів авторів комп'ютерних програм. Усунення окреслених прогалин створить підґрунтя для ефективного розвитку національного законодавства у цій сфері у напрямку євроінтеграції.

У науковій літературі висвітлюються проблеми участі представника у цивільному судочинстві та особливості захисту авторських прав у судах загальної юрисдикції. Так, у першому контексті варто відзначити комплексні дослідження щодо таких питань, як судове представництво в цивільному судочинстві України [125, с.198], професійне представництво адвоката у цивільному процесі [126, с.145-146]. У другому контексті варто згадати роботи з такої проблематики, як: цивільний процесуальний порядок захисту суб'єктивного авторського права [87, с.499-500],

захист прав автора у порядку цивільного судочинства [8, с.205]. Крім того, варто вказати на роботи таких вчених, як: Г. Андрощук, Л. Борян, Г. Грещук, С. Захаров, Р. Куришко, О. Любарець, А. Лященко, С. Омельчук, Є. Поливач, Н. Соловйова, О. Стівб, Ж. Форосенко, А. Черін та інших.

Тому актуальним є розкриття проблемних аспектів правового статусу представника у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві, обґрунтування перспектив подальшого розвитку нормативного закріплення правового статусу представника при розгляді таких справ.

Судовий представник є самостійним учасником судового розгляду, що впливає з правової природи судового представництва. Це проявляється в: характері повноважень судового представника (поєднується їх самостійність та похідний характер); здійсненні судового представництва від чужого імені та в чужих інтересах (представник не виступає учасником матеріальних правовідносин, що є предметом судового розгляду); особливостях інтересу судового представника (представник наділений власним інтересом щодо розгляду справи, в якому можна виділити матеріальну та процесуальну складові). Допуск представника до участі у судовому розгляді здійснюється на підставі документів, що підтверджують його повноваження. При цьому слід розрізняти «підстави виникнення судового представництва» та «підстави допуску (вступу) в процес особи в якості судового представника». Документи, що підтверджують повноваження в суді, є відображенням матеріально-правових відносин між представником і особою, яку він представляє, а тому для різних видів судового представництва висувуються відмінні вимоги щодо підтвердження повноважень [125, с.197-198].

Підтримуючи погляди дослідника щодо процесуального представника як самостійного суб'єкта судового розгляду, варто звернути увагу на розрізнення понять «підстави допуску (вступу) в процес особи як судового представника» та «підстави виникнення судового представництва». Так, довіреність підтверджує як матеріально-правові відносини між представником та довірительом, так і є підставою допуску представника до процесу. У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм важливе значення мають не тільки правові знання процесуального представника, а й

певний рівень спеціальних знань. Так, обговорюючи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, зазначається, що він має на меті підвищення якості розгляду судових спорів у сфері інтелектуальної власності та скорочення термінів їх розгляду. З цією метою законодавець встановив чіткі вимоги до осіб, які можуть бути судьями Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Вони повинні мати досвід професійної діяльності у сфері інтелектуальної власності (патентний повірений або адвокат) не менше ніж 5 років або мати стаж роботи суддею не менше ніж 3 роки [127].

Клієнт доволі ретельно обирає представника, й у разі видання представнику довіреності – це свідомий вибір, що має ключове значення для суду, також і щодо допуску представника до процесу. Тому сумнівним видається теоретичне та практичне значення такого розподілу.

Вказаний висновок підтверджується й позиціями інших науковців, які розглядають цивільну процесуальну правосуб'єктність як єдину категорію. Зокрема, М.В. Шпак вказує, що цивільна процесуальна правосуб'єктність адвоката є структурним елементом загальної цивільної процесуальної правосуб'єктності, поряд з цивільною процесуальною правосуб'єктністю інших учасників цивільних процесуальних правовідносин. Цивільна процесуальна правосуб'єктність адвоката розглядається як складова частина категорії загальної цивільної процесуальної правосуб'єктності, яка у той же час, маючи специфічні особливості, відображає її індивідуальність та особливість [126, с.145-146, 190-191]. Тому окремі висновки вчених щодо правової природи представника та його повноважень підлягають уточненню.

О.О. Штефан за результатами опрацювання проблематики участі представника у справах щодо захисту суб'єктивного авторського права доходить висновку, що участь у справах зі спірних авторських правовідносин представника реалізується через правовідносини представника і суду. Такі правовідносини не є представницькими, а є засобом реалізації повноважень представника, оскільки вказані відносини у процесі взагалі не виникають. Представник є самостійною процесуальною фігурою, яка діє у процесі поряд із особою, яка надала йому

повноваження представляти її інтереси у суді, не заміщуючи її. ОКУ, звертаючись із позовною заявою до суду, діє не як представник у справах зі спірних авторських правовідносин, а як сторона, яка захищає надане їй право на управління майновими авторськими правами, оскільки матеріальне представництво не породжує процесуальне представництво [87, с.499-500]. На наш погляд, зазначені положення теж свідчать про недоцільність розрізнення таких понять, як «підстави виникнення процесуального представництва» та «підстави допуску представника у процес». Адже, як слушно зазначає дослідниця, правовідносини, що виникають між судом та представником, є лише наслідком повноважень представника щодо ведення справи, які варто розглядати як цілісну категорію. Така точка зору відповідає й чинним положенням ч. 1 ст. 64 ЦПК України, відповідно до якої представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 60 ЦПК України, представником у досліджуваній категорії справ може бути, зокрема, адвокат. При характеристиці цивільної процесуальної правосуб'єктності адвоката варто виходити з того, що складовими елементами вказаного інституту є його: цивільні процесуальні права, цивільні процесуальні обов'язки, професійні заборони, відповідальність адвоката у цивільному процесі. Цивільні процесуальні права адвоката – це права вказаного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, які регламентовані чинним цивільним процесуальним та іншим законодавством, якими може розпоряджатися адвокат при наданні професійної правничої допомоги під час розгляду та вирішенні цивільних справ судами. Цивільні процесуальні обов'язки адвоката – це правові зобов'язання адвоката, які полягають у необхідності вчинення останнім певних прав при наданні професійної правничої допомоги під час розгляду та вирішення цивільних справ судами. Професійні заборони адвоката – це покладена нормами законодавства повинність вказаного суб'єкта не вчиняти певні дії при наданні професійної правничої допомоги під час розгляду та вирішення цивільних справ судами. Відповідальність адвоката у цивільному процесі – це застосування до адвоката, який надає професійну правничу допомогу під час розгляду та вирішення

цивільних справ судами, заходів примусу, які передбачені законодавством [126, с.145]. Вказана позиція привертає увагу передусім виділенням автором категорії цивільних процесуальних прав представника, а також категорії відповідальності адвоката у цивільному судочинстві. На наш погляд, виділення самостійної категорії цивільних процесуальних прав представника не узгоджується з наведеним вище положенням ч. 1 ст. 64 ЦПК України. Щодо ж цивільної процесуальної відповідальності, то позиція вченого потребує додаткового обґрунтування, оскільки категорії «заходи примусу» та «юридична відповідальність» у теорії цивільного процесу розрізняються.

Таким чином, характеризуючи процесуальний статус представника, варто розрізняти його повноваження як передусім матеріально-правову категорію, що позначає стан правовідносин між представником та довірительом. На підставі цих правовідносин представник в суді здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Зазначений висновок дозволяє висловити висновки суто практичного характеру. Так, у юридичній літературі зустрічаються позиції про доцільність покладення на процесуального представника окремих видів судових витрат. Зокрема, з огляду на те, що представники можуть вчиняти від імені особи, яку вони представляють, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа, в усіх випадках суб'єктом обов'язку щодо оплати судових витрат на проведення експертизи є особа, представництво інтересів якої вони здійснюють, за винятком, коли здійснюється представництво третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору [8, с.205]. На жаль, дослідник не наводить переконливого обґрунтування, чому саме третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору становить виняток з загального правила.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 43, ч. 6 ст. 53 ЦПК України право подавати докази входить до обсягу процесуальних прав вказаної третьої особи. Такі права реалізуються процесуальним представником від її імені та в її інтересах, що свідчить про те, що суб'єктом несення судових витрат у зв'язку із поданням доказів (в тому числі й призначенням судової експертизи) має бути саме така третя особа. Важливість вирішення цього питання підкреслюється й складністю ведення справ про захист прав

авторів комп'ютерних програм, необхідністю певного досвіду у представника. Таким чином, представник часто діє самостійно, без узгодження із довірительом кожної процесуальної дії. Так, заява про право попереднього користувача була здійснена, як заявлено представником в судовому засіданні апеляційного суду, як більш економічний спосіб захисту, з урахуванням вартості проведення експертного дослідження [128].

Участь адвоката як професійного представника під час касаційного оскарження судових рішень у судах вимагає від останнього відповідної кваліфікації та професійного рівня. Поряд з цим, поширення випадків у судовій практиці відносно не прийнятності як суб'єктів цивільного процесуального права осіб, які не мають правового статусу адвоката відображає запроваджені судовою реформою законодавчі новели щодо виключного представництва адвокатами інтересів клієнтів (за виключенням окремих категорій справ) у судах. Впровадження такої практики фактично «відсіює» коло осіб, які зможуть здійснювати представництво інтересів осіб у судах, що повинно сприяти підвищенню якості надання правової допомоги [126, с.188].

Проведене дослідження надає можливість стверджувати наступне. З огляду на складність ведення справ про захист прав авторів комп'ютерних програм, спірним вбачається використання терміну «допуск у процес особи у якості представника», оскільки саме довіритель робить висновок щодо компетентності процесуального представника та надає йому усі необхідні повноваження для ведення справи у суді. Визначення у ЦПК України представника як окремого учасника судового процесу надає підстави для висновку про реалізацію ним процесуальних прав та обов'язків особи, яку він представляє, на основі наданих йому повноважень на ведення справи.

2.3. Доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства

У цивільному судочинстві поширеним є визначення доказування як діяльності учасників справи, а також суду щодо дослідження обставин справи. Така діяльність

поєднує розумово-пізнавальні та процесуальні складові. За результатами цієї діяльності суд ухвалює рішення у справі. Метою доказування є встановлення дійсних обставин справи за допомогою судових доказів. У результаті доказування одночасно і встановлюються обставини справи (реалізуються процесуальні інтереси учасників справи), і формується план процесуальної діяльності у справі [109, с.355, 358-359]. Таким чином, через здійснення доказування відбувається офіційне пізнання обставин справи, на підставі чого виносяться рішення суду по суті спору. Відповідно, судове доказування варто розглядати як засіб судового пізнання. Тому вихідне значення мають наукові напрацювання щодо сутності судового пізнання.

Судове пізнання об'єднує у собі риси загального та юридичного пізнання. Воно ґрунтується на закономірностях загальнолюдського пізнання та водночас підпорядковане правилам, зумовленим специфікою юридичної діяльності. У цивільному процесі такі правила можуть стосуватися: цивільної процесуальної форми, визначення предмета доказування у судовій справі, поняття доказів тощо. Критеріями загального пізнання у судовому процесі виступають: когнітивні, психологічні, соціологічні, лінгвістичні. До перших належать: обсяг вихідних знань суб'єкта пізнання, його потреби, здібності, воля, переконання, досвід, активність, увага. До когнітивних критеріїв належить також здатність до логічного мислення та, відповідно, висування гіпотез, переконання, спростування, вибудовування тактики доведення тощо. До психологічних критеріїв належать: інтуїція, мораль, переживання, емоції, ілюзії, фантазії тощо. Соціологічним критерієм є міра соціалізації особи, яка здійснює пізнання, оскільки у суді пізнання має нерозривний зв'язок із комунікацією, взаємодією, співпрацею усіх учасників судового процесу. До лінгвістичних критеріїв належать: вміння оперувати словниковим арсеналом, висловлювати думку, розставляти акценти, аргументувати, переконувати тощо [129, с.512-513]. Отже, юридичні правила, які складають наступний зріз загального пізнання, становлять лише його певні особливості, зумовлені специфікою судової діяльності як діяльності юридичної.

У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм суд не може самотійно дослідити комп'ютерну програму як об'єкт авторських прав, оскільки

сприйняття вихідного (об'єктного) коду вимагає наявності спеціальних знань. Виникає потреба у призначенні експертизи або залученні спеціаліста для пізнання обставин, що актуалізує питання взаємовідносин суду та спеціаліста, експерта, та також суду та сторін, їх представників у зв'язку із залученням цих учасників судового процесу. Зазначене вимагає включення до предмета дослідження правил взаємодії таких учасників, зокрема, правил здійснення доказової діяльності.

У юридичній літературі протягом доволі тривалого часу висловлювався термін «доказове право», під яким розумілася сукупність інститутів цивільного процесуального права із власним предметом регулювання, норми якого стосуються процесу доказування у загальному суді [130, с.370-371]. Таке розуміння зберігало актуальність протягом тривалого часу та має місце й сьогодні. Так, сучасні дослідники виходять саме з такого розуміння доказового права, опрацьовуючи відповідні проблематики своїх наукових досліджень. Так, О.С. Микитюк, опрацьовуючи питання доказового права у правовій системі США, приділяє увагу: правилам функціонування суду присяжних, особливостям сприяння точному встановленню фактів, контролю щодо обсягу та тривалості судового розгляду, особливості вирішення окремих процесуальних питань, захисту приватних правовідносин у зв'язку із здійсненням судового провадження, забезпечення належного процесу та сприяння справедливості [131, с.593]. Таким чином, предмет правового регулювання (здійснення доказової діяльності у суді) постає основною ознакою доказового права.

Поширеним є розуміння поділу доказового права на загальну та особливу частини. Загальна частина охоплює положення, властиві для кожної стадії доказування. Особлива частина містить положення щодо особливостей доказування на кожному його етапі. Окремі заперечення проти такого поділу стосуються того, що доказове право, саме будучи інститутом, передбачає застосування інших інститутів цивільного процесуального права, що унеможлиблює зазначений поділ [130, с.370-371]. Вважаємо, що окреслений поділ має право на існування у межах категорії доказового права, оскільки такі поняття, як докази, засоби доказування, підстави звільнення від доказування тощо – дійсно характерні для усіх стадій процесу

доказування. Правила ж окремих стадій доказування (збирання, подання, дослідження та оцінки доказів) істотно відрізняються.

Доказування ключових обставин у досліджуваній категорії справ сьогодні ґрунтується на застосуванні широких підходів, оскільки можуть застосовуватися як виключно встановлені законом докази, так і їх ситуативний перелік. Так, встановлення авторства особи щодо комп'ютерної програми може відбуватися на підставі свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір відповідно до абз. 9 п. 4 р. 3 Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір, затвердженого наказом Міністерства економіки України від 16.08.2023 р. № 11319 [114], за умови відсутності оспорювання авторства іншою стороною. Водночас у разі відсутності такої реєстрації встановлення авторства ґрунтується на презумпції авторства, відповідно до якої автором твору необхідно вважати ту особу, ім'я якої саме як автора зазначено на копії чи оригіналі твору (ч. 2 ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Тому необхідно приділити увагу принципам доказового права як єдиним засадам здійснення доказування.

Виділення принципів доказового права як інституту цивільного процесуального права сприяє його розумінню як інституту цивільного процесуального права. Водночас, особливістю принципів доказового права є те, що вони стосуються виключно конкретної стадії процесу доказування. Так, виділяються принципи: визначення предмету доказування (принцип доказування спірних фактів), збирання доказів (принцип залучення доказів у справу), дослідження доказів (принцип безпосередності), оцінки доказів (принципи достовірності доказів, достатності доказів, вільної оцінки доказів, оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду, мотивована оцінка доказів) [130, с.371]. Проблемність зазначеної авторської позиції – у непритаманності виділеним принципам універсального характеру, оскільки кожен з них стосується лише окремого етапу доказування. У зв'язку із цим варто навести наукову позицію Я.М. Садикової, яка виділяє такі принципи доказової діяльності: дотримання встановлених законом вимог щодо доказів; взаємне сприяння суду та учасників справи в ході доказування; врахування природи доказу при визначенні процедури його дослідження, при власне дослідженні, а також при його оцінці. Так,

стосовно першого принципу автор виділяє вимоги закону: належність, допустимість, достовірність, достатність доказів. При цьому зазначається про принципову ідентичність принципів доказового права та принципів доказової діяльності, відзначаючи лише їх відмінності стосовно: цілей визначення, функції, напрямів та форм реалізації [132, с.403-405]. Позиція Я.М. Садикової видається більш обґрунтованою, оскільки наведені принципи стосуються усіх етапів процесу доказування, на відміну від принципів, виділених В.Д. Андрійцю. Окреслені наукові погляди свідчать про перспективність становлення принципів доказового права.

Таким чином, доказове право об'єднує правові інститути та норми, які стосуються здійснення доказової діяльності, у цьому виявляється юридична природа доказового права. Водночас, неможливо виділити структуру доказового права як інституційного утворення, оскільки переважна частина його норм є комплексними, а також закріплені у ЦПК України за комплексним (предметним та функціональним) критерієм, що відображає судове доказування як динамічний (поетапний) процес, а тому норми доказового права закріплені не тільки у главі, безпосередньо присвяченій питанням доказування, але й у інших структурних частинах ЦПК України. Поряд із цим, у складі доказового права можливо виділити спеціальні норми, які стосуються: окремих етапів процесу доказування, судових доручень зі збирання доказів, а також забезпечення доказів. Усі інші норми, в тому числі й ті, що визначають засоби доказування та процедуру їх дослідження, інші питання їх процесуально-правового режиму, варто вважати нормами загальної частини доказового права [130, с.372, 374].

Захист комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, зокрема, встановлення авторства особи на комп'ютерну програму зумовлює використання таких засобів доказування, як свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір у поєднанні із відсутністю оспорювання авторства протилежною стороною. Разом з тим, у разі захисту прав на комп'ютерну програму засобами патентного права (як корисної моделі, яка міститься у самій комп'ютерній програмі) достатнім доказом прав буде рішення УКРНОІВІ про державну реєстрацію винаходу (корисної моделі), а також власне наявність реєстраційних відомостей у Державному реєстрі України на корисній моделі [133], оскільки видача зазначеного свідоцтва передбачає проходження

об'єктом реєстрації кваліфікаційної експертизи. Водночас, вказане не свідчить про диференціацію підходів до доказування у зазначеній категорії справ, оскільки існують законодавчо встановлені вимоги до формування засобів доказування у цих справах, які враховуються судом на загальних підставах.

Одним з центральних понять доказового права є поняття доказів. Загальні положення про докази є положеннями загальної частини доказового права та визначають усі етапи доказової діяльності. Таким чином, положення про докази є основою й судового доказування як процесу пізнання обставин справи судом та учасниками провадження.

Варто погодитись із науковою позицією щодо виділення у понятті доказів двох аспектів. По-перше, це інформація про важливі для справи факти та про обставини справи. По-друге, це інформація, яка визнана судом як доказ за результатами її дослідження й оцінки. Таким чином, поняття судових доказів поєднує у собі сутнісний аспект (інформація про конкретні обставини справи), та процесуальний аспект (джерела такої інформації визначені законодавством про цивільне судочинство). Крім того, важливим аспектом поняття доказів є логічний та психологічний аспекти, особливістю яких є те, що вони виходять за межі правового регулювання. Тому слушно стверджується, що поняття доказу не може бути у повній мірі закріплено у нормах законодавства про цивільне судочинство [129, с.513-515].

Норми доказового права мають значення не тільки для суду, але й для учасників справи, які враховують їх при здійсненні власної оцінки доказів, визначенні їх вагомості та перспектив оцінки судом у конкретній справі. Водночас і доказами оперують не тільки сторони, але й суд: сторони подають докази, а суд здійснює їх остаточну оцінку. Тому варто погодитись із позицією, що судове доказування відбувається не тільки через діяльність учасників справи, зокрема сторін, але й через діяльність суду. Окрім остаточної оцінки суд, у випадках, встановлених ЦПК України: збирає докази (у справах окремого провадження), витребує докази (у разі наявності сумнівів у добросовісності поведінки учасника справи та в інших визначених ЦПК України випадках), визначає предмет доказування у конкретній цивільній справі, бере участь у загальній діяльності сторін і суду щодо дослідження

та оцінки доказів тощо. Тому справедливим є визначення мети судового доказування як доведення та встановлення визначеними законом суб'єктами доказування обставин (фактів) предмета доказування, які є важливими для ухвалення рішення суду у справі. Отже, судовим доказуванням є процесуальна та розумова діяльність суду та учасників справи, представників учасників справи, яка спрямована на збирання, подання, дослідження, оцінку доказів у порядку та способами, встановленими законодавством про цивільне судочинство. Кінцевою метою судового доказування є доведення та встановлення обставин (фактів) предмета доказування, які є важливими для ухвалення остаточного рішення у цивільній справі [124, с.156-157].

Попри вплив значного проміжку часу з моменту висловлення такої позиції, вона є актуальною і сьогодні та знаходить своє застосування при опрацюванні окремих предметних напрямів та тематик у цивільному судочинстві. Так, І.Ю. Татулич, опрацьовуючи тематику особливостей процесу доказування у справах окремого провадження, доходить висновків щодо: функціонування у окремому провадженні загального інституту доказування (зокрема, положень щодо відповідності доказів вимогам процесуального закону, використання усіх передбачених законом засобів доказування), особливості доказування зумовлені специфікою окремого провадження (можливість витребування судом доказів за власною ініціативою) [134, с.107]. Тому окреслена позиція може бути використана і в цьому дослідженні.

Мета доказової діяльності зумовлена необхідністю досягнення завдань цивільного судочинства: забезпечення справедливого, своєчасного, неупередженого розгляду й вирішення цивільної справи з метою ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів (ч. 1 ст. 2 ЦПК України). Таким чином, можна констатувати єдність мети судового доказування. Водночас, оскільки саме цивільне судочинство є лише порядком реалізації суб'єктивних прав (матеріальних, щодо яких виник спір, а також права на судовий захист), то не викликає заперечень наукова позиція щодо обумовленості мети доказування законними інтересами учасників справи, зокрема – їх процесуальним положенням. Так, щодо сторін, третіх осіб, мета доказування зумовлена приватною сутністю їх юридичної заінтересованості. Щодо

суб'єктів, які звертаються до суду в інтересах інших осіб та беруть участь у справах на підставі закону (ст. 56 ЦПК України), мета здійснення ними доказування є двоєдиною. З одного боку, вони обґрунтовують позовні вимоги в інтересах інших осіб, а з іншого – підтверджують, реалізують свою компетенцію щодо звернення до суду. У разі, коли зазначені органи та особи беруть участь у справі з метою подання висновків на виконання своїх повноважень, то їхня доказова діяльність спрямована на обґрунтування такого висновку та підтвердження фактів, які у ньому наводяться [129, с.512].

У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм підлягає встановленню дуже широке коло обставин. Так, комп'ютерна програма може отримати захист не тільки як об'єкт авторського права, а й у порядку, передбаченому патентним законодавством, якщо вона містить конкретний спосіб (корисну модель). Захисту підлягає саме зазначений спосіб (корисна модель) у межах комп'ютерної програми [135]. Відповідно до ст. 5 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», умовами надання торговельній марці правовій охороні є: не суперечність її публічному порядку та загально визнаним принципам моралі; не суперечність вимогам окремих визначених у цій статті законодавчих актів; та щодо якої не поширюються правові підстави для відмови у наданні правової охорони відповідно до цього Закону. Таким чином, у разі незаконного використання торговельної марки у комп'ютерній програмі можуть виникати спори із авторами таких комп'ютерних програм. За певних обставин сама комп'ютерна програма (її назва) може отримувати захист у порядку, передбаченому законодавством про захист прав на торговельну марку, зокрема у разі, коли така програма є широковідомою, але її назва використовується у неправомірних цілях (наприклад, для просування на ринку подібних менш якісних програм, які було створено пізніше). Крім того, комп'ютерна програма може безпосередньо стосуватись практично усіх об'єктів авторського права, визначених у ч. 1 ст. 6 Закону «Про авторське право і суміжні права»: літературні твори, музичні твори, аудіовізуальні твори, фотографічні твори.

Відповідно до ч. 1 ст. 188 ЦПК України, однією з підстав об'єднання позовів є пов'язаність позовних вимог між собою поданими доказами. Крім того, позовні

вимоги можуть бути пов'язані між собою підставою виникнення, тобто обставинами, на яких вони ґрунтуються. Зазначене, у поєднанні із аксіомою, що у цивільному процесі здійснюється захист прав не тільки позивача, але й відповідача, від неправомірних вимог позивача, дозволяє виділити не тільки традиційний вузький, але й широкий контекст досліджуваних справ.

Суміжними поняттями із судовим доказуванням, які доволі часто застосовуються у наукових публікаціях, є такі поняття, як «подання доказів», «доведення обставин». Визначаючи співвідношення таких понять, О.О. Штефан пропонує керуватися такими їх ознаками, як зміст, процесуальна спрямованість, процесуальні строки здійснення. З цієї позиції подання доказів постає однією зі стадій (етапів) доказування, поряд із доведенням значимих обставин та оцінкою доказів. Доведення обставин, на які посилаються сторони, виступає однією зі складових доказування. При цьому вчена враховує двоєдину сутність доказів як явища, яке має фактичну (фактичні дані, важливі для правильного вирішення цивільної справи) та процесуальну (належні засоби доказування) сторони [87, с.500-501].

Судове доказування як складна за змістом діяльність передбачає диференціацію на етапи, кожен з яких спрямований на досягнення загальної мети судового доказування, але водночас має власні спеціальні завдання. У зв'язку із вказаним у юридичній літературі визначаються критерії виділення вказаних етапів: мета доказування; характер процесуальних дій, які вчиняються на конкретному етапі доказування; логічний характер здійснюваного доказування; формальна визначеність (об'єктивність) процесу судового доказування відповідно до закріплених у ЦПК України вимог до вчинення процесуальних дій із доказування; циклічний характер етапів доказування, а отже нелінійність процесу доказування; обов'язковий характер взаємодії між конкретними етапами доказування [130, с.374]. Авторська позиція представляє інтерес у зв'язку із виділенням додаткових критеріїв етапів доказування: логічний характер, формальна визначеність та інші. Зазначені положення являють собою скоріше правила здійснення доказової діяльності, хоча можуть впливати й на розподіл доказової діяльності на етапи у конкретній цивільній справі з урахуванням її особливостей. У зв'язку із наведеним варто приєднатись до класичної точки зору,

що передбачає виділення таких стадій процесу доказування, як: твердження про факти; визначення конкретних доказів; подання до суду доказів; здійснення дослідження доказів у справі; оцінка доказів [136, с.235]. Зазначені етапи обумовлені класичними критеріями виділення етапів доказування: мета здійснення доказової діяльності; характер процесуальних дій, що вчиняються на конкретному етапі доказування.

Виділення етапів судового доказування має не тільки самостійне теоретичне, а й суто практичне значення. Так, залежно від вказаних етапів здійснюється систематизація спеціальних правил процесу доказування на: такі, що діють у межах всього здійснення судового доказування, але мають звужену предметну дію залежно від суб'єктного складу здійснення доказування (доказові фікції, доказові презумпції тощо); такі, що зосереджені на конкретних етапах процесу доказування (спеціальні правила твердження про факти, збирання, дослідження, оцінки доказів) [130, с.373].

Такі етапи доказування, як твердження про факти, збирання та подання доказів здійснюються сторонами, а остаточна оцінка зібраних доказів здійснюється судом. Важливою складовою стадії збирання доказів постають засоби забезпечення доказів (ст. 116 ЦПК України). До способів забезпечення доказів віднесено зокрема, заборону вчиняти певні дії щодо доказів, покладення додаткових обов'язків щодо вчинення дій щодо доказів (ч. 2 ст. 116 ЦПК України). Таким чином, забезпечення доказів може зумовлювати обмеження прав щодо певного майна або ж покладання додаткових обов'язків на особу. У зв'язку із цим варто погодитись із висловлюваною позицією, попри вплив значного проміжку часу з моменту її висловлення, що запобігатиме невинуватому втручання у діяльність відповідача копіювання необхідних даних на місці замість вилучення усього обладнання, яке містить такі дані (комп'ютер, жорсткий диск тощо) [137, с.47-48].

Оцінка доказів у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм має свою специфіку. Так, відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 89 ЦПК України, суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, а жоден доказ не має наперед встановленого значення. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 78 ЦПК України, якщо відповідно до закону певні обставини мають підтверджуватись певними засобами доказування, вони не

можуть підтверджуватись іншими засобами доказування. Таким чином, в окремих передбачених законом випадках допускається обмеження засобів доказування, якими можуть підтверджуватися певні факти.

У розглядуваних справах суди поєднують гнучкий [138; 119] та формалізований [35] підходи щодо визначення допустимих засобів доказування.

Так, в Огляді судової практики Верховного Суду у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності (окремі питання) відповідно до рішень, внесених до ЄДРСР у січні 2019 року – березні 2021 року констатовано обов'язок суду призначати судову експертизу для з'ясування питань, що потребують спеціальних знань для випадків з'ясування невідповідності зареєстрованих знаків умовам надання правової охорони, якщо схожість не має очевидного характеру [35], що свідчить про формалізований підхід.

У іншій справі Верховний Суд виходить з необхідності призначення експертизи для з'ясування питання патентоздатності винаходу, при цьому висновок експерта не повинен суперечити Правилам розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 15.03.2002 № 197 [139] (зазначені Правила втратили чинність на підставі наказу Міністерства економіки України від 09.09.2024 р. № 23301, яким затверджено Правила складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель [140; 35, с.49]).

Оскільки встановлення властивостей об'єктів інтелектуальної власності, що зумовлюють надання їм правової охорони як правило пов'язано із застосуванням спеціальних знань, то сьогодні переважна більшість судових справ щодо прав інтелектуальної власності, в тому числі й у сфері авторського права вирішується із застосуванням такого засобу доказування, як висновок експерта. Водночас, в деяких випадках (зокрема, щодо встановлення того, що конкретна комп'ютерна програма є піратською програмою або програмою-клоном) проведення такої експертизи є дорогим та тривалим, що істотно ускладнює судовий захист [141]. У зв'язку із наявністю тенденцій до зростання кількості таких справ актуальним є питання

розвитку гарантій для призначення та проведення судових експертиз у таких випадках та полегшення таким чином доступу до правосуддя.

Однією з таких гарантій є уточнення повноважень суду щодо визначення судових витрат. Так, у ч.ч. 1, 3 ст. 136 ЦПК України визначено повноваження суду щодо зменшення розміру судових витрат, належних до сплати, або звільнення сторони від їх сплати. В тому числі це стосується й випадків призначення та проведення зазначеної експертизи комп'ютерних програм. Водночас гіпотеза цієї норми є відносно визначеною, а отже, застосування її судом є сферою судового розсуду. З метою забезпечення передбачуваності вирішення таких процесуальних питань у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм доцільно виключити вирішення їх зі сфери судового розсуду. Для цього доцільно встановити обов'язок суду щодо застосування такого механізму, але тільки у випадках, вичерпно визначених у законодавстві про призначення та проведення судових експертиз, зокрема у Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [50].

З метою виключення вирішення зазначеного питання зі сфери судового розсуду доцільно внести зміни до ч. 3 ст. 136 ЦПК України, доповнити її реченням у такій редакції: «У визначених законом випадках суд зобов'язаний відстрочити або розстрочити оплату за проведення експертизи». Крім того, доцільно внести зміни до п. 1.9 зазначеної Інструкції, доповнити його реченням у такій редакції: «У випадку проведення експертизи комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності – договір з експертом чи експертною установою як підстава для проведення експертизи може передбачати відстрочення чи розстрочення оплати за проведення експертизи.».

Іншим видом доказового матеріалу, щодо якого сформувався відносно ustalена судова практика, є рецензія на висновок судового експерта. Так, Касаційним господарським судом констатовано характер зазначеної рецензії. Така рецензія не є додатковою чи повторною експертизою, вона не спрямована на оцінку доказів. У ній

тільки піддаються оцінці повнота дослідження експерта, використані ним методи та логічність його висновку. Тому констатовано неможливість застосування до рецензії на висновок судового експерта таких самих вимог, як до власне висновку експерта [142]. Така позиція суду узгоджується із нормами чинного законодавства. Так, відповідно до п. 2 Порядку проведення рецензування висновків судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.02.2020 р. № 335/5 [143] визначено мету зазначеного рецензування: розвиток професійної майстерності судових експертів, а також поліпшення обґрунтованості та якості висновків судових експертів. Окремо зауважується про неможливість застосування рецензування з метою підтвердження чи спростування висновку експерта. Водночас спірними видаються висновки окремих авторів щодо принципової неможливості розглядати зазначену рецензію як джерело доказів при розгляді та вирішенні судової справи. Таку позицію висловлює, зокрема, О.І. Лук'янчук. Дослідник обґрунтовує свою позицію, зокрема, тим, що рецензія є виключно актом оцінки висновку експерта [144, с.42–43].

Погоджуючись із позицією щодо неможливості використання зазначеної рецензії як офіційного доказу, подібно до висновку експерта, варто зауважити, що оцінка судом зібраних у справі доказів ґрунтується виключно на їх всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні, а жоден доказ не має для суду наперед встановленої сили (ч.ч. 1, 2 ст. 89 ЦПК України). Тому необхідно підтримати актуальну судову практику щодо можливості використання зазначених рецензій у якості письмових непрямих (побічних) доказів [145; 146].

Результатом здійснення доказової діяльності є фіксація фактів (обставин) справи, що уможливорює остаточне визначення фактичного складу справи, на підставі якого ухвалюватиметься рішення суду по суті спору. При цьому фіксації підлягають не тільки матеріально-правові факти, які є обставинами спору, що підлягає вирішенню, але й процесуальні факти, які відображають сам процес доказування та свідчать про відсутність чи наявність порушень процесуального закону при здійсненні доказової діяльності. До правил фіксації таких процесуальних фактів належать наступні. По-перше, здійснення фіксації має відбуватися відповідно до

послідовності етапів доказування та послідовності здійснення процесуальних дій суб'єктами доказування. По-друге, процесуальні юридичні факти мають фіксуватися із дотриманням норм процесуального закону: оскільки вони теж є доказами, то мають бути зафіксовані у відповідному засобі доказування (відповідність факту і його значення для справи та засобу доказування). По-третє, відповідний засіб доказування має бути у належній формі, тобто форма має бути передбачена процесуальним законом. По-четверте, окремі процесуальні факти можуть не фіксуватися, а тому фіксування судового доказування має відбуватися з урахуванням критеріїв розумності [130, с.374]. Попри сплив значного проміжку часу з моменту її висловлення, зазначена позиція продовжує залишатися актуальною. Важливими процесуальними фактами у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм, які водночас є проблемними для фіксації на практиці, — факти щодо належного закріплення доказів. Зокрема, у справі про припинення незаконного використання комп'ютерної програми виникла ситуація, коли суд не зміг встановити факт надання експертіві комп'ютерної програми для проведення комп'ютерно-технічної експертизи, оскільки найменування комп'ютерної програми, вказаної у позовній заяві як такої, що використана незаконно та найменування комп'ютерної програми, наданої на експертизу, не співпадали. У зв'язку із цим суд не зміг взяти до уваги висновки експерта, наданий позивачем на підтвердження своїх вимог [147].

Відповідно до ч. 1 ст. 13 ЦПК України суб'єктами подання доказів визначено учасників справи. Тому визначення суб'єктів доказування постає невід'ємним елементом характеристики доказування у досліджуваній категорії справ. Класичною можна вважати позицію щодо визнання суб'єктами доказування тих учасників судового процесу, які наділені за законодавством правом подавати, досліджувати та оцінювати докази, а також приймати рішення, що мають юридичне значення та впливають на межі та предмет доказування. При цьому суд належить до суб'єктів доказування, але не до суб'єктів тягара доказування, оскільки на нього зазначений тягар не покладається. Тягар доказування не визначає обов'язків щодо доказування, але визначає процесуальний інтерес щодо здійснення доказування (позитивне для конкретної сторони вирішення справи судом) та передбачені процесуальним законом

права щодо реалізації цього процесуального інтересу [148, с.163]. Така точка зору щодо визначення суб'єктів доказування та їхньої заінтересованості знайшла розвиток у подальших наукових дослідженнях. Так, К.Б. Дрогозюк під суб'єктами доказування у цивільному судочинстві розуміє учасників цивільних процесуальних правовідносин, зокрема учасників справи та їх представників. Учасники справи та їх представники як суб'єкти доказування наділені відповідними процесуальними правами та обов'язками. Суб'єктом доказування є також суд, при цьому розставляючи акценти, зазначають, що суд є суб'єктом пізнання, а учасники справи та їх представники – суб'єктами доведення. Суб'єкти доведення поділяються на дві групи: суб'єкти захисту власного інтересу, які мають матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість; суб'єкти, які захищають інтереси інших осіб відповідно до закону та які мають виключно процесуально-правову заінтересованість [124, с.158].

У зазначеній категорії справ суб'єктами доказування є позивач та відповідач як дійсні або імовірні учасники матеріальних правовідносин: авторського права; патентного права (щодо захисту корисних моделей у складі комп'ютерної програми); у сфері обігу знаків для товарів і послуг/торговельних марок (щодо захисту найменування комп'ютерної програми від його незаконного використання). Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» від 15.05.2018 р. № 2415-VIII [54] організації колективного управління в інтересах правовласників, але від свого імені звертаються до суду за захистом їх майнових прав. Таке звернення здійснюється відповідно до їх статутних повноважень та на підставі доручень правовласників. Також зазначені організації відповідно до законодавства та доручення правовласників можуть вчиняти в суді дії, необхідні для захисту майнових прав та інтересів правовласників. Цивільний процесуальний статус організацій колективного управління визначається відповідно до положень ст. 56 ЦПК України. Таким чином, зазначені організації теж є суб'єктами доказування у справах про захист авторських прав авторів комп'ютерних програм. Суб'єктами доказування у досліджуваній категорії справ є треті особи, а також представники сторін і третіх осіб.

Суд, учасники справи та їх представники не є єдиними суб'єктами доказування. У юридичній літературі зазначається про наявність так званих додаткових (допоміжних) суб'єктів доказування, до яких віднесено судового експерта, особу, яка надає правову допомогу, а також помічника судді, який здійснює підготовку справи до судового розгляду. Така точка зору обґрунтовується тим, що зазначені особи вчиняють окремі процесуальні дії щодо збору доказів, їх дослідження та оцінки, а також визначення предмета доказування [130, с.371].

Оцінка зазначеної точки зору зумовлює необхідність поглибленого дослідження основних положень, що виділяються автором. Так, виділено систему критеріїв поділу суб'єктів доказування на основні та допоміжні. До таких критеріїв віднесено: обов'язковість участі у судовому доказуванні на усіх етапах його здійснення, здійснення конкретним суб'єктом офіційної фіксації судового процесу шляхом застосування технічних засобів фіксації, а також через передбачені законом процесуальні акти (цей критерій виділено щодо суду). Зазначені критерії притаманні основним суб'єктам доказування. Інші, вказані вище, визначені як допоміжні суб'єкти доказування. [130, с.372]. Авторська позиція щодо виділення зазначених критеріїв заслуговує на підтримку з огляду на її чіткість та однозначність. Водночас варто зважати на вже згадувані вище положення, що наводяться О.С. Грабовською про здійснення доказової діяльності виключно в межах заінтересованості суб'єкта її здійснення: позивач здійснює доказову діяльність у своїх інтересах, які відрізняються від інтересів відповідача, і навпаки. Винятком є лише суд, який, здійснюючи доказову діяльність, реалізує свою компетенцію. Така точка зору узгоджується із визначенням цивільного процесу як передусім порядку реалізації суб'єктивних приватних прав, свобод, законних інтересів, які не можуть бути реалізовані у позасудовому порядку. З цієї точки зору ані судовий експерт, ані особа, яка надає правову допомогу, ані помічник судді не мають заінтересованості у результатах розгляду справи, ані матеріально-правової, ані процесуально-правової. Тому зазначених учасників судового процесу варто вважати джерелами інформації, яка має значення для правильного вирішення справи, але не суб'єктами доказування. Така точка зору

знайшла підтримку й у сучасних навчальних виданнях, де зазначені суб'єкти не визнаються суб'єктами доказування [109, с.356].

Суб'єкти доказування реалізують свої права щодо здійснення доказової діяльності виключно у передбаченому законодавством про цивільне судочинство порядку, зокрема шляхом вчинення передбачених законом процесуальних дій та у передбачені процесуальним законодавством способи. Процесуальні дії щодо збору доказів поділяються на безпосередні, внаслідок яких матеріали справи поповнюються новими доказами, та забезпечувальні, які зумовлені передбаченою законом процедурою збирання доказів. При цьому при здійсненні забезпечувальних дій вирішуються як загальні питання, притаманні збору будь-яких доказів, так і спеціальні питання, які виникають тільки при застосуванні конкретного способу чи конкретної форми збирання доказів. Способами збирання доказів можуть бути: подання доказів до суду, прибуття сторін до суду, виклик свідка до суду, призначення судової експертизи. Усі інші можливі процесуальні дії охоплюються процесуальною формою збирання доказів. Зі свого боку, суд здійснює попередню оцінку зібраних доказів, що виявляється у вчиненні ним відповідних процесуальних дій. У ході такої оцінки презюмується належність та допустимість поданих до суду доказів [130, с.371, 373].

За результатами опрацювання проблематики збирання доказів у цивільних справах окремими авторами пропонується закріпити у цивільному процесуальному законодавстві повноваження суду здійснювати збирання доказів за своєю ініціативою. Таке повноваження суд повинен мати у будь-якій категорії цивільних справ на стадії попереднього судового засідання або судового засідання. Водночас наголошується на тому, щоб таке повноваження не підміняло обов'язок сторін щодо доказування [130, с.373]. Оцінюючи таку пропозицію, варто зважати на час її висловлення – 2014 рік, коли процесуальне законодавство взагалі не передбачало зазначеного повноваження суду, що створювало певні ускладнення при розгляді справи, зокрема при зловживаннях учасниками справи своїми правами щодо подання доказів. Натомість відповідно до ч. 2 ст. 13 ЦПК України, в окремих випадках, наприклад, при розгляді справ окремого провадження збирання доказів є обов'язком

суду. Крім того, зазначене повноваження суд має у випадках: необхідності для захисту прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх, недієздатних осіб та осіб із обмеженою дієздатністю; в інших випадках, передбачених ЦПК України. Тому сьогодні відповідне повноваження можна вважати закріпленим у ЦПК України.

У досліджуваній категорії справ реалізація зазначеного повноваження є ускладненою з огляду на складність доказування авторства конкретної особи, в тому числі і щодо комп'ютерної програми. Так, далеко не у всіх випадках має місце реєстрація особою свого авторського права або ж зазначення на екземплярі твору свого імені, що надало б змогу застосувати презумпцію авторства. При цьому доволі часто авторство позивача оспорується іншою стороною, що додатково ускладнює встановлення авторства та вимагає застосування значного різноманіття доказів та засобів доказування: характер використання творів, оформлення доказів, супутні факти про спільну діяльність сторін у зв'язку із твором тощо [107]. Зазначене ускладнювало б реалізацію зазначеного повноваження суду у досліджуваній категорії справ.

Доказування спрямоване на встановлення фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення справи. Такі факти та обставини отримали назву предмету доказування. До предмету доказування входять усі факти та обставини, на які посилаються учасники справи на обґрунтування своїх вимог та заперечень, а також факти та обставини, які мають бути встановлені судом у конкретній цивільній справі [129, с.517]. Від встановленого фактичного складу у справі залежить вирішення справи по суті. Предмет доказування формується учасниками справи та їхніми представниками, а остаточний склад предмета доказування визначається судом. У предметі доказування у цивільній справі існують дві частини: основна (матеріальні та процесуальні факти, які мають бути встановленими для вирішення справи по суті) та факультативна (доказові факти; факти, що мають значення для постановлення окремої ухвали; перевірочні факти; факти, встановлення яких потрібне для здійснення попереджувальних та виховних завдань правосуддя). При цьому до предмету доказування не входять правові норми [124, с.160-161]. За критерієм сукупності фактів, щодо яких реалізується тягар доказування предмет

доказування може бути родовий (як загальнотеоретична категорія цивільного процесуального права), видовий (сукупність фактів, встановлення яких властиве певній категорії цивільних справ), безпосередній (предмет доказування у конкретній окремо взятій цивільній справі), локальний (у межах окремої процесуальної дії) [148, с.162]. Зазначений поділ зберігає свою актуальність і сьогодні та визначає рівні сприйняття розглядуваного поняття, зокрема і щодо подальшого дослідження.

Предмет доказування як факти та обставини визначається нормами передусім матеріального права. У окремих категоріях справ про захист авторських прав предмет доказування визначається спеціальним законодавством. Вказане стосується справ щодо: заборони використання твору без згоди автора; встановлення співавторства на твір, який становить нерозривне ціле; майнових авторських прав на складені твори; недоговірних порушень авторських прав; відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення авторського права; припинення порушень авторських прав у мережі Інтернет [8, с.201]. За чинним Законом «Про авторське право і суміжні права» зазначені випадки встановлені статтями 12, 13, 18, 22, 55, 56 вказаного Закону.

Предмет доказування є категорією, яка тісно пов'язана із сучасною змагальною моделлю цивільного судочинства, оскільки основну його частину становлять факти, на які сторони посилаються для обґрунтування своїх вимог та заперечень. Змагальна модель цивільного судочинства передбачає здійснення доказової діяльності заінтересованими особами на власний розсуд, на обґрунтування своїх вимог та заперечень. Завданням суду у такому процесі є передусім здійснення процесуального контролю за діяльністю учасників справи та їх представників. Виняток з такого порядку становить судочинство у справах окремого провадження, якому притаманні слідчі засади, що зумовило загальне визначення моделі цивільного судочинства як змішаної. У цивільному судочинстві суд не є пасивним спостерігачем, але баланс змагальності та втручання суду у реалізацію учасниками справи своїх прав має ґрунтуватись на засадах справедливості [129, с.515].

Іншою основоположною категорією змагальної моделі судового процесу постає категорія тягара доказування. Так, відповідно до ч. 3 ст. 12 ЦПК України: сторона має довести обставини, на які вона посилається для обґрунтування своїх вимог чи

заперечень. Тягар доказування має системоутворююче значення для динаміки розгляду цивільної справи та являє собою одну із складових справедливості, що виявляється у врахуванні судом зв'язку між характером фактів та важкістю, можливістю їх доказування, що суттєво визначає саму можливість отримання судового захисту. Крім того, тягар доказування становить одну з гарантій своєчасного розгляду справи. Розподіл тягара доказування безпосередньо впливає на активність учасників справи та інтенсивність їх діяльності, а також зменшує рівень невизначеності у перебігу процесуальних правовідносин [148, с.160-162]. Підтримуючи зазначену наукову позицію, важливо відзначити наявність також протилежних точок зору. Так, на думку В.Д. Андрійцю, доказування за своєю суттю є обов'язком сторін, а не їх правом, оскільки процесуальним законодавством чітко визначено способи та адекватні до них процесуальні форми виконання цього обов'язку [130, с.374].

Загальноприйнятою можна вважати думку, що тягар доказування передбачає подання доказів сторонами із подальшою їх оцінкою судом, а також прийняття судом рішень щодо подальшої долі таких доказів у розгляді справи. При цьому суб'єкти доказування беруть участь у ньому саме як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, і такі правовідносини є підґрунтям визначення конкретної особи суб'єктом доказування [149, с.171-172]. Таким чином, визнання тягара доказування обов'язком сторони суперечило б сутності участі сторони у цивільному судочинстві, адже цивільні процесуальні права та обов'язки чітко визначені у цивільному процесуальному законодавстві, а тягар доказування як обов'язок безпосередньо не закріплений. Тому варто підтримати наукову позицію Н.Б. Фартушок щодо визначення необхідності подання сторонами доказів саме як тягара, а не обов'язку, а також що тягар доказування за умовчанням існує тільки стосовно позивача у зв'язку із необхідністю доказування ним своїх позовних вимог, а щодо відповідача, то такий тягар виникає лише у разі якщо позивач доведе підстави своїх вимог, і це суб'єктивно усвідомлюється відповідачем як загроза його суб'єктивним правам та інтересам [148, с.163]. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права» встановлено презумпцію авторства, що за наявності визначених обставин перекладає

тягар доказування відсутності авторства на відповідача. Тому досліджуваним справам притаманний специфічний розподіл тягара доказування на підставі матеріальних норм законодавства про авторське право та суміжні права.

Відповідно до п. 1 ч. 1, ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права» суб'єкти авторського права можуть звертатися до суду із вимогами про захист авторських прав, зокрема про відшкодування моральної та майнової шкоди, завданої порушенням їх авторських прав. Відповідно до ст. 1166, 1167 ЦК України: відповідна шкода відшкодовується у разі, якщо відбувся факт протиправної діяльності, має місце факт наявності шкоди, а також має місце причинно-наслідковий зв'язок між такою діяльністю та такою шкодою. Умовою звільнення від відшкодування постає відсутність вини заподіювача у виникненні шкоди. З наведених положень можна навести приклад визначення тягара доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм. Зокрема, автор комп'ютерної програми має довести факт незаконного використання належного йому об'єкта авторських прав (комп'ютерної програми), наявність у нього шкоди від такого використання, причинно-наслідковий зв'язок між таким використанням та шкодою. Відповідач має довести відсутність своєї вини у виникненні шкоди. Крім того, варто погодитись із висловлюваною у юридичній літературі позицією, що відповідач має довести також додержання ним вимог законодавства при використанні комп'ютерної програми [8, с.200-201]. Водночас варто зауважити, що оскільки правові норми не підлягають доказуванню у цивільному процесі, то і питання правомірності чи протиправності теж не може входити до предмета доказування. Доказуванню підлягають лише факти (обставини). Тому зазначений висновок може бути уточнений: відповідач має довести не додержання ним вимог законодавства, а факти, які свідчать про таке додержання.

Здійснення доказової діяльності передбачає створення судом умов для цього: забезпечення можливостей для сторін щодо ознайомлення із доказами; умов для висловлення сторонами та їх представниками міркувань щодо наявних у справі доказів; вирішення процесуальних питань судом повинне бути вмотивованим; забезпечення сторонам можливості коментувати висновок експерта, оскільки відсутність такої можливості становить порушення частини 1 статті 6 ЄКПЛ [129,

с.516]. Іншим аспектом доказування є варіативність засад здійснення доказування залежно від реалізовуваних засобів доказування. Так, подання доказів на обґрунтування вимог та заперечень є правом суду, водночас у разі витребування доказів судом таке подання є обов'язком сторони, у якої витребується такий доказ, виконання якого забезпечується методом імперативності та застосуванням заходів процесуального примусу. Вказане свідчить про дуалістичні засади реалізації принципу диспозитивності у цивільному судочинстві [87, с.501].

Усі зазначені умови є критично важливими для забезпечення права на справедливий суд у досліджуваній категорії справ. Водночас актуальним проблемним питанням розгляду досліджуваних справ є також забезпечення можливості усного коментування висновку експерта під час судового засідання. Сьогодні цьому заважає: перевантаженість судів, проблемність розгляду справи у режимі відеоконференції.

Висновки до другого розділу

Варто розрізнити право на позов та право на пред'явлення позову у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм. Право на позов варто розуміти як право на судовий захист та задоволення позову судом у разі його обґрунтованості. Право на пред'явлення позову означає можливість звернутися до суду та домогтись відкриття провадження у цивільній справі та її подальшого розгляду по суті.

Учасниками справи у розглядуваних справах є дійсні чи ймовірні учасники спірних матеріальних правовідносин: автор твору – як первинний суб'єкт авторського права; роботодавець, замовник, інші суб'єкти, які набули авторське право на законних підставах — як вторинні суб'єкти авторського права.

У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм сторонами можуть бути: суб'єкт немайнових авторських прав на комп'ютерну програму; власник патенту на корисну модель, що слідує з комп'ютерної програми, у випадках коли він є автором комп'ютерної програми; власник свідоцтва України на торговельну марку, у випадках коли він є автором комп'ютерної програми. Стороною можуть виступати також суб'єкти реєстрації відповідних прав (УКРНОІВІ). Таким чином, сторона у

вказаних справах може бути дійсним або ймовірним суб'єктом спірних правовідносин не лише у сфері авторського права, але й у інших галузях права інтелектуальної власності. Третіми особами можуть виступати: заклади освіти та наукові і науково-технічні установи, видавці комп'ютерних програм, організації колективного управління, власники програмного забезпечення, за допомогою якого було здійснено обхід технологічного засобу захисту комп'ютерної програми.

До учасників справ про захист авторських прав на комп'ютерні програми належать також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та законні інтереси інших осіб, державні та суспільні інтереси (ст. 56 ЦПК України). У справах про захист прав авторів комп'ютерних програм зазначеними особами можуть виступати: організації колективного управління, прокурор (у випадках, коли предметом захисту виступають майнові авторські права, які належать державі).

Органи та особи, визначені у ст. 56 ЦПК України, беруть участь у справі за власною ініціативою, на відміну від представників та фахівців з питань права. Крім того, підставою їх участі є положення щодо їх компетенції, що визначає їх обов'язок взяти участь у справі за наявності підстав. Тому вважаємо, що на сторони у досліджуваних справах не можуть покладатися обов'язки щодо несення судових витрат у зв'язку із участю у справі осіб, визначених ст. 56 ЦПК України.

Визначення у ЦПК України представника як окремого учасника судового процесу надає підстави для висновку про реалізацію ним процесуальних прав та обов'язків особи, яку він представляє, на основі наданих йому повноважень на ведення справи.

Наявність у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, права подавати докази зумовлює необхідність покладення на неї судових витрат у зв'язку із реалізацією такого права, зокрема шляхом призначення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, зокрема й коли відповідне клопотання заявляє представник такої третьої особи.

Визначення автором твору фізичної особи зумовлює висновок про неприцятанність статутного представництва для справ про захист прав авторів комп'ютерних програм.

У розглядуваній категорії спорів на авторів комп'ютерних програм поширюється загальний обов'язок щодо сплати судового збору. Водночас, з огляду на суспільне значення та вартісність комп'ютерної програми, складність її самостійної розробки, а також легкість незаконного копіювання порівняно із розробкою перспективною представляється звільнення авторів комп'ютерних програм від сплати судового збору у зв'язку із зверненням до суду за захистом своїх прав.

Оскільки застосуванню способів захисту цивільних прав притаманне покладення на правопорушника відповідних обов'язків, то спірною уявляється практика окремих судів щодо покладення обов'язків застосування способів захисту на позивача.

У досліджуваній категорії справ спостерігається використання в одних випадках широкого підходу судів до встановлення певних фактів та обставин, тобто відсутність певних формальних обмежень для засобів доказування на їх підтвердження. В інших же випадках спостерігається суворо формалізоване ставлення до засобів доказування. Так, факт, що торговельна марка є добре відомою (ч.ч. 1, 2 ст. 25 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») може встановлюватись на підставі поєднання даних щодо: обсягу виробництва продукції, позначеної відповідною торговельною маркою; наявності численних публікацій у популярних ЗМІ про відповідну продукцію; кількості випадків придбання продукції на ринку; характер самої продукції (зокрема якщо це ліки, то ті, які призначені для лікування саме поширених хвороб: неврози, безсоння, спазми кишківника тощо); локація продажів (більша частина території України) та інші дані. Зазначені дані можуть підтверджуватися широким колом засобів доказування, відповідно: документами щодо кількості виробництва та продажу; конкретними публікаціями у ЗМІ; звітними документами проведених соціологічних опитувань; специфікаціями самої продукції тощо. Формалізований підхід виявляється у тому, що в окремих випадках Верховним Судом рекомендується застосовувати висновок експерта як єдино можливий доказ на підтвердження певних фактів (відповідність умовам правової охорони). Представники організацій колективного управління уповноважені

фіксувати факти комерційного використання фонограм, відеограм, виконань шляхом складення відповідного акта фіксації. У таких випадках саме такий акт фіксації має бути використано як доказ неправомірного використання об'єкта авторського права

Підвищена необхідність використання висновку експерта як засобу доказування у таких справах привертає увагу до забезпечення судом такої можливості сторін, як можливість усно коментувати висновок експерта. Внаслідок сьогоденної перевантаженості судів особиста неявка сторони у судові засідання нерідко має наслідком відкладення розгляду справи на доволі значний строк. У випадку ж участі сторін у розгляді справи у режимі відеоконференції є актуальними проблеми наявності віртуальних місць у суді для проведення такої конференції, так і проблеми із стабільністю інтернет-зв'язку, що теж нерідко призводять до відкладення розгляду справи на значний строк. У актуальних умовах розгляду судових справ вирішення окреслених проблем вбачається у розвантаженні судів та вирішення проблем інтернет-зв'язку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Міжнародний досвід захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві

Наприкінці 2022 року було ухвалено новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-ІХ, який набрав чинності з 1 січня 2023 року [1]. Прийняття цього закону становить важливий етап у процесі гармонізації та адаптації національного законодавства у сфері інтелектуальної власності до правових стандартів Європейського Союзу. Новий закон став логічним продовженням реформи у сфері інтелектуальної власності, яка розпочалася 2020 року шляхом прийняття відповідного закону про національний орган інтелектуальної власності, законів, якими було змінено правове регулювання відносин промислової власності (зміни торкнулися винаходів, корисних моделей, промислових зразків, торговельних марок тощо). Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-ІХ унормував доволі багато відносин по-новому, у тому числі з урахуванням розвитку цифрового середовища та переходу багатьох об'єктів авторського права у цифрову форму. Зміни торкнулися також способів та порядку захисту авторських прав. Однією з новацій було оновлення порядку позасудового захисту авторських та суміжних прав, які порушені в мережі Інтернет (так звана процедура «Take Down Notice»). Цей порядок є важливим з огляду на те, що практично всі об'єкти авторського права станом на сьогодні перемістилися у цифрове середовище, у мережу Інтернет, а кожен веб-сайт – це по суті сукупність цифрового контенту, який охоплює різні об'єкти авторського права (письмові твори, фотографічні твори, аудіовізуальні твори тощо). Відтак у разі неправомірного використання таких творів на веб-сайті законом повинна бути передбачена швидка процедура реагування з боку правовласника з метою припинення порушення [150]. Погоджуючись із автором, зазначимо про існування й інших проблем захисту прав авторів комп'ютерних програм, відповідь щодо яких міститься

саме у міжнародному досвіді. Так, система захисту вказаних прав засобами авторського права не повною мірою враховує специфіку комп'ютерної програми як об'єкта авторського права: викладення її у вигляді вихідного чи об'єктного коду, закладення у неї функціонального алгоритму тощо.

Станом на сьогоднішній день, такий інструмент пізнання сенсу верховенства права як аналіз практики Європейського суду з прав людини, яка є прецедентною по своїй природі має величезне значення для правозастосовчої діяльності. Для багатьох Європейських країн це є орієнтиром для трансформації національного судочинства. Дана практика формує уявлення про належну реалізацію права кожного на судовий захист та розгляд його справи незалежним та об'єктивним судом.

Для України вирішення внутрішніх накопичених проблем судової влади і судочинства крізь призму практики Європейського суду з прав людини стає все більш знаковим явищем. По суті, йдеться про вплив глобальних тенденцій фундаменталізації основних прав і свобод людини на цивільне судочинство і, як наслідок, все більшому сприйнятті концептів верховенства права в законотворчій і судовій діяльності. Ці тези багато в чому визначають хід і логіку авторського дослідження, яке не може відбутися без звернення до Конвенції про захист основоположних прав і свобод як базису і основи сучасного судового праворозуміння і судової справедливої діяльності, що окреслює все нові й нові грані в розумінні, здавалося б, усталених правових явищ, і не тільки верховенства права.

Не буде перебільшенням вважати, що вимога забезпечення верховенства права та справедливості судового розгляду має стати визначальним напрямом розвитку цивільного процесуального законодавства і процесуальної форми розгляду і вирішення цивільних справ. Практика ЄСПЛ, виступаючи емпіричною базою на шляху необхідних реформ, сприяє виявленню недоліків існуючої системи правосуддя і дає наочні приклади їх можливого вирішення. Поки що Україна далека від ефективної системи розгляду правових спорів і конфліктів. Про це красномовно свідчать щорічні статистичні дані про подані скарги українських громадян до ЄСПЛ. Слід зазначити, що зростання таких звернень не припиняється і в останні роки. Для багатьох наших громадян – це остання надія на відновлення справедливості й захист

свого права. Причини, які спонукають до такого звернення, звичайно, можуть різнитися в силу тих чи інших обставин, але в цілому їх слід об'єднати під однією загальною назвою – порушення права на справедливий суд. Як відомо, європейські країни дуже гостро і навіть болісно реагують на найменші порушення прав людини, тому цілком зрозуміла їх підвищена увага до проблеми належного здійснення прав і свобод, у тому числі й у сфері правосуддя в цивільних справах [151, с.54-55].

Тому актуальним є дослідження міжнародних стандартів, придатних до впровадження у національну систему захисту прав авторів комп'ютерних програм, а також формулювання на цій основі перспектив подальшого розвитку захисту прав у порядку цивільного судочинства.

Проблематика захисту прав авторів на міжнародному рівні отримала увагу у роботах з таких питань, як: режим правової охорони комп'ютерних програм: національний та міжнародний досвід (Ходош А.В., 2023 р.) [3], патентно-правова охорона винаходу, пов'язаного з комп'ютерною програмою (Іванюченко О.В., 2014 р.) [20], цивільно-правовий захист суб'єктивних цивільних прав інтелектуальної власності судом (Данилюк А.І., 2016 р.) [25], виключні права на твори науки, літератури та мистецтва як об'єкти цивільно-правової охорони (Котляр А.О., 2014 р.) [152] та деяких інших. Водночас з моменту їх виконання минув значний проміжок часу, що вимагає актуалізації їх результатів.

Стандарти захисту прав авторів у європейському правовому просторі містяться у значній кількості актів нормативного, роз'яснювального, рекомендаційного характеру, а також в актах судового правозастосування, насамперед – рішеннях Європейського Суду з прав людини та Суду Справедливості ЄС. Зокрема, можна вказати на такі документи, як: Директива Ради 91/250/ЄЕС від 14 травня 1991 р. про правовий захист комп'ютерних програм [153], Директива Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві [154], Директива Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року про захист прав інтелектуальної власності [155], Директива Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правовий захист комп'ютерних програм [156], Регламент Європейського Парламенту

та Ради від 17 червня 2008 року про право, застосовне до договірних зобов'язань (Рим I) [157], Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 р. [158], Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 24.07.1971 р. [27], Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20.12.1996 р. [159], Типові положення щодо захисту комп'ютерного програмного забезпечення, авторське право: щомісячний огляд Всесвітньої організації інтелектуальної власності [160], Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. [161]. Щодо судових актів, то прикладами можна навести: рішення Суду Справедливості ЄС від 11.06.2020 р. у справі *Brompton Bicycle Ltd v Chedech/Get2Get* [162], наказ Суду Справедливості ЄС від 30.01.2018 р. у справі *Murphy v EUIPO* [163], рішення ЄСПЛ від 12.07.2016 р. у справі *Sia Akka/Laa v. Latvia* [164], рішення ЄСПЛ від 07.07.2016 р. у справі «Зосімов проти України» [167].

Світовій спільноті відомі спроби врегулювати питання правової охорони прав на комп'ютерні програми за допомогою патентного права. Зокрема, була і залишається актуальною проблематика правової охорони алгоритму, покладеного в основу комп'ютерної програми, а також прототипу цього алгоритму. Критичне значення при цьому має його опис і формула, визначення новизни. З урахуванням цього, патентоспроможність комп'ютерної програми розкривається у таких питаннях, як: коло програм, що можуть бути запатентовані; спосіб складення опису алгоритму та його формули; визначення критеріїв патентоспроможності; методика встановлення факту порушення прав, обумовлених патентом. При цьому ключове значення має питання: чи становить комп'ютерна програма технологічне чи технічне рішення, оскільки від відповіді на нього напряду залежить висновок щодо можливості її патентування. У світовій практиці склався підхід про неможливість визнання комп'ютерної програми об'єктом патентування. Тільки такі об'єкти права інтелектуальної власності, як винаходи, пов'язані із комп'ютерними програмами, можуть бути патентоспроможними. Крім того, патентоспроможною є комбінація комп'ютерної програми із машиною чи промисловим способом [166, с.8-10, 19]. Такий висновок підтверджується й судовою практикою. Так, Суд Європейського

Союзу у своєму рішенні від 28.04.22 р. у справі Koch Media GmbH v FU застосував підхід щодо визнання комп'ютерної програми об'єктом виключно авторського права [167]. Таким чином, європейським законодавством не передбачається сьогодні можливість захисту комп'ютерних програм як об'єктів патентного права.

Узагальнення наявного європейського досвіду захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства свідчить про актуальність виділення двох перспективних сфер такого досвіду. По-перше, положення принципу верховенства права у цивільному судочинстві та положення права на справедливий суд, що стосуються усіх категорій цивільних справ, але в окремих аспектах мають особливе значення і щодо справ про захист прав авторів комп'ютерних програм. По-друге, положення матеріального та процесуального права, що безпосередньо стосуються визначення комп'ютерних програм як об'єктів прав інтелектуальної власності та об'єктів захисту у порядку цивільного судочинства, вплив таких положень на розвиток цивільної процесуальної форми.

Одним з ефективних методологічних інструментів пізнання змісту принципу верховенства права у цивільному судочинстві є опрацювання практики ЄСПЛ щодо застосування положень ЄКПЛ, оскільки така практика сьогодні має рамкове та спрямовуюче значення для багатьох держав, втілює ідеї щодо справедливого судового розгляду та їх реалізацію у порядку цивільного судочинства. Фактично мова йде про втілення у цивільному судочинстві основних прав і свобод людини і таким чином, реалізацію у ньому засад верховенства права. У ЄКПЛ зазначені положення втілено передусім, у п. 1 ст. 6 щодо права на справедливий судовий розгляд, положення якого постійно змістовно розвиваються [151, с.171]. Така точка зору заслуговує на підтримку, водночас потребує доповнення: статтю 13 ЄКПЛ варто вважати основою для статті 6 ЄКПЛ, яка водночас встановлює особливості реалізації права на справедливий суд.

З буквального тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ можна визначити такі складові положення права на справедливий суд, як: справедливі засади розгляду справи, публічний характер її розгляду, розгляд справи протягом розумного строку, розгляд справи незалежним і безстороннім судом та інші. Водночас, варто підтримати

висловлювану наукову позицію, що у рішеннях ЄСПЛ дістає розширення перелік складових права на справедливий судовий розгляд за рахунок включення до нього таких складових, безпосередньо не закріплених у ст. 6 ЄКПЛ: процесуальна рівність сторін, змагальність судового процесу, належна обґрунтованість судового рішення. Рівність сторін передбачає: наявність «справедливого балансу» між сторонами, неприпустимість невігідного становища однієї сторони порівняно із іншою, необхідність суворого дотримання цих положень при розгляді справи. Змагальність судового процесу передбачає: забезпечення сторонам можливості ознайомитись із доказами, які подані до суду; висловити міркування щодо таких доказів, в тому числі щодо їх правдивості та змісту у цілому; вимогу мотивованості відмови у задоволенні клопотання про виклик свідка, а також неприпустимість позбавлення можливості представляти доводи; забезпечення можливості коментувати висновок експерта. Належна обґрунтованість судового рішення включає до себе, в тому числі, врахування процесуального порядку доказування у конкретній справі, а також встановлення обставин та фактів [129, с.259-260].

За ЄКПЛ у тісному зв'язку із принципом верховенства права перебуває принцип законності, до основних вимог якого відноситься: наявність норм закону щодо здійснення судом дискреційних повноважень, з метою запобігти свавілля; суворе дотримання норм матеріального та процесуального законодавства; відповідність законодавства вимогам якості закону; неприпустимість зворотної дії у часі процесуального законодавства; кожний суд як установа має бути створений та мати свою юрисдикцію відповідно до закону, кожен суддя має бути призначений на посаду, призначатись на розгляд конкретної справи у передбаченому законом порядку; неприпустимість не виправданого формалізму; неприпустимість застосування закону, який не є правовим за своїм змістом (не відповідає вимогам пріоритетності прав людини) [168, с.453-454].

Таким чином, можна дискутувати про співвідношення засад природного та позитивного права при здійсненні захисту розглядуваних прав. Водночас очевидним постає необхідність забезпечення реалізації прав людини у цій сфері, зокрема права на справедливий суд.

Іншим тісно пов'язаним поняттям із принципом верховенства права є поняття належної судової процедури. Цьому поняттю приділялася значна увага як у національній юридичній доктрині, так і у міжнародній. Так, виділяються наступні законодавчі та міжнародно-правові документи, яких послідовно закріплювались положення про належну судову процедуру протягом їх історичного розвитку: Хабеас Корпус Акт (1679 р.), Американська концепція належного суду, закріплена у поправках до Конституції США 1787 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., ЄКПЛ, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Основні принципи незалежності судових органів 1985 р., Пекінська правила 1985 р., а також рішення ЄСПЛ та резолюції й рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи. Основними положеннями належної судової процедури є: право на ефективне поновлення у правах судом; забезпечення неупередженості, справедливості, доступності судового захисту; процесуальні гарантії права на суд, в тому числі право на розгляд спору про право цивільне, право на правову допомогу та перекладача, неприпустимість використання недопустимих доказів; рівність перед судом та публічність розгляду справи; забезпечення можливості виправлення судових помилок у вищих судових інстанціях, неприпустимість скасування остаточного рішення суду, безумовність виконання рішення суду [123, с.482-483].

Зазначені положення згодом були доповнені та конкретизовані національними вченими за результатами узагальнення національної та зарубіжної доктрини та судової практики. Так, Т.А. Цувіна розкриває право бути почутим як елемент належної судової процедури, що передбачає забезпечення стороні судового процесу можливості: донести суду власні вимоги та заперечення; представити свою позицію перед судом на засадах ефективності та рівності з іншою стороною. Такі можливості забезпечуються: належним повідомленням особи про час і місце розгляду справи; змагальністю процесу, усним розглядом справи та можливістю сторони взяти у ньому участь; вимогами вмотивованості судового рішення [169, с.453]. Зазначену наукову позицію варто підтримати.

Положення щодо належної судової процедури впливають з актуального європейського досвіду здійснення цивільного судочинства, практики ЄСПЛ,

практики Суду Європейського Союзу, і мають значний вплив, в тому числі, щодо здійснення доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм зокрема.

Так, О.В. Грабовська, на основі положень щодо належної судової процедури виділяє основні права сторін, третіх осіб, пов'язані із доказуванням: право на публічний судовий розгляд; право на розгляд справи протягом розумного строку; право на розгляд справи безстороннім та незалежним судом. Право на публічний судовий розгляд передбачає: відкритий судовий розгляд відповідно до ст. 7 ЦПК України у поєднанні із засадами усності судового процесу; визначеність підстав для закритого судового розгляду; розуміння публічності розгляду справи як засади реалізації принципу змагальності у доказуванні. Право на розгляд справи протягом розумного строку передбачає: розуміння засад розумного строку як чинника справедливого судового розгляду, при недотриманні яких нерідко втрачається сам сенс судової діяльності щодо захисту прав; визначеність процесуальних строків у процесуальному законодавстві; застосування судом прийнятних строків з урахуванням обставин справи. Право на розгляд справи безстороннім та незалежним судом передбачає: неупередженість суду як визначення, передбачене ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ; застосування зазначених засад на усіх стадіях доказування, не тільки при оцінці доказів, але й при їх дослідженні, а також при вирішенні процесуальних питань щодо збирання та подання доказів до суду (наприклад, забезпечення доказів, вирішення питання щодо призначення експертизи, виклику свідка тощо) [129, с.257-259].

Іншою вимогою принципу верховенства права є вимога неухильного виконання судових рішень, що набули статусу остаточних. Ключовою у контексті дотримання вимог верховенства права є проблема невиконання судових рішень, за якими боржником виступає держава. Для подолання цієї проблеми доцільними є покращення законодавчого регулювання сфери соціальних виплат; скасування мораторію на примусову реалізацію майна державних підприємств; введення єдиної системи обліку рішень, за якими боржником виступає держава, з подальшим автоматичним спрощеним порядком приведення їх до примусового виконання в частині стягнення відповідних сум без необхідності самостійного звернення заявника

до органів примусового виконання; регламентація ефективних превентивних та компенсаторних засобів захисту права на виконання судового рішення в розумний строк у контексті п. 1 ст. 6 та ст. 13 ЄКПЛ. Загальними заходами із підвищення ефективності виконавчого провадження є розширення компетенції приватних виконавців із поступовим зрівнянням їх у повноваженнях із державними виконавцями, а також збільшення гарантій судового контролю за діяльністю приватних виконавців за рахунок усунення конкуренції із контролем з боку Міністерства юстиції України. Зважаючи на загальноєвропейські тенденції до посилення консенсуальних засад в цивільному судочинстві й виконавчому провадженні, доцільним є відновлення в національному законодавстві строку на добровільне виконання судового рішення, розширення можливостей використання консенсуальних способів ADR на стадії виконання судових рішень за рахунок медіації й консиліації під час виконавчого провадження, а також закріплення спрощеного порядку приведення до виконання національних та міжнародних угод, досягнутих за результатами медіації. [169, с.349-350].

За законодавством ЄС та міжнародним правом, яке застосовується у країнах Європейського Союзу, основою правової охорони комп'ютерних програм є їх розуміння як літературних творів відповідно до Бернської конвенції. Хоча в європейських країнах комп'ютерна програма сприймається як текст, однак вона є текстом особливого характеру. По-перше, змістом цього тексту є список інструкцій, призначених для виконання їх комп'ютером. По-друге, за характером такий текст є принципово несхожим на текст жодного іншого літературного твору.

Окреслена специфіка тексту комп'ютерної програми зумовлена її особливостями як об'єкта права інтелектуальної власності. Призначенням комп'ютерної програми є не запуск її безпосередньо користувачем або безпосереднє сприйняття (читання) людиною, а керування роботою машини (комп'ютера), яка здатна обробляти інформацію. Особливістю форми комп'ютерної програми є неможливість її безпосереднього сприйняття некваліфікованою особою, оскільки вона виконана мовою програмування, а тому використання комп'ютерної програми відбувається не шляхом ознайомлення із її текстом, а іншим шляхом – через вчинення

певних дій щодо її запуску. Тому з точки зору авторського права використанням комп'ютерної програми є саме такі дії, які потребують згоди з боку правовласника.

Окреслені особливості комп'ютерних програм як об'єктів інтелектуальної власності зумовлюють і специфіку їх правової охорони за законодавством ЄС. Фактично, мова йде про спеціальний механізм правової охорони, за якого власник комп'ютерної програми отримує більший контроль над діями користувачів, аніж стандартний контроль, передбачений авторським правом. По-перше, такий контроль виходить за межі суто приватного права, в тому числі і стандартного авторського права. По-друге, предмет такого контролю ширший і охоплює дії, що виходять за межі реалізації виключних прав автора. Зокрема, користувач не може змінювати комп'ютерну програму і навіть ознайомлюватися з нею без згоди правовласника, навіть для власних потреб. Ознайомлення із комп'ютерною програмою допускається лише за певних умов та обмеженою мірою. Також не допускається копіювання комп'ютерної програми, навіть для власних потреб [169].

Зазначені особливості не отримали належної уваги законодавця у Законі «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, зазначений Закон містить статтю 25, присвячену правовому регулюванню вільного використання комп'ютерної програми. Водночас зазначений Закон не містить специфічних способів та механізмів захисту прав авторів комп'ютерних програм, що відбивали б зазначені особливості цього об'єкта авторського права.

Актуальною проблемою захисту прав авторів комп'ютерних програм у європейському правовому просторі є поняття тексту комп'ютерної програми як форми її вираження як об'єкта авторського права, зокрема, чи може надаватися правова охорона поза межами вихідного (об'єктного) коду комп'ютерної програми? Мова йде саме про функціонал комп'ютерної програми, оскільки користувач платить грошові кошти за доступ саме до функціоналу, а не до тексту (коду) комп'ютерної програми [169].

Такий підхід характерний і для правової охорони комп'ютерної програми у країнах англосаксонської правової сім'ї. Так, представники правової доктрини США Р. Samuelson, R. Davis, M.D. Karor та J.H. Reichman, узагальнюючи наукові підходи

щодо правової охорони комп'ютерних програм, зазначають про загальну охорону прав на комп'ютерні програми у межах авторського права. Водночас виникають такі проблеми. По-перше, правова охорона комп'ютерних програм у випадках, коли наявні піратські програми, що копіюють функціонал оригінальної програми, але не повторюють текст (код), інтерфейс, слова. По-друге, розрізнення незаконного копіювання тексту (коду) комп'ютерної програми та копіювання, що неминуче відбувається при декомпіляції комп'ютерної програми. Крім того, при подальшому створенні комп'ютерної програми на основі декомпільованого фрагмента правова охорона фактично втрачається, оскільки неможливо встановити ідентичність оригінальної програми, з якої декомпільовано фрагмент, та програми, яка зроблена з цього декомпільованого фрагмента. Як можливий універсальний варіант вирішення обох зазначених проблем пропонується виділити у об'єкт права інтелектуальної власності саме функціонал комп'ютерної програми та встановити щодо нього правовий режим комерційної таємниці (trade secret). Водночас недоліком такого підходу постає складність його застосування на практиці, де є усталеним сприйняття комп'ютерних програм як об'єктів авторського права, а не комерційної таємниці. Іншим шляхом, але який має скоріше технічний характер, аніж правовий, є розробка комп'ютерних програм-запобіжників проти потрапляння на ринок програм-клонів. Така програма-запобіжник аналізує кожну нову комп'ютерну програму на наявність ознак того, що вона є клоном, і у разі позитивного результату та за умови, що нова програма здатна справити негативний ефект на ринок, – блокує таку нову програму. Умовами застосування таких програм-запобіжників є: розробка критеріїв визначення програми-клона, а також шкідливості програми для ринку; впровадження програми-запобіжника у наявну реєстраційну систему, щоб кожна нова програма проходила процедуру реєстрації та верифікації [170, с.2429-2431].

В Україні отримали поширення технічні засоби захисту авторських прав, які являють собою спеціальні комп'ютерні програми, які отримали об'єднуючу назву DRM (Digital Rights Management). Такі програми ускладнюють створення копій цифрового продукту або забезпечують відстеження наявних копій. Водночас такі засоби застосовуються переважно щодо таких цифрових продуктів, як аудіо та

музичні твори, відеозображення та відеофільми, текст (не програмний код) та електронні книги. З власне комп'ютерних програм до поля дії DRM потрапили тільки відеоігри. Отже, технічні засоби захисту комп'ютерних програм від копіювання мають тенденцію до розвитку.

У країнах європейського простору обговорюється питання правової охорони так званих змінних, які виникають у ході роботи комп'ютерної програми. Такі змінні можуть входити до складу комп'ютерної програми на певній стадії її роботи, але не входять до її вихідного (об'єктного) коду. Це просто дані, зовнішні по відношенню до коду, які комп'ютер створює та повторно використовує під час виконання програми. Ці дані не існують у момент створення програми її автором або коли вона завантажується в пам'ять комп'ютера, оскільки вони генеруються лише під час виконання програми. Тому вони не дозволяють відтворювати програму або навіть її частину. Значення змінних не задовольняє критерію оригінальності, викладеному в статті 1(3) Директиви 2009/24, оскільки це не власне інтелектуальне творіння автора програми. У випадку таких програм, як відеоігри Sony, значення спірних змінних є результатом прогресу в грі та, зрештою, результатом поведінки гравця. Дійсно, автор розробив категорії змінних, які записуються, а також правила, за якими їх значення визначається в ході гри. Однак це значення само по собі вислизає від творчого контролю автора, оскільки воно обов'язково залежить від факторів, які неможливо передбачити заздалегідь, таких як поведінка гравця. Тому ця цінність не може бути захищена авторським правом.

Значення змінних, створених програмою, є лише перехідними, тимчасовими, оскільки вони можуть змінюватися під час виконання програми. Хоча вираження творчості автора не обов'язково має бути постійним, щоб користуватися охороною, наданою Директивою 2009/24, необхідно, щоб об'єкт охорони можна було ідентифікувати з достатньою точністю та об'єктивністю. Констатується, що стаття 1(1)–(3) Директиви 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правовий захист комп'ютерних програм має тлумачитися так, що захист, наданий цією директивою відповідно до цього положення, не поширюється на вміст змінних, які захищена комп'ютерна програма передала в оперативну пам'ять

комп'ютера та використовує під час його роботи, у ситуації, коли інша програма працює одночасно оскільки захищена комп'ютерна програма змінює цей вміст, однак об'єктний код або вихідний код останньої програми не змінюються [169].

Із такою позицією варто погодитись, водночас у разі, коли сукупність таких змінних містить певний алгоритм, напрацьований користувачем, та цей алгоритм містить ознаки оригінальності, то такий алгоритм може бути об'єктом інтелектуальної власності. Наприклад, спосіб проходження комп'ютерної гри або новий спосіб використання комп'ютерної програми тощо.

Кожна комп'ютерна програма за своєю природою складається з двох вагомих елементів – коду та функціональних можливостей. Їх незалежність обумовлюється застосуванням до них різних режимів правової охорони. Водночас вони є нерозривно пов'язаними один з одним, оскільки код виступає формою вираження комп'ютерної програми, за результатами зчитування якого комп'ютером в дію приводиться та чи інша функція програми. Отже, автор статті переконаний, що дійсно ефективного захисту від потенційних правопорушень комп'ютерна програма може отримати лише у разі запровадження комплексного режиму її правової охорони. Тобто, національне законодавство повинно прямо передбачати можливість застосування до комп'ютерних програм різних форм правової охорони, визначаючи одночасно з цим чіткі критерії та умови кожної з них. Використання розглянутого в цій статті світового досвіду до розв'язання окресленої проблеми зіграє безумовно позитивну роль в контексті визначення базових принципів побудови такого режиму правової охорони комп'ютерних програм [3, с.208].

Таким чином, законодавче визначення комп'ютерної програми як «інструкція... виражена у вихідному або об'єктному коді» (п. 26 статті 2 Закону «Про авторське право і суміжні права») актуалізує включення до зовнішнього виразу програми не тільки код, але й інструкцію, яка закладена у цьому коді.

Варто відзначити доволі високі процесуальні стандарти захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства. Так, власник авторського права на комп'ютерну програму подав позов проти ліцензіата на тій підставі, що останній вніс зміни до цієї програми без згоди першого. Цей позов, поданий до

французького суду першої інстанції, який відхилив його, ґрунтувався на відповідальності за порушення авторського права (відповідальність *ex delicto*), а не на порушенні умов договору (відповідальність *ex contractu*). Вирішуючи зазначене питання, Суд справедливості ЄС виходив з наступного. Законодавчий орган ЄС не вимагає, щоб заходи, процедури та засоби правового захисту, прийняті в державах-членах для захисту інтелектуальної власності, максимально демонстрували якості, перелічені в статті 3 Директиви 2004/48, тобто вони повинні бути найбільш ефективними, або найбільш переконливим або створювати найменші перешкоди для законної торгівлі. Директива базується на мінімальних стандартах (стаття 2(1)). За відсутності процесуальних норм, що випливають з Директиви 2004/48, або для того, щоб ґрунтуватися на тих, які вона містить, національний законодавчий орган має встановити процедурні рамки, призначені для забезпечення дотримання прав, на які посилається ця директива. Він повинен робити це з належним урахуванням правил самої Директиви та, у будь-якому випадку, принципів еквівалентності та ефективності [169].

Водночас значна кількість питань віднесена до розсуду національного законодавця. Більше того, зазначені стандарти носять рамкове положення, максимальна ж частина питань має вирішуватись національним процесуальним законодавством. Зокрема, ЄСПЛ зазначає, що, встановлюючи загальні стандарти права на справедливий суд, ЄКПЛ не визначає правил про: визначення доказів; належність та допустимість доказів; спосіб оцінки доказів. Такі правила віднесені виключно до відання національного законодавця [129, с.206]. Водночас науковцями відмічається тенденція щодо наближення підходів національних судів до європейських процесуальних підходів у питаннях оцінки доказів у цивільному судочинстві, в тому числі й у розглядуваній категорії цивільних справ та розвитку такого поняття, як стандарт доказування. Так, Л.О. Самілик та Т.В. Огнев'юк під стандартом доказування розуміють правила щодо кількісного та якісного складу доказів, який є достатнім для формування у судді внутрішнього переконання щодо результату оцінки доказів та винесення рішення по суті справи. Нормативне закріплення стандартів доказування для різних категорій цивільних справ зумовлене

недостатньою ефективністю діяльності вищих судових інстанцій для забезпечення сталої та одноманітної судової практики у питаннях оцінки доказів. Вже зараз спостерігається стійка тенденція до застосування такого стандарту доказування, як «баланс імовірностей» [171, с.85].

Оцінюючи зазначену позицію, варто зауважити про її деяку суперечність із положеннями ч. 4 ст. 89 ЦПК України, відповідно до якої суддя оцінює докази відповідно до свого внутрішнього переконання, що формується на критеріях, визначених цивільним процесуальним законом, і жоден доказ не має для суду наперед встановленої сили. Водночас розвиток поняття «стандарт доказування» зумовлений самим характером змагального судового процесу, за якого докази подаються сторонами, а суд позбавлений можливості збирати докази самостійно (ст.ст. 12, 13 ЦПК України), тому варто очікувати внесення відповідних законодавчих змін до ст. 89 ЦПК України.

Необхідно погодитись із Л.О. Самілик та Т.В. Огнев'юк, що обрання правильного стандарту доказування залежить від специфіки конкретної цивільної справи та її фактів: чим серйознішим є твердження, тим більшою кількістю вагомих доказів воно має бути підтверджено; чим менш імовірною є подія, тим більше має бути свідчень на її підтвердження. Також варто погодитись із практикою ЄСПЛ, яка відмічається авторами, що свідчить про відсутність сьогодні обов'язку судів щодо застосування стандарту доказування [171, с.85].

Примушування сторін та третіх осіб виконувати встановлені цивільним процесуальним законодавством обов'язки щодо доказування слід розцінювати як порушення одного з базових принципів цивільного процесу – принципу диспозитивності, оскільки сторони, треті особи у цивільному судочинстві як приватно заінтересовані діють на власний розсуд, в тому числі й у сфері доказування. Тому положення ч. 1 ст. 81 ЦПК України про те, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, є, здебільшого, декларативним, але необхідним для спонукання до активізації у доказуванні. Заявників у справах наказного провадження також не можна розцінювати як суб'єктів, які змушені доказувати. Доказувати чи ні – їхнє невід'ємне

право, від реалізації чи нереалізації якого залежить видача судового наказу. У контексті обов'язків у доказуванні заявників у справах окремого провадження також необхідно диференціювати залежно від характеру заінтересованості та від категорії справи. Якщо заява подається органом чи особою, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, в будь-якому разі вони повинні подати необхідні докази та виконувати інші передбачені законом обов'язки щодо доказування тощо. Так само слід розцінювати обов'язки у доказуванні інших заінтересованих осіб у справах окремого провадження, якщо ними виступають органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Якщо ж іншою заінтересованою особою приватна особа, то вона розпоряджається правами і обов'язками щодо доказування на власний розсуд. Про звільнення від обов'язку доказування в абсолютному розумінні може йтися щодо інших заінтересованих осіб у справах окремого провадження, на яких у силу віку, наявності захворювань тощо, закон не може покласти обов'язків щодо доказування (особи, щодо яких судом вирішується питання про визнання недієздатними, обмежено дієздатними, про усиновлення, про надання психіатричної допомоги тощо) [129, с.500-501].

Таким чином, можна стверджувати про визнання європейським законодавством істотних особливостей комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, які пов'язані із її зовнішнім вираженням, функціональним призначенням, особливостями використання. Перспективними до врахування національним законодавцем є: відмежування змінних даних від вихідного (об'єктного) коду, вирішення проблеми включення до зовнішнього виразу програми також інструкції, що закладені у її коді.

3.2. Напрями вдосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві

Аналіз наукових джерел свідчить про поширену позицію щодо недостатньої реалізації зарубіжних механізмів судового захисту суб'єктивних прав, свобод та

законних інтересів, включно з правами авторів комп'ютерних програм. Зазначене відноситься також до сфери судового захисту зазначених прав. Проблемним залишається впровадження ідей принципу верховенства права у цивільне судочинство і у першу чергу – у сферу основних засад та принципів цивільного судочинства, а також у сферу основних положень щодо реалізації справедливого судового розгляду [151, с.82-83]. Конкретним проявом такої ситуації може вважатися формалізований підхід судів до вирішення процесуальних питань, які є критично важливими для забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд. Так, суд апеляційної інстанції відмовив у відкритті апеляційного провадження з огляду на пропуск скажником річного присічного строку на подання апеляційної скарги, що вираховується від дня складення повного тексту судового рішення (ч. 2 ст. 358 ЦПК України). Скасовуючи зазначену ухвалу, суд касаційної інстанції зауважив, що об'єктом оскарження є заочне рішення, щодо перегляду якого подавалась заява, і суд першої інстанції відмовив у її задоволенні. Таким чином, мають застосовуватись спеціальні правила щодо початку перебігу присічного строку на апеляційне оскарження, а саме – з дня постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення (ч. 4 ст. 287 ЦПК України), а не з дня складення повного тексту рішення [172]. Зазначений приклад ілюструє системний характер проблематики реалізації принципу верховенства права у цивільному судочинстві при розгляді досліджуваної категорії справ. Ця проблематика розглядатиметься надалі у межах цього підрозділу.

При визначенні співвідношення категорій «охорона авторського права» та «захист авторського права» слід виходити з характеру правовідносин, які виникають при охороні та захисті. Охороні авторських прав відповідають регулятивні, а захисту – охоронні правовідносини, які характеризуються відмінним суб'єктним складом, об'єктом, предметом, змістом, юридичними фактами, що є підставою для їх виникнення. Охорона авторських прав та інтересів має місце на етапі до їх порушення, а захист – після їх порушення. Змістовне наповнення цих категорій залежить від галузі права та визначається нормами об'єктивного матеріального та процесуального права. При визначенні особливостей суб'єктивного авторського

права необхідно виходити з передумов та умов його виникнення. Умови виникнення суб'єктивного авторського права та наповнення його відповідним змістом знаходяться у діалектичному зв'язку із видом суб'єкта авторського права.

Соціальна природа авторського права та законного інтересу є основою для розмежування вказаних категорій та обґрунтування їх самостійності як об'єктів охорони та захисту. Авторське право є регулятором суспільних відносин, визнається, гарантується та захищається державою; законний інтерес є засобом правової компенсації, визнається та захищається державою, але ще не забезпечується його гарантіями у формі активних дій правозобов'язаних суб'єктів. Поняття «порушення авторського права», «невизнання авторського права» та «оспорювання авторського права» характеризуються різним змістом. «Порушення авторського права» є винним, протиправним та соціально шкідливим діянням, що посягає на особисті немайнові і/або майнові авторські права, за вчинення якого передбачена юридична відповідальність. «Невизнання авторського права» само по собі не є підставою для захисту цих прав; може бути передумовою порушення авторського права. «Оспорення авторського права» створює суб'єкту авторського права перешкоди у реалізації належних йому авторських прав та є одним із різновидів порушення [87, с.497-498]. Зазначені теоретичні положення заслуговують на підтримку та мають бути враховані для подальшого визначення шляхів вдосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства.

Визначення шляхів розвитку процесуального законодавства, що визначає судову процедуру захисту прав авторів комп'ютерних програм, вимагає звернення уваги на окремі проблеми матеріально-правового характеру, враховуючи тісний зв'язок матеріального та процесуального права у національній правовій системі. Так, варто в цілому підтримати висловлювану у юридичній літературі позицію про складний характер комп'ютерної програми як об'єкта авторського права. Комп'ютерна програма визначається як складний твір, що включає до себе об'єктний код, вихідний код, аудіовізуальні відображення, супровідні матеріали. Водночас зазначені складові мають правову охорону як єдиний об'єкт авторського права. Самостійними об'єктами авторського права можуть бути й складові частини самої

комп'ютерної програми: модулі, бібліотеки, підпрограми тощо. Умовою надання їм охороноздатності виступає їх функціональна завершеність, а також те, що вони створені для розробки конкретної комп'ютерної програми [173, с.238]. Варто відмітити новачійність та перспективність такого підходу, з огляду на те, що зазначені твори підлягають ідентифікації та відокремленню від інших подібних творів, а також те, що вони можуть становити самостійну ринкову вартість (наприклад, у разі створення комп'ютерної програми кількома співавторами та визначення вартісної долі кожного з них у її створенні). Водночас необхідно констатувати доцільність приділення дослідником додаткової уваги обґрунтуванню такої точки зору. Так, дослідник обмежується посиланням на статтю 2 Директиви 2009/24/ЄС від 23 квітня 2009 року [174], відповідно до якої визначається таке поняття, як елементи комп'ютерної програми. Водночас, по-перше, відповідні положення містяться у статті 1, а не у статті 2 зазначеної Директиви, а по-друге, у вказаній Директиві не розкривається, які ж саме елементи як об'єкт правової охорони може містити комп'ютерна програма.

Бази даних, зокрема бібліотеки комп'ютерної програми, знайшли своє закріплення як окремий об'єкт авторського права, не пов'язаний із певною комп'ютерною програмою (ст. 21 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Вважаємо, що зазначені вище елементи комп'ютерної програми можуть бути предметом правової охорони як окремі комп'ютерні програми, але із врахуванням їх неповної функціональності тобто з урахуванням їх суперечності із нормативно закріпленим визначенням комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, що характеризується зокрема, здатністю приведення комп'ютера до дії та досягнення певного результату чи певної мети (п. 26 ч. 1 ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права»).

Варто очікувати зростання специфіки розгляду справ про захист прав авторів комп'ютерних програм: призначення та проведення судової експертизи, інші форми застосування спеціальних знань, специфіка доказів та доказування. У зв'язку із наведеним привертає увагу проблематика діяльності спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності. Так, ще у 2021 році зареєстровано проєкт Закону про

Вищий суд з питань інтелектуальної власності, відповідно до якого він визначений як постійно діючий спеціалізований суд, що належить до системи судоустрою. Відповідно до статті 3 зазначеного Проєкту завданням цього суду визначене здійснення правосуддя з метою захисту прав та інтересів у сфері інтелектуальної власності. В тому числі, встановлено посадові вимоги до судді цього суду, серед них: мати стаж роботи на посаді судді та розглядати справи у сфері інтелектуальної власності не менш як три роки; мати професійний досвід професійної діяльності у сфері інтелектуальної власності як представника чи патентного повіреного, чи адвоката - не менш ніж п'ять років [175]. Таким чином, законодавець приділив значну увагу спеціалізованому характеру розгляду зазначених справ. Водночас питання запуску такого суду до реальної роботи продовжує залишатися актуальним.

Важливим є врахування європейського досвіду також щодо законодавчого визначення ознак комп'ютерної програми як об'єкта авторського права та засобів встановлення наявності цих ознак у судовому порядку у разі розгляду спору щодо авторських прав на комп'ютерну програму. Так, можливо виділити деякі особливості правового регулювання ознак комп'ютерної програми як об'єкта авторського права порівняно із національним законодавством.

У справі *Sony Computer Entertainment Europe Ltd v Datel Design and Development Ltd* на вирішення Суду Європейського Союзу було поставлено наступні питання: чи можна вважати порушеними права автора комп'ютерної програми, якщо одночасно та у взаємозв'язку з нею працює інша програма, і ця інша програма змінює дані: 1) які перша програма передає до оперативної пам'яті; 2) які використовуються першою програмою для роботи? При цьому вихідний та об'єктний коди першої програми не змінюються. Питання виникло у зв'язку із використанням ігрової приставки до персонального комп'ютера. Крім того, на розгляд Суду було поставлено й інше питання, що зводилося до наступного: чи можна вважати змінними даними інформацію, яка утворилася у результаті взаємодії першої та іншої комп'ютерної програми та була передана до оперативної пам'яті комп'ютера [176].

Відповідаючи на зазначені питання, Суд Європейського Союзу вказав на специфічні ознаки комп'ютерної програми як об'єкта авторського права. Так,

комп'ютерна програма як об'єкт авторського права має правову охорону відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971 р. [27]. Ідея, що лежить в основі комп'ютерної програми, не охороняється авторським правом. Охорона поширюється лише на її об'єктивацію (вихідний чи об'єктний код). Крім того, необхідною умовою охорони комп'ютерної програми як об'єкта авторського права є її оригінальність, що означає створення комп'ютерної програми її автором особисто (є його власним інтелектуальним творінням). Наголошено, що будь-які інші критерії не повинні застосовуватися для визначення охороноздатності комп'ютерної програми. Зокрема, не мають значення: графічний інтерфейс програми, оскільки він не становить її елементу, а є лише засобом використання програми; функціональність програми, оскільки це означало б фактично, надання правової охорони саме ідеям, які втілені у комп'ютерній програмі, а це у свою чергу могло б призвести до монополізації таких ідей. Також не мають значення: використана мова програмування; формат, у якому викладені файли даних програми. При цьому, однак, виключається створення аналогічної програми у подальшому, тобто копіювання вихідного чи об'єктного коду як зовнішнього виразу комп'ютерної програми без згоди її автора [176]. Порівняння зазначених положень із актуальними ознаками, закріпленими у п. 26 ч. 1 ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права», свідчить про їх більшу деталізацію, ніж у зазначеному Законі, та водночас не суперечність згаданим положенням Бернської конвенції.

Деталізуючи свою позицію у зазначеній справі, Суд Європейського Союзу вказав на непоширення правової охорони не тільки на власне ідеї, закладені у комп'ютерній програмі, але й на процедури, методи роботи, математичні поняття, що становлять її основу. Водночас критично важливим необхідно вважати уточнення про те, що поняття комп'ютерної програми як об'єкта авторського права охоплює собою не тільки її кінцевий вихідний чи об'єктний код, але й матеріали підготовчої проєктної роботи, які свідчать про стадію підготовки комп'ютерної програми. Єдиною умовою для цього є те, що матеріали підготовки спрямовані на створення саме цієї програми у майбутньому. Таким чином, правова охорона комп'ютерних програм спрямована виключно на запобігання їх незаконному копіюванню та

відтворенню, що доволі легко виконати, при тому, що самостійно розробити комп'ютерну програму досить непросто. Така організація правової охорони узгоджується й з антимонопольними вимогами, оскільки надає конкурентам автора комп'ютерної програми певну свободу: вони можуть використовувати ідеї автора при створенні власних програмних продуктів. Таким чином, автор не отримує монополії на свою ідею. Водночас технічна реалізація таких ідей, тобто вихідний та об'єктний коди, не повинні бути ідентичними оригінальній комп'ютерній програмі [176]. Сьогодні не всі окреслені ознаки отримали закріплення та регламентацію у національному законодавстві. Так, відповідно до п. 26 ч. 1 ст. 1, ст. 20 Закону «Про авторське право і суміжні права» залишається невирішеним питання правового статусу матеріалів, які свідчать про підготовку комп'ютерної програми, тобто які утворилися під час підготовчої роботи. Зазначене питання практично не отримало уваги й у національній науковій літературі. У європейському правовому просторі зазначене питання визначається переважно на рівні Директив. Наприклад, у п. 7 Директиви Європейського Парламенту і Ради 2009/24/ЄС від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм вказується на такі критерії охороноздатності підготовчих матеріалів щодо комп'ютерної програми: розроблення комп'ютерної програми має бути результатом таких підготовчих робіт; такий результат є більш пізньою стадією аніж самі підготовчі роботи [174]. Водночас Директиви, в тому числі й зазначена, як джерела права Європейського Союзу, мають обов'язкову юридичну силу для держав-членів ЄС [177, с.118], а отже, не застосовуються судами безпосередньо при розгляді цивільних справ.

Правовий режим комп'ютерної програми як об'єкта авторських прав у договірних правовідносинах містить публічні, приватні та локальні нормативні компоненти. Публічна компонента виражена у правовому режимі об'єктів авторського права, який встановлює нормативні правила обігу комп'ютерної програми в цивільному обороті та забезпечує дотримання балансу приватних і публічних інтересів. Приватна компонента втілюється у товарній природі комп'ютерної програми, яка включає її споживчу та мінову вартість як об'єкта майнового обороту. Споживча вартість комп'ютерної програми відображає її

особливості як об'єкта інтелектуальної власності, що наділена корисними властивостями. Мінова вартість комп'ютерної програми віддзеркалюється у її здатності до обміну на інше майно. Локальна нормативна компонента відображає умови договору, що визначають права та обов'язки осіб, яким передано авторські права на комп'ютерну програму.

Види договорів щодо створення та розпорядження майновими авторськими правами на комп'ютерні програми доцільно систематизувати за сферами та предметом. У сфері трудових правовідносин: а) трудовий договір (контракт) – у частині умов про розподіл майнових авторських прав на комп'ютерну програму, яка є службовим твором; б) договір про розподіл авторських майнових прав на комп'ютерну програму, що створена при виконанні трудових обов'язків (або за окремим дорученням роботодавця); в) договір між автором та роботодавцем про винагороду за створену комп'ютерну програму; договір про передання права на одержання охоронного документа на комп'ютерну програму, що створена у зв'язку з виконанням трудового договору. У сфері цивільних правовідносин: а) договір про створення за замовленням і використання комп'ютерної програми; б) ліцензійний договір на використання комп'ютерної програми; в) договір про передання (відчуження) виключних майнових авторських прав на комп'ютерну програму; г) договір між співавторами про вклад у створення комп'ютерної програми та поділ винагороди між ними [173, с.100-101]. У зв'язку із вираженим прикладним характером комп'ютерної програми, можливістю тісної функціональної взаємодії з іншими комп'ютерними програмами та іншими програмними продуктами, актуальність представляє проблематика правового режиму робіт та їх результатів, які не становлять власне комп'ютерної програми, але пов'язані із нею. До таких робіт належать і роботи з підготовки комп'ютерної програми.

Окрему проблематику становить визначення поняття порушень авторського права, в тому числі і щодо прав на комп'ютерну програму. Так, варто погодитись із науковою позицією, висловлюваною А.С. Штефан щодо основних тенденцій розвитку законодавства у сфері авторського права щодо підходів до визначення конкретних порушень авторського права. Зокрема, вчена визначає наступні три хибні

підходи: змішування складів порушень авторського права, уточнення визначення одного порушення через інші самостійні порушення; неоднакова міра конкретизації об'єктивної сторони у конкретному правопорушенні; недостатність наявних чітких засад, принципів, критеріїв до визначення конкретних видів юридичної відповідальності за порушення авторських прав. Усунення таких підходів і становить відповідні напрями розвитку законодавства у сфері авторського права, в тому числі і щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм. Практичним наслідком існування таких тенденцій є невиправдане розширення кола осіб, які мають право подавати позов про захист авторського права, зокрема на підставі плагіату, надання цим та іншим особам прав на вчинення дій, які охоплюються компетенцією судового експерта, правоохоронних органів чи суду [87, с.503].

Зазначена позиція вченої залишається актуальною й сьогодні. У судовій практиці неодноразово виникають проблемні ситуації щодо визначення ефективного способу захисту авторських прав. Зокрема, вказане стосується врахування правової природи реєстрації авторських прав чи торговельної марки, зокрема, чи є ефективними способами захисту визнання такої реєстрації недійсною або заборонаю здійснювати таку реєстрацію. В обох випадках вказувалося на необхідність врахування того, що реєстрація за своїми наслідками має значення для реєстраційної системи набуття авторських прав. В тому ж випадку, якщо такі права набуваються без реєстрації, заборона їх здійснення або визнання їх недійсною не є ефективним способом захисту [178]. Окрім наведеного, варто звернути увагу й на відносну визначеність переліку способів захисту авторських прав, які перераховані у ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, визначено різні способи захисту: визнання зазначеного авторського права або пов'язаних із ним суміжних прав (п. 1); відновлення становища прав позивача, яке існувало до їх порушення (п. 2); припинення або заборона вчинення дій, які становлять порушення авторського права чи створюють загрозу порушення таких прав (п. 3); стягнення винагороди відповідно до законодавства про авторське право і суміжні права (п. 4) та деякі інші.

Щодо наведених способів привертають увагу два аспекти. По-перше, ані зазначена частина 2, ані інші положення Закону «Про авторське право і суміжні

права» не містять конкретизації підстав застосування зазначених та інших способів захисту вказаних прав. По-друге, окремі способи, окреслені за допомогою відносно визначених норм (припинення чи заборона дій, що становлять порушення авторського права, відповідно до п. 3 зазначеної частини). У практичному аспекті наслідком такого становища є проблеми із обранням ефективного способу судового захисту авторських прав. Так, у випадку, якщо контрафактні примірники комп'ютерної програми вже перетнули митний кордон України, вбачається неефективним такий спосіб захисту, як призупинення митних процедур (п. 7 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права»). З метою усунення проблем із обранням ефективних способів захисту авторських прав, в тому числі й на комп'ютерні програми, доцільно уточнити у Законі «Про авторське право і суміжні права» підстави застосування конкретних способів захисту вказаних прав.

Пропонуючи конкретні шляхи імплементації європейських підходів до розвитку принципу верховенства права у цивільному судочинстві, варто враховувати відповідні висновки та положення, вироблені Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська комісія). Так, керівними є її положення, зафіксовані у доповіді про верховенство права, яка була видана ще у 2011 році. З того часу концепт верховенства права отримав значну увагу у європейському правовому просторі з боку науковців, зокрема щодо його складових. Узагальнюючи такі напрацювання, можна стверджувати, що окремі їх напрями стосуються: власне захищеності права, справедливого характеру механізмів захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів. Водночас щодо національної науки цивільного процесуального права керівне значення має напрацювання сутності верховенства права саме у цивільному судочинстві. При цьому варто враховувати недоцільність ототожнення обсягу цих понять; необхідно розглядати принцип верховенства права саме як один з принципів цивільного судочинства, попри його основоположне значення у цій галузі права. З іншого боку, варто враховувати й міжгалузеві аспекти цього принципу [151, с.169-170].

Правила щодо доказування у цивільних справах відносяться до тієї частини правил, які мають яскраво виражене національне забарвлення. Водночас існування

розвиненого європейського правового простору має свій прояв у численних міжнародних договорах, в яких закріплено значний обсяг правил щодо доказування у випадках, коли доказова діяльність виходить за межі конкретної держави. На рівні міжнародних договорів регламентуються такі питання, як порядок звернення щодо надання міжнародної правової допомоги; установи, наділені повноваженнями щодо її надання; вимоги щодо форми та змісту судового доручення щодо отримання міжнародної правової допомоги та інші питання. Така міжнародна правова допомога може полягати у проведенні допиту сторін чи свідків на території іноземної держави; проведенні огляду доказів за їх місцезнаходженням; проведенні експертизи; вилученні та видачі речових доказів. При цьому відповідні офіційні документи, складені у порядку надання такої правової допомоги, мають доказову силу у судах України. Застосування таких міжнародних договорів пов'язане, переважно, із наявністю іноземного елемента у спірних правовідносинах. Особливості доказування у таких випадках зумовлені необхідністю здійснення процесуальних дій, отримання доказів на території іноземної держави [129, с.516-517].

Важливим напрямом подальшого розвитку цивільної процесуальної форми розгляду справ про захист прав авторів комп'ютерних програм необхідно визнати розвиток умов для існування змагального судового процесу. Такий напрям прямо визначений у практиці ЄСПЛ. Зокрема, вказується про: умови для безперешкодного висловлення міркувань учасників справи про докази, наявні у справі, про їх зміст та правдивість; можливості щодо ознайомлення із доказами, поданими до суду; якщо суд відмовляє у задоволенні клопотання про виклик свідка, така відмова має бути мотивована, а також стороні має бути надана можливість представити свої доводи; сторони повинні мати можливість безперешкодно коментувати висновки експерта як основний доказ у справі, це є умовою дотримання вимог п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [129, с.516]. Така наукова позиція має особливу актуальність для досліджуваної категорії справ з огляду на специфіку застосування спеціальних знань та критичне значення використання окремих засобів доказування, зокрема висновку експерта.

Особливістю розгляду та вирішення справ про захист прав авторів комп'ютерних програм є специфічний розподіл тягара доказування. Так, відповідно

до ч.ч. 1-4 ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права» діє презумпція авторства, яка полягає у тому, що автором твору вважається фізична особа, ім'я якої зазначено на оригіналі або копії твору. Тому необхідно погодитись із висловлюваною у судовій практиці позицією, що зазначена презумпція означає перерозподіл обов'язків щодо доказування авторства твору: особа, яка зазначає про себе як про автора твору, не повинна доводити своє авторство. Докази, які заперечують авторство такої особи, мають подавати ті учасники справи, які оспорюють таке авторство. При цьому достатнім зазначенням про авторство особи є відповідне зазначення у офіційному документі, зокрема у позовній заяві [179]. Таким чином, у зазначених справах саме на відповідачів має покладатись обов'язок доведення відповідних фактів, а суд, відповідно до принципу змагальності, має забезпечити реальну можливість подання відповідних доказів.

У юридичній літературі слушно звертається увага на окремі проблеми відшкодування судових витрат. Зазначені проблеми актуальні й щодо досліджуваної категорії цивільних справ. Так, К.Б. Кругляк зазначає про внутрішню суперечливість положень частини 5 статті 51 ЦПК України щодо механізму компенсації судових витрат, понесених відповідачем, якого згодом було замінено на належного відповідача у порядку, передбаченому частиною 2 статті 51 ЦПК України. Дослідник констатує неможливість практичної реалізації положень ч. 5 ст. 51 ЦПК України щодо вирішення питань розподілу судових витрат в ухвалі про заміну неналежного відповідача, оскільки такий розподіл може провадитися тільки після проведення заміни неналежного відповідача. У зв'язку із зазначеним пропонується внести зміни до ЦПК України, якими передбачити вирішення зазначених питань не в ухвалі про заміну неналежного відповідача, а в іншій відповідній ухвалі [111, с.185-186]. В цілому, погоджуючись із позицією дослідника щодо наявності у неналежного відповідача права на компенсацію понесених ним судових витрат внаслідок необґрунтованих дій позивача, варто зауважити про притаманність суду як суб'єкта здійснення правосуддя функцій процесуального керівництва розглядом справи. Оскільки ухвала суду постановляється з процесуальних питань, що виникають у зв'язку із зокрема, розвитком судової справи, а також належить до актів правосуддя

[180, с.534, 797], то ухвала суду постає важливим інструментом процесуального керівництва. Крім того, питання щодо розподілу судових витрат є похідними від позовних вимог, оскільки саме із задоволенням позову чи відмовою у його задоволенні пов'язане вирішення цього питання. У випадку, визначеному у ч. 5 ст. 51 ЦПК України таким основним питанням постає заміна неналежного відповідача.

Заміна неналежного відповідача полягає у заміні учасника справи, який займає цивільний процесуальний статус відповідача, оскільки судом встановлено, що ця особа не є суб'єктом спірних обов'язків, а також не має відповідати за пред'явленим позовом [180, с.232]. Таким чином, вирішивши зазначене питання, цілком допустимим є вирішення судом і пов'язаного із ним питання, а саме щодо розподілу судових витрат відповідача. Тому вирішення цих питань у одній ухвалі узгоджується із загальними положеннями цивільного судочинства, а також із положеннями щодо заміни неналежного відповідача (ч.ч. 1, 2 ст. 51 ЦПК України) та щодо розподілу судових витрат (ст.ст. 141, 142 ЦПК України). Водночас, питання про компенсацію неналежному відповідачу понесених ним судових витрат по суті належить до кола питань щодо розподілу судових витрат (ст. 141 ЦПК України). Отже, попри специфічний характер основного питання (заміна неналежного відповідача), у зв'язку із яким вирішується питання судових витрат, постає питання щодо можливості перенесення відповідних положень частини 5 статті 51 ЦПК України до глави 8 «Судові витрати» ЦПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 142 ЦПК України, відповідач має право вимагати компенсації понесених ним судових витрат у разі закриття провадження у справі або залишення судом позову без розгляду. Таку вимогу він має мотивувати необґрунтованими діями позивача. Таким чином, у зазначеній нормі встановлено спеціальні правила розподілу судових витрат.

Ухвали про закриття провадження у справі та про залишення позову без розгляду відносяться до ухвал, якими завершено судовий процес, а отже, такі ухвали можуть бути об'єктом перегляду, зокрема, за нововиявленими обставинами (ч. 1 ст. 423 ЦПК України). Щодо ж ухвали про заміну неналежного відповідача, то її наслідками є вибуття з процесу сторони спору та справи, отже, стосовно зазначеної

особи процес можна вважати завершеним, на підставі чого й відбувається вирішення питання про розподіл (компенсацію) судових витрат. Таким чином, зазначена ухвала теж належить до ухвал, якими завершено розгляд справи. З огляду на викладене, доцільно внести зміни до ч. 5 ст. 142 ЦПК України та доповнити зазначену частину після слів «... без розгляду» словами «...заміни неналежного відповідача». Одночасно необхідно виключити зі статті 51 ЦПК України частину 5.

У юридичній літературі зустрічаються позиції про доцільність розширення переліку суб'єктів, які мають цивільну процесуальну правоздатність та цивільну процесуальну дієздатність. Так, М.В. Божко, досліджуючи проблематику участі третіх осіб в цивільному процесі України, вказує про невідповідність складу осіб, які є носіями цивільної процесуальної правосуб'єктності (фізичні і юридичні особи) (ст.ст. 46, 47 ЦПК України) та складу осіб, які є суб'єктами цивільних відносин, серед яких додатково виділено державу Україна, Автономну Республіку Крим, іноземні держави, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права (ст. 2 ЦК України). З метою оптимізації процесуального законодавства, закріплення у ст.ст. 46, 47 ЦПК України відповідних суб'єктів дослідник пропонує внести зміни до цих статей та доповнити їх положеннями щодо зазначених суб'єктів публічного права [117, с.135, 184]. Така позиція викликає бажання дискутувати.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 48 ЦПК України позивачем та відповідачем у суді можуть бути не тільки фізичні та юридичні особи, а й держава. Держава бере участь у цивільній справі через відповідний орган державної влади [181, с.109]. Відповідно до ч. 4 ст. 58 ЦПК України: суб'єкти публічної влади (держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада) беруть участь у цивільній справі через відповідний орган влади (орган місцевого самоврядування) або через представника. Таким чином, суб'єкти публічного права безумовно можуть брати участь у цивільній справі, а зазначені законодавчі пропозиції варто визнати такими, що потребують додаткового обґрунтування.

Кваліфікуючою ознакою учасників справи як окремої групи учасників судового процесу (гл. 4 р. 3 ЦПК України) є наявність юридичної заінтересованості, що поєднує у собі матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість.

Перша полягає у прагненні отримати захист порушеного права, свободи чи законного інтересу. Друга зумовлена прагненням отримати формальне закріплення такого захисту – судові рішення [181, с.99-100]. Учасники справи визначаються виключними суб'єктами доказування, а характер юридичної заінтересованості безпосередньо визначає обов'язки щодо доказування обставин справи. При цьому загальною засадою є положення про здійснення доказування на власний розсуд, а примус з боку суду щодо здійснення доказування розглядається як порушення основоположного принципу цивільного процесуального права – принципу диспозитивності. З огляду на це, пропонується чітко розмежовувати діяльність учасників справи, спрямовану на доведення та доказування обставин та фактів справи, та діяльність суду щодо встановлення зазначених обставин та фактів з метою винесення законного та обґрунтованого рішення у справі. Тому стверджується, що сприяння суду учасникам справи щодо здійснення доказування не може вважатися доказуванням, навіть якщо таке сприяння здійснюється у спосіб, визначений ЦПК України [129, с.517-518]. Така позиція заслуговує на підтримку, водночас варто висловити окремі ремарки. Так, відповідно до ч. 1 ст. 78 ЦПК України, суд не може брати до уваги докази, які одержані з порушенням встановленого законом порядку. Тому суд має оцінювати дотримання такого порядку щодо кожного конкретного доказу окремо. Наприклад, чи законним було витребування доказів у конкретному випадку (ч. 1 ст. 84), чи було додержано порядку призначення судової експертизи (ст. 103 ЦПК України) тощо. Таким чином, діяльність суду має безпосереднє значення щодо можливості покласти конкретні докази в основу судового рішення.

Зазначені положення дозволяють звернути увагу на наступне. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права», автором твору вважається фізична особа, ім'я якої вказано у оригіналі чи копії твору. При цьому, для виникнення авторського права на твір не вимагається реєстрація авторського права або виконання будь-яких інших формальностей (ч. 3 вказаної статті). У комп'ютерній програмі ім'я автора може бути відображено у: 1) вихідному кодї комп'ютерної програми; 2) аудіовізуальних відображеннях, які створюються такою програмою; 3) супровідній документації до комп'ютерної програми; 4) упаковці із носіями

комп'ютерної програми [167, с.135]. Така точка зору є актуальною й сьогодні. Водночас, для правової охорони комп'ютерної програми має значення не тільки вихідний код, але й об'єктний код (п. 26 ч. 1 ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права»). У юридичній літературі усталеним є розуміння об'єктного коду як набору чисел, що є зрозумілим для комп'ютера та зумовлює його роботу із конкретною комп'ютерною програмою. Натомість вихідний код – це набір команд алгоритмічної мови, тобто вихідний код може бути прочитаний людиною [182, с.108-109].

Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права» суб'єкт авторського права для повідомлення про свої майнові права може зазначити: 1) своє ім'я; 2) рік першого опублікування твору (комп'ютерної програми); 3) застосувати знак охорони авторського права (літеру «С», обведену колом). Зазначені вимоги не перешкоджають використовувати вихідний (об'єктний) код програми для позначення авторства.

Варто підтримати наукову позицію І.П. Тимошевської про обов'язковість письмової форми висновку органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, який подається ними на виконання своїх повноважень (ч. 6 ст. 56 ЦПК України), попри те, що цивільним процесуальним законодавством не наголошується саме на такій формі. Обов'язковість письмової форми зумовлена особливим статусом таких суб'єктів, як органи влади, та особливим порядком надання такого висновку, який надається на виконання ними своїх повноважень та з метою вираження своєї офіційної позиції [121, с.177]. Водночас варто зважати на положення ЦПК України, які стосуються проведення судового засідання, зокрема в частині усності судового процесу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 211 ЦПК України, обов'язковою формою розгляду справи по суті є судове засідання, в якому досліджуються усі матеріали, зібрані під час підготовчого провадження [180, с.754]. Під час розгляду справи по суті спілкування між судом та учасниками судового процесу відбувається в усній формі [183, с.51]. Судове засідання відбувається за обов'язкового запису його перебігу за допомогою звукозаписувального технічного засобу (ч. 1 ст. 247 ЦПК України). Відповідно до ч. 15 ст. 7 ЦПК України технічний

запис судового засідання, виконаний у зазначеному порядку, є його офіційним записом. Системний аналіз зазначених положень дозволяє зробити висновок про можливість вираження висновку органу влади на виконання своїх повноважень в усній формі, за умови, якщо таке вираження відбувається у судовому засіданні. Крім того, матеріали справи мають обов'язково містити також письмовий зазначений висновок. У судовій практиці зазначені висновки подаються до суду переважно у письмовій формі, хоча має місце й надання усних пояснень представників відповідних органів влади по суті висновку [184; 185].

На практиці нерідко виникає потреба у декомпіляції комп'ютерних програм, що зумовлює виникнення питань про межі такої декомпіляції у конкретному випадку. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону «Про авторське право і суміжні права» законний користувач комп'ютерної програми має право, зокрема, декомпілювати конкретну комп'ютерну програму з метою отримання інформації, необхідної для забезпечення взаємодії цієї комп'ютерної програми з іншою. Водночас, таке право може бути реалізованим за певних умов: така інформація є недоступною для законного користувача комп'ютерної програми з інших джерел; декомпіляція має здійснюватись виключно в обсягах, необхідних для забезпечення такої взаємодії; одержана в результаті декомпіляції інформація може використовуватись виключно для досягнення взаємодії комп'ютерних програм. Інформація, отримана у результаті декомпіляції комп'ютерної програми, може бути передана іншим особам виключно у випадках, коли це є необхідним для забезпечення взаємодії комп'ютерної програми з іншою комп'ютерною програмою. У юридичній літературі відмічають також випадки, коли декомпіляція комп'ютерної програми проводиться не з метою забезпечити її сумісність з іншими комп'ютерними програмами, а з метою виправлення помилок, допущених при розробці програми, якщо такі помилки ускладнюють використання програми. Проблематика правової оцінки такої декомпіляції полягає в тому, що з формальної точки зору вона не є законною, оскільки не відповідає критеріям, визначеним у п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону «Про авторське право і суміжні права». Водночас, мета такої декомпіляції може бути визначена як легітимна (забезпечення працездатності комп'ютерної програми). З метою вирішення цієї

проблеми наводиться судова справа, у якій Суд Європейського Союзу наголосив про допустимість декомпіляції комп'ютерної програми, за умови, зокрема, що декомпіляція здійснюється виключно для виправлення помилки, усунення якої є необхідним для належного використання комп'ютерної програми. Суд Європейського Союзу також наголосив на необхідності існування певного рівня якості договірною регулювання таких випадків, зокрема, що умови договору про використання комп'ютерної програми мають надавати можливість законному користувачу виправляти таку помилку. У зв'язку із цим наголошено на доцільності запозичення вказаного європейського досвіду до національного правового регулювання та внесення відповідних змін до Закону «Про авторське право і суміжні права» [188].

Із наведеною пропозицією варто погодитись. Водночас, у контексті судового захисту прав авторів комп'ютерних програм вона дозволяє підняти іншу пов'язану проблематику. Так, декомпіляція комп'ютерної програми на практиці може фактично здійснюватися з метою вивчення функціоналу чи способу роботи комп'ютерної програми, вивчення бізнес-моделей конкурентів тощо, без створення на цій основі власного програмного продукту [187]. Окреслене свідчить про доволі поширену практику здійснення декомпіляції комп'ютерних програм, при цьому із зростанням ринку комп'ютерних програм ця тенденція теж зростатиме. Таким чином, актуалізуються питання захисту прав авторів комп'ютерних програм у зв'язку із їх декомпіляцією. Сьогодні подібні судові справи мають місце переважно у господарському судочинстві [188; 189], водночас мають перспективність щодо розгляду й у порядку цивільного судочинства, з огляду на поширеність використання комп'ютерних програм у побутових цілях.

Одним з основних підзаконних нормативно-правових актів, які визначають порядок призначення та проведення судових експертиз є наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 р. № 53/5, яким затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [50]. Так, відповідно до п. 5.3.2. одним з видів експертиз об'єктів

авторського права і суміжних прав є експертиза комп'ютерних програм. Відповідно до п.п. 5.5. Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 передбачено орієнтовний перелік питань, які вирішуються у ході проведення такої експертизи: чи було відтворення конкретної комп'ютерної програми у іншій комп'ютерній програмі; чи є вихідні тексти (вихідні коди) однієї комп'ютерної програми переробкою вихідних текстів (вихідних кодів) іншої комп'ютерної програми; чи являється конкретна комп'ютерна програма оригінальним та самостійним твором, що відрізняється від іншої конкретної комп'ютерної програми, а також деякі інші запитання. Водночас наведені та інші передбачені підпунктом 5.5 питання не стосуються декомпіляції комп'ютерної програми, не дозволяють визначити, чи має подана на експертне дослідження комп'ютерна програма ознаки декомпіляції іншої комп'ютерної програми. З огляду на викладене, з метою врегулювання встановлення у результаті експертизи факту утворення поданої на експертизу комп'ютерної програми внаслідок повної або часткової декомпіляції іншої комп'ютерної програми доцільно внести зміни до підпункту 5.5 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, доповнивши його після абзацу тридцять сьомого новим абзацом, який викласти у такій редакції: «Чи має комп'ютерна програма (назва 1) ознаки декомпіляції комп'ютерної програми (назва 2)?».

З огляду на дуалістичну правову природу комп'ютерної програми як об'єкта права інтелектуальної власності, привертає увагу патентна система охорони зазначених прав, в тому числі й прав, пов'язаних із створенням та використанням комп'ютерних програм. Так, перевагами патентної моделі правової охорони постають: зменшення витрат, пов'язаних із патентуванням; спрощення вимог до заявки, що подається на отримання патенту; тенденції до взаємодії усіх систем патентно-правової охорони, що сприяють розвитку інтеграційної взаємодії таких систем. Система регіональних та міжнародних патентних організацій є доволі розгалуженою, при цьому основною функцією таких організацій є оперативна, а не

правотворча чи координуюча. Такі організації є самоокупними, а отже, не залежать у своїй діяльності від внесків держави [20, с.197-198]. При цьому варто погодитись із висловлюваною у науковій літературі позицією про визнання комп'ютерної програми «нетрадиційним» об'єктом авторського права, а також із складнощами у побудові ефективної системи правової охорони прав на комп'ютерні програми навіть на світовому рівні. Зокрема, попри більш як п'ятдесятилітній досвід розвитку, система авторського права у цій сфері виявилась недостатньо ефективною. Водночас, поєднання комп'ютерної програми із машиною чи певним промисловим способом може бути визнане об'єктом патентування [167, с.134].

Висновки до третього розділу

Міжнародні стандарти захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства характеризуються широким нормативним закріпленням: у значному масиві актів законодавства ЄС (рекомендаційних, роз'яснювальних, нормативних); у актах судів ЄС (ЄСПЛ, Суду Справедливості ЄС).

Узагальнення наявного європейського досвіду захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства свідчить про актуальність виділення двох сфер європейського законодавства та судової практики, що активно розвиваються. По-перше, положення принципу верховенства права у цивільному судочинстві та положення права на справедливий суд, що стосуються усіх категорій цивільних справ, але в окремих аспектах мають особливе значення і щодо справ про захист прав авторів комп'ютерних програм. По-друге, положення матеріального та процесуального права, що безпосередньо стосуються визначення комп'ютерних програм як об'єктів прав інтелектуальної власності та об'єктів захисту у порядку цивільного судочинства, вплив таких положень на розвиток цивільної процесуальної форми.

За авторським правом ЄС, що засноване на положеннях Бернської конвенції особливостями тексту як зовнішнього вияву комп'ютерної програми є: ним є список інструкцій для виконання комп'ютером; призначенням тексту є не сприйняття його

людиною, а запуск та діяльність машини; неможливість сприймати текст некваліфікованою особою.

Обмеження захисту комп'ютерних програм їхнім виразом у формі коду також відповідає меті такого захисту. Ця мета полягає в тому, щоб захистити авторів програм від їх несанкціонованого відтворення та копіювання, які стали дуже простими і недорогими у цифровому середовищі, а також від розповсюдження «піратських» копій цих програм. Проте захист комп'ютерних програм не повинен перешкоджати розробці конкуруючого або сумісного програмного забезпечення, за умови, що це програмне забезпечення не є просто копіями існуючих програм або використанням програм законними користувачами у їхній приватній сфері. Тому логічно, що Суд ЄС обмежує захист тими формами вираження, які дозволяють відтворити комп'ютерну програму повністю або частково.

Врахування економічної складової комп'ютерної програми (її функціонал з точки зору покупця) відкриває широке поле для розвитку засобів охорони, передусім, майнових прав авторів комп'ютерної програми. Зазначене положення може бути віднесено до перспективних положень захисту прав авторів комп'ютерних програм у європейському правовому просторі. Такі положення не діють наразі, але вони дедалі актуалізуються і мають бути враховані й у національній системі авторського права.

Напрямом подальшого розвитку судових процедур захисту розглядуваних прав є розвиток змагальних засад судового процесу: безперешкодне висловлення міркувань учасниками справи; можливості щодо подання доказів та ознайомлення із доказами тощо. Справедливість зазначених вимог для розглядуваної категорії справ додатково підтверджується: значенням висновку експерта для вирішення питань наявності порушень прав автора комп'ютерної програми; специфікою доказів у розглядуваній категорії справ, зокрема підвищеним використанням електронних доказів; специфікою свідків та їх допиту – як правило, у статусі свідків виступають особи, обізнані у сфері створення та використання комп'ютерних програм, а для проведення такого допиту актуальним є залучення спеціаліста (ст. 74 ЦПК України).

У контексті судового захисту прав авторів комп'ютерних програм розвиток законодавства у цьому напрямі та вирішення питання щодо закріплення елемента

комп'ютерної програми як окремого об'єкта авторського права означають й розвиток засобів доказування, зокрема судової експертизи. Оскільки перевірити охороноздатність такого твору, тобто здатність приводити комп'ютер у дію та досягати певної мети чи отримувати певний результат, можливо тільки із застосуванням спеціальних знань. Крім того, важливою може бути допомога спеціаліста при вчиненні окремих процесуальних дій із такими елементами комп'ютерної програми. Таким чином, варто очікувати підвищення ролі спеціальних знань при розгляді справ про захист прав авторів комп'ютерних програм та зростання специфічності таких справ, зокрема у питаннях збирання та закріплення доказів.

Окремим напрямом розвитку судового захисту прав авторів комп'ютерних програм є розвиток судової процедури розгляду таких справ у напрямку врахування їх яскраво вираженої специфіки. Ефективним засобом щодо цього постає запуск Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано теоретичні положення щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві, які є новими, мають значення для розвитку доктрини цивільного процесуального права, вдосконалення правових норм та практики їх застосування у досліджуваній сфері.

Основними результатами виконаного дослідження є такі:

1. Починаючи з X ст. і до 1920-х років можна умовно виокремити таку періодизацію розвитку судового захисту прав авторів на території сучасної України: X ст. - перша половина XIV ст. (застосування правил Руської Правди з питань судового захисту суб'єктивних прав, в тому числі прав авторів); 1864 р. (перебування переважної частини території України під владою Речі Посполитої, Польського та Литовського князівств, і відповідно, дія на відповідній території України Першого, Другого та Третього Литовських статутів); до 1917 року (прийняття у 1864 році Статуту цивільного судочинства, яким визначено змагальні засади цивільного судочинства, вирішено проблеми, пов'язані із становим характером судового процесу, скорочено кількість судових інстанцій, запроваджено передовий європейський досвід судочинства, а в ряді випадків – навіть випереджено його); з 1917 р. по 1990 р. (негативне відношення до приватної власності та приватного інтересу, як наслідок - інквізиційні засади судового процесу). У період незалежності України першим етапом норматворчого встановлення захисту прав авторів було прийняття Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року № 3792-ХІІ. Станом на дату написання дисертаційного дослідження був прийнятий новий закон, який заповнив більшість прогалин у цифрову еру. Також варто звернути увагу, що під час незалежності України було підписано і ратифіковано багато міжнародних договорів та актів, зокрема, що стосуються теми дисертаційного дослідження. Відповідно було проаналізовано та систематизовано усі зміни, які стосувалися захисту прав авторів комп'ютерних програм.

2. Чинне національне законодавство про авторське право не визначає елементи комп'ютерної програми (зокрема об'єктний код, вихідний код, аудіовізуальні відображення, супровідні матеріали) саме як її складові. Хоча

законодавство передбачає категорію елементів комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, їх зміст і перелік не конкретизовано. У зв'язку з цим окремі складові можуть отримувати правову охорону як самостійні комп'ютерні програми, однак їх функціональність у такому разі залишається обмеженою. У цьому контексті доцільно розглядати зовнішню форму комп'ютерної програми не лише як програмний код, а й як сукупність інструкцій, закладених в її основу, що сприятиме чіткому розмежуванню її складових та запобігатиме реєстрації як комп'ютерних програм кодів, які не містять відповідних інструкцій.

3. З метою забезпечення обрання судом ефективних способів захисту авторських прав на комп'ютерні програми, доцільно уточнити у Законі «Про авторське право і суміжні права» підстави застосування конкретних способів захисту вказаних прав. Вимога ефективності способу захисту означає необхідність врахування не тільки змісту порушеного права, характеру протиправних дій, наслідків порушення права, але й такого фактору, як фактична можливість поновлення порушених прав або забезпечення справедливої сатисфакції внаслідок застосування відповідного способу. Така можливість може безпосередньо залежати від того середовища, в якому застосовується конкретний спосіб захисту. Отже, критерієм обрання способу захисту права автора комп'ютерної програми має бути не середовище, в якому застосовується такий спосіб захисту, а реальна можливість захисту права внаслідок застосування такого способу захисту.

4. Для формування ефективної моделі захисту прав авторів комп'ютерних програм національна система патентного права має охоплювати винаходи та корисні моделі, формула яких містить не лише технічні, а й математичні ознаки. Водночас законодавство доцільно розвивати у напрямі запровадження різних правових форм охорони комп'ютерних програм із чітким розмежуванням умов та критеріїв їх застосування.

5. Відповідно до ч. 1 ст. 188 ЦПК України, виділяються основні та похідні позовні вимоги. У справах про захист авторських прав способи захисту можуть передбачати, крім основних (відшкодування збитків тощо), також додаткові правові наслідки порушення авторських прав. Так, відповідно до ч. 2 ст. 55 Закону «Про

авторське право і суміжні права», у порушення авторських прав особа може вимагати: визнання авторського права; відновлення становища, яке мало місце до порушення; відшкодування завданих порушенням збитків; відшкодування моральної шкоди тощо. В тому числі потерпіла від порушення особа має право вимагати опублікування у ЗМІ даних про конкретний випадок порушення авторських прав, а також про ухвалені у зв'язку із цим судові рішення. З огляду на похідний характер вимоги про таке опублікування, у випадках, коли заявлена інша основна вимога, такий спосіб захисту у конкретному випадку має розглядатися як додатковий.

6. Варто зауважити про фактичну неможливість безпосереднього з'ясування правової ситуації ініціатором спору, тому таке з'ясування здійснюється судом на підставі зовнішньо виражених (формальних) ознак спору: матеріалів досудового спілкування сторін, а також належним чином оформленої та поданої позовної заяви. Відповідно передумовою права на звернення до суду є не спір про право, а правовий характер вимоги позивача, оскільки наявність вимоги є зовнішньою (формальною) ознакою спору про право, а її правовий характер уможливорює розгляд її судом.

7. Доцільно виділити вузький та широкий контекст поняття «справа про захист прав авторів комп'ютерних програм». У вузькому контексті це справи, в яких позивачем виступає особа, яка заявляє про порушення відповідачем своїх прав на комп'ютерну програму та висуває вимоги щодо захисту своїх прав. У широкому контексті зазначене поняття охоплює усі справи, в яких одним з учасників судового процесу є дійсний або імовірний автор комп'ютерної програми. При цьому він може виступати не лише відповідачем, а й третьою особою – як такою, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, так і такою, що їх не заявляє. Значення такого визначення поняття «справа про захист прав авторів комп'ютерних програм» має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже комп'ютерна програма як об'єкт судового розгляду набуває нового значення як технологічна форма здійснення творчої діяльності та самореалізації особи.

8. У зазначеній категорії справ суб'єктами доказування є позивач та відповідач як дійсні або імовірні учасники матеріальних правовідносин: авторського права; патентного права (щодо захисту корисних моделей у складі комп'ютерної програми);

у сфері обігу знаків для товарів і послуг/торговельних марок (щодо захисту найменування комп'ютерної програми від його незаконного використання). Суб'єктами доказування є також: треті особи, а також представники сторін і третіх осіб; організації колективного управління.

9. Законодавство про авторське право та суміжні права не передбачає спеціальних вимог щодо позначення автора, вбачається можливим позначення автора також у об'єктному коді комп'ютерної програми, за умови якщо таке позначення відобразатиметься при роботі комп'ютерної програми (у аудіовізуальних відображеннях тощо). Таким чином, потенційний позивач може заявити про свої порушені, невизнані чи оспорювані права й зазначеним шляхом.

10. У досліджуваній категорії справ зазначена проблема виявляється у таких традиційно проблемних процесуальних питаннях під час їх вирішення, як: визначення обсягу доказів, достатнього для встановлення конкретних фактів та обставин справи; відстрочення чи звільнення від сплати судових витрат, зокрема щодо призначення та проведення експертизи комп'ютерних програм як об'єктів інтелектуальної власності; належність, допустимість та достовірність доказів; визнання поважними причин пропуску строку апеляційного оскарження; наявність права на апеляційне оскарження у особи, яка не брала участі у розгляді справи у суді першої інстанції та деяких інших питань. Вирішення вказаних проблем вбачається передусім, у недопущенні судами надмірного формалізму, а також забезпеченні сталості та єдності судової практики при вирішенні вказаних та інших процесуальних питань.

11. Проблематика захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства тісно пов'язана із питаннями проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, зокрема у зв'язку із необхідністю встановлення факту вчинення певних дій, які можуть становити порушення авторських прав. У разі підозри щодо здійснення декомпіляції комп'ютерної програми важливо не тільки встановити обставини, за яких імовірно здійснювалась така декомпіляція (конкурентне середовище, наявність інших обставин, які могли сприяти здійсненню неправомірної декомпіляції), а й чи взагалі здійснювалась декомпіляція конкретної комп'ютерної програми та в яких межах. Оскільки декомпіляція комп'ютерної

програми передбачає перетворення її об'єктного коду у вихідний текст, то її застосування потребує спеціальних знань. Таким чином, встановлення факту декомпіляції комп'ютерної програми у конкретному випадку теж вимагає спеціальних знань, знань, зокрема проведення експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Відповідно до вищевикладеного застосування судами поняття «стандарт доказування» потребує подальшого узгодження із положеннями ч. 4 ст. 89 ЦПК України щодо повноважень суду оцінювати докази виключно відповідно до внутрішнього переконання.

12. У зв'язку із виключним значенням експертизи комп'ютерних програм у таких справах та водночас їх особливою вартісністю та тривалістю актуальною проблематикою подальших досліджень є розвиток гарантій призначення, проведення таких експертиз, дослідження та оцінки висновку експерта судом. Разом з експертизою потрібно визнати допустимим використання рецензії на висновок судового експерта як неофіційного непрямого (похідного) письмового доказу.

13. Проблематика підготовчого контенту комп'ютерної програми, а також взаємодії комп'ютерних програм дозволяє виділити динамічний аспект розгляду правової охорони комп'ютерних програм у законодавстві та судовій практиці Європейського Союзу. Актуальним є виділення такого аспекта й за національним законодавством. Так, для самостійного завершення комп'ютерної програми як правило, необхідно досить тривала її розробка та підготовка, що теж характеризується оригінальністю: є результатом власної інтелектуальної, творчої діяльності автора; відображає власні творчі рішення автора (п. 35 ч. 1 ст. 1 Закону «Про авторське право та суміжні права»). Практична необхідність виокремлення матеріалів підготовчих робіт як об'єкта авторського права зумовлена їх значенням для встановлення авторства (співавторства) у розробці комп'ютерної програми. Окреслене варто визначити перспективним напрямом розвитку як матеріального законодавства щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм, так і судового захисту таких прав. Зокрема, у контексті судового захисту ключового значення набувають питання: судової експертизи для встановлення участі у здійсненні

підготовчих робіт; огляду та фіксації доказів наявності підготовчих робіт та авторства у їх здійсненні.

14. Аналіз міжнародного досвіду захисту прав авторів комп'ютерних програм свідчить про необхідність врахування законодавцем специфічних рис комп'ютерних програм як об'єктів авторського права: об'єктивація через вихідний (об'єктний) код; включає до себе певний функціональний алгоритм.

У європейському правовому просторі сьогодні не розглядається можливість патентування комп'ютерної програми як самостійного об'єкта інтелектуальної власності.

Дискусійною у європейському правовому просторі та перспективною для врахування у національному законодавстві є проблема змінних даних у складі комп'ютерної програми. Вони виникають не під час створення, а в ході роботи програми (збережені робочі файли тощо). За європейським законодавством такі дані не охоплюються комп'ютерною програмою як об'єкт авторського права, оскільки: не дозволяють відтворити роботу програми повністю або частково; не мають ознак оригінальності; не охоплюються творчим задумом автора, який не може передбачити поведінку конкретного користувача. Водночас проблемним є відмежування таких даних від вихідного (об'єктного) коду самої програми.

15. З метою уточнення визначення повноважень суду щодо вирішення питання відстрочення чи розстрочення судових витрат у зв'язку із призначенням та проведенням судової експертизи комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності доцільно внести зміни до ч. 3 ст. 136 ЦПК України, доповнити її реченням у такій редакції: «У визначених законом випадках суд зобов'язаний відстрочити або розстрочити оплату за проведення експертизи». Крім того, доцільно внести зміни до п. 1.9 зазначеної Інструкції, доповнити його реченням у такій редакції: «У випадку проведення експертизи комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності – договір з експертом чи експертною установою як підстава для проведення експертизи може передбачати відстрочення чи розстрочення оплати за проведення експертизи.».

16. З метою врегулювання встановлення у результаті експертизи факту утворення поданої на експертизу комп'ютерної програми внаслідок повної або часткової декомпіляції іншої комп'ютерної програми доцільно внести зміни до підпункту 5.5 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, доповнивши його після абзацу тридцять сьомого новим абзацом, який викласти у такій редакції: «Чи має комп'ютерна програма (назва 1) ознаки декомпіляції комп'ютерної програми (назва 2)?».

17. Ухвали про закриття провадження у справі та про залишення позову без розгляду відносяться до ухвал, якими завершено судовий процес, а отже, такі ухвали можуть бути об'єктом перегляду, зокрема за нововиявленими обставинами (ч. 1 ст. 423 ЦПК України). Щодо ж ухвали про заміну неналежного відповідача, то її наслідками є вибуття з процесу сторони спору та справи, отже, стосовно зазначеної особи процес можна вважати завершеним, на підставі чого й відбувається вирішення питання про розподіл (компенсацію) судових витрат. Таким чином, зазначена ухвала теж належить до ухвал, якими завершено розгляд справи. Беручи до уваги, з одного боку, тісний зв'язок вирішення питань заміни неналежного відповідача та розподілу судових витрат, а з іншого – відсутність специфіки відшкодування судових витрат у цьому випадку, постає питання щодо можливості перенесення відповідних положень частини 5 статті 51 ЦПК України до глави 8 «Судові витрати» ЦПК України. зв'язку з цим доцільно внести зміни до ч. 5 ст. 142 ЦПК України та доповнити зазначену частину після слів «... без розгляду...» словами «... або заміни неналежного відповідача». Одночасно необхідно виключити зі статті 51 ЦПК України частину 5.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 01.12.2023 — 2023 р., № 57, стор. 2, стаття 166.
2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. Відомості Верховної Ради України, офіційне видання від 15.02.1994 — 1994 р., № 7, стаття 32.
3. Ходош А.В. Режим правової охорони комп'ютерних програм: національний та міжнародний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 205-208. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/46.pdf (дата звернення: 18.04.2024 р.).
4. Капіца Ю.М. Уніфікація і гармонізація законодавства з охорони прав інтелектуальної власності держав-членів ЄС та законодавство України: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Центр інтелектуальної власності та передачі технологій. Київ, 2019. 477 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U001601/> (дата звернення: 18.04.2024 р.).
5. Булат Є.А. Проблеми удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності в процесі інтеграції України в Європейський дослідницький простір: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Придніпровський науковий центр НАН України та МОН України. Київ, 2017. 389 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0518U000379/> (дата звернення: 18.04.2024 р.).
6. Петренко С.А. Правова охорона комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності: шляхи розвитку: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності АПрН України. Київ, 2010. 214 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0410U003240/> (дата звернення: 10.04.24 р.).
7. Іванова М. О. Передумови зародження авторського права в jus civile Стародавнього Риму // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 1. С. 62–66.
8. Кирдан Б.В. Захист прав автора у порядку цивільного судочинства: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 211 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0417U002881/> (дата звернення: 16.04.2024 р.).

9. Горецький О.В. Процедури примирення в цивільному судочинстві: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 201 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U000859/> (дата звернення: 27.04.2024 р.).
10. Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Випуск 644. Правознавство. С. 82–87.
11. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
12. Тимченко Г. П. Принципи цивільного і адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2012. 412 с.
13. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Х.: Право, 2012. 624 с.
14. Бондаренко С.В. Авторське право та суміжні права. К.: Ін-т інтел. власн. і права, 2008. 288 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2021/Bondarenko_Avtorske_pravo_2008_288.pdf (дата звернення: 05.08.2024 р.).
15. Міхневич Л.В. Правова регуляція авторського права на українських землях Російської Імперії. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 73: частина 1. 2022. С. 13-18. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/4.pdf> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
16. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06#Text> (дата звернення: 17.04.2024 р.).
17. Довгань Г.В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Л., 2008. 222 с.
18. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5. Вісник господарського судочинства від 2010 — 2010 р., № 5, стор. 15.

19. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. Офіційний вісник України офіційне видання від 26.09.2014 — 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125.

20. Іванюченко О.В. Патентно-правова охорона винаходу, пов'язаного з комп'ютерною програмою. дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2014. 250 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0414U004457/> (дата звернення: 18.04.2024 р.).

21. Інформаційний дашборд: показники діяльності ІР офісу за 2023 рік. URL: <https://nipo.gov.ua/publiczna-informatsiia/> (дата звернення: 18.04.2024 р.).

22. Зеров К. Захист авторського права на комп'ютерні програми. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 6. С. 5-14. URL: <https://issuu.com/constantinezerov/docs/5-14> (дата звернення: 09.05.2024 р.).

23. Потіп М.М. Судовий захист авторського права на комп'ютерні програми у сфері землеустрою: вітчизняний та міжнародний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 34-44. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2022/6.pdf (дата звернення: 09.05.2024 р.).

24. Поливач Є.Ю. Договірні механізми захисту особистих майнових прав творців комп'ютерних програм. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 101-104. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/24.pdf (дата звернення: 09.05.2024 р.).

25. Данилюк А.І. Цивільно-правовий захист суб'єктивних цивільних прав інтелектуальної власності судом: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України. Київ, 2016. 256 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U004349/> (дата звернення: 01.05.2024 р.).

26. Дмитришин В.С., Березанська В.І. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні. К.: Вірлен, 2005. 304 с.,

27. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 24.07.1971 р. Офіційний вісник України офіційне видання від 18.10.2007. 2007 р. № 75, стор. 173, стаття 2809, код акта 41116/2007.

28. Красноступ Г. Особливості цивільно-правової системи захисту комп'ютерних програм в Україні. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2004. Вип. 9. С. 24-30.

29. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.09.2021 р. у справі № 2-а/514/10/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99658264> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

30. Тицька Я.О., Шкодовська Ю.Ю. Право на судовий захист в системі прав людини: науково-теоретичний аспект у сучасному контексті. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 348-351. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/90.pdf (дата звернення: 05.08.2024 р.).

31. Сидоренко М.В. Судовий захист цивільного права та інтересу як загальна засада цивільного законодавства України: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 232 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0412U001673/> (дата звернення: 01.05.2024 р.).

32. Майданик Л. Поняття та меж і об'єктивної форми вираження твору: аналіз європейського та українського підходів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 1. С. 94-100.

33. Рябченко Ю.Ю. Оригінальність твору: Законодавчі новації та перспективи їх реалізації. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 1-2. С. 25-33.

34. Перунова О.М. Загальні ознаки процесуальної форми цивільного судочинства та її вплив на судову діяльність. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Частина 4. С. 97-102.

35. Огляд практики Верховного Суду у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності (окремі питання). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/intel_vlasnist_27_05_2021.pdf (дата звернення: 09.05.2024 р.).

36. Дмитренко В.В. Правовий режим ноу-хау: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України. Київ, 2019. 276 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U004847/> (дата звернення: 01.05.2024 р.).

37. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.02.2019 р. у справі № 522/3665/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80167902> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

38. Чепис О.І. "Законний" та „охоронюваний законом" інтереси: проблеми розмежування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 17. С. 118-123.

39. Рішення Голосіївського суду м. Києва від 16.09.2013 р. у справі № 752/6963/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33659659> (дата звернення: 16.04.2024 р.).

40. Рішення господарського суду Дніпропетровської області від 01.02.2011 р. у справі № 2/265-10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13670252> (дата звернення: 16.04.2024 р.).

41. Рішення Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 03.05.2023 р. у справі № 331/415/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110897178> (дата звернення: 16.04.2024 р.).

42. Черевко П.П. Загальні особисті немайнові права автора в механізмі правової охорони твору. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. С. 126-131. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/25-1.pdf>.

43. Криволапов Б.М. Особливості захисту авторських прав на твори образотворчого мистецтва. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 47-51. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/252183/249532> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

44. Тарасенко Л.Л. Право особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності: матеріали VI

Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності. (м. Київ, 26 квітня 2023 р.): ел. збірник. Київ: КПІм. ІгоряСікорського, 2023. С. 304-310. URL: <http://cpdcipr.kpi.ua/article/view/278826/273481> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

45. Проект Закону України про Вищий суд з питань інтелектуальної власності № 6487 від 29.12.2021 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1516608/> (дата звернення: 01.05.2024 р.).

46. За яких умов запрацює Вищий суд з питань інтелектуальної власності: голова КГС ВС Лариса Рогач взяла участь в експертному обговоренні. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1516608/> (дата звернення: 01.05.2024 р.).

47. Соколова О.О. Уніфікований патентний суд як унікальна інституція патентного захисту в ЄС. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 403-412.

48. Directive 2009/24/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the legal protection of computer programs. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/24/oj> (дата звернення: 01.05.2024 р.).

49. Боярчук О. Судова експертиза з питань права інтелектуальної власності: специфіка проведення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 4 (36). С. 63-68.

50. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. Офіційний вісник України офіційне видання від 03.12.1998 — 1998 р., № 46, стор. 172, стаття 1715, код акта 6348/1998.

51. Кройтор В.А. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері захисту прав на нетипові об'єкти авторського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. 124-127. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6bf3ae1-a32d-457f-ace4-83565319e966/content> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

52. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.

53. Беліченко В.В. Юридичні особи як суб'єкти авторського права. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7805/1/Belichenko_270-272.pdf (дата звернення: 05.08.2024 р.).

54. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.05.2018 р. № 2415-VIII. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 10.08.2018. 2018 р. № 32, стор. 5, стаття 242.

55. Борисенко В. Що змінилося в регулюванні права інтелектуальної власності під час війни. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/223120_shcho-zmnilosya-v-regulyuvann-prava-ntelektualno-vlasnost-pd-chas-vyni (дата звернення: 01.05.2024 р.).

56. Притика Ю. Д. Поняття і диференціація способів захисту цивільних прав та інтересів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки, 2004. Вип. 60–62. С. 16–19.

57. Г.Б. Яновицька. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/299/8348/17410-1?inline=1> (дата звернення: 06.08.2024 р.), с. 732.

58. Цивільне право України. Загальна частина: підруч. / Ред. О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик. К.: Юрінком Інтер, 2018. 976 с.

59. Зеров К.О. Захист авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 185 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U005061/> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

60. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:161:FULL&from=EN>

61. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 20.01.2020 р. у справі № 754/2704/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87299861> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

62. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 20.07.2021 р. у справі № 760/16961/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99692095> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

63. Грігор'янц Г. Піратство як порушення авторських і суміжних прав в мережі Інтернет: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 195 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0417U000072/> (дата звернення: 06.08.2024 р.).

64. Якубівський І.Є. Використання твору в авторському праві України. Право та інновації. 2015. № 4 (12). С. 65-71.

65. Колісник О.В. Проблеми визначення ефективних способів захисту цивільних прав. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 95-97. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/20.pdf (дата звернення: 07.08.2024 р.).

66. Штефан А.С. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. №2 . С. 41–51.

67. Деякі питання Міністерства розвитку економіки, довкілля та сільського господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 р. № 903. від 26.08.2025 — 2025 р., № 66, стаття 4566, код акта 133676/2025.

68. Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 р. № 943-р. Офіційний вісник України офіційне видання від 11.11.2022. 2022 р. № 87, стор. 113, стаття 5400, код акта 114580/2022.

69. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 28.05.1999 — 1999 р., № 20, стаття 190.

70. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 25.06.1997. 1997 р. № 24, стаття 170.

71. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17.01.2024 р. у справі № 2-а/514/10/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117473137> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
72. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17.01.2024 р. у справі 308/7570/18-ц (757/7570/18-ц). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117473137> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
73. Аналоговий сигнал. Велика українська енциклопедія. URL: <https://11l.ink/tmCDk> (дата звернення: 03.08.2024 р.).
74. Постанова Київського апеляційного суду від 06.02.2024 р. у справі № 760/18303/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117150822> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
75. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 23.02.2022 р. у справі № 910/8829/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104632899> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
76. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 02.12.2019 р. у справі № 200/10952/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87041861> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
77. Лубчук О.Д. Охорона прав інтелектуальної власності на кінематографічний твір: доктор філософії: спец. 081 - Право.. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022. 241 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0822U100904/> (дата звернення: 05.08.2024 р.).
78. Ващинець І.І. Деякі питання правового статусу технічних засобів захисту авторського права і суміжних прав. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 186-187.
79. Штефан А.С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту: монографія. К.: НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.
80. Постанова Київського апеляційного суду від 29.10.2019 р. у справі № 361/6713/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85295026> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

81. Мисенко О. Компенсація за порушення авторського права у новому законі. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/article/50264> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

82. Галупова Л.І. Захист авторських прав на контент, розміщений у соціальних мережах. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). За заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. 828.

83. Яркіна Н. Правові проблеми захисту авторських і суміжних. Вісник Академії правових наук України. 2005. №43. С. 99–107.

84. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.02.2018 р. у справі № 910/5103/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72092657> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

85. Ромась Д.С. Цивільно-правова відповідальність за порушення авторського права: дис. ... доктор філософії: спец. 081 - Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2022. 220 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0823U100099/> (дата звернення: 05.08.2024 р.).

86. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 06.11.2015. 2015 р. № 45, стор. 2344, стаття 410.

87. Штефан О.О. Цивільний процесуальний порядок захисту суб'єктивного авторського права: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. НДІППіП ім. Ф.Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2017. 623 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0517U000719/> (дата звернення: 25.02.2025).

88. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. 2017. 952.

89. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 240 с.

90. Васильєв С.В. Цивільний процес: підручник. К.: Алерта, 2019. 506 с.

91. Короед С.О. Юридична (матеріально-правова) заінтересованість позивача як передумова надання йому судового захисту цивільних прав. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2018. № 6 (18). С. 60-64.
92. Олексієнко А. С. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікація. URL: <https://surl.li/edxcmd> (дата звернення: 26.02.2025 р.);
93. Гусаров К.В. Цивільна процесуальна правосуб'єктність сторін та третіх осіб. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2004. № 2-3 (28-29). С. 54-70 с.
94. Клейменова С.М. Співвідношення понять «оригінальність» та «творчість» як ознаки об'єктів авторського права. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2023. Випуск 2 (37). Том 25. с. 7-9. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/24/22> (дата звернення: 26.02.2025 р.).
95. Постанова Київського апеляційного суду від 12.11.24 р. у справі № 363/3593/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123177064> (дата звернення: 26.02.25 р.).
96. Право інтелектуальної власності: підручник. Ред. О.А. Підпригора, О.Д. Святоцький. К.: ІнЮре, 2004. 670 с.
97. Діковська І. Ефективність чи належність способу захисту? Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2023. № 2 (126). С. 20-23. URL: (дата звернення: 22.04.25 р.).
98. Штефан А. Публікація в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права та судових рішень щодо цих порушень як спосіб захисту авторського права. Часопис Академії адвокатури України 2014. № 3 (24). Том 7. С. 104-109.
99. Постанова Львівського апеляційного суду від 12.10.2020 р. у справі № 1309/3808/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92606658> (дата звернення: 26.02.2025 р.).

100. Постанова Вінницького апеляційного суду від 28.02.2024 р. у справі № 127/19930/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117409217> (дата звернення: 26.02.2025 р.).

101. Організація судових та правоохоронних органів: підручник. За ред. І. Є. Марочкіна. Х.: Право, 2013. 448 с.

102. Сакара Н.Ю. Зміст та правова природа юридичного спору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Серія Право. Випуск 46. Том 1. С. 63-68.

103. Штефан М.Й. Захист прав підприємств, установ, організацій у цивільному судочинстві: Навчальний посібник. Підприємство і правосуддя. К.: Вища школа, 1992. 160 с.

104. Гринько С.Д., Ромась М.І. Мирова угода в цивільному процесі як забезпечення принципу диспозитивності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 80: частина 1 С. 163-169.

105. Цивільне право України: підручник. Старцев О.В., Харитонов Є. О., Харитонова О.І. К.: Істина, 2013. 808 с. URL: https://pidru4niki.com/1748101246445/pravo/treteyske_sudochinstvo#759.

106. Рябченко Ю.Ю. Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 450 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U000387/> (дата звернення: 25.02.2025 р.).

107. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.08.23 р. у справі № 487/4650/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113357574> (дата звернення: 31.08.2025 р.).

108. Сидоренко Н.О. Цивільна процесуальна правосуб'єктність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 108-114.

109. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина). За ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т Ю. Федьковича, 2022. 412 с.

110. Христинченко Н.П., Бородін І.Л. Особливості правової системи України, як різновиду романо-германської правової сім'ї в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 690-693. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/167.pdf (дата звернення: 29.04.2025 р.).

111. Кругляк К.Б. Сторони у цивільному процесі України: дис. ... доктор філософії: 081 - Право. НАВС. Київ, 2024. 207 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0824U003705/> (дата звернення: 28.03.2025 р.).

112. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ. Голос України офіційне видання від 17.02.1994.

113. Дмитрієв С.М. Цивільний процесуальний статус заявника у справах окремого провадження: д-р філософії: 081 - Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. 133 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0820U100133/> (дата звернення: 05.05.25 р.).

114. Про затвердження Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір: наказ Міністерства економіки України від 16.08.2023 р. № 11319. Офіційний вісник України офіційне видання від 24.11.2023 — 2023 р., № 94, стор. 128, стаття 5603, код акта 121089/2023.

115. Про затвердження Правил складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель: наказ Міністерства економіки України від 09.09.2024 р. № 23301. Офіційний вісник України офіційне видання від 25.10.2024. 2024 р. № 89, стаття 5752, код акта 127646/2024.

116. Про затвердження Правил складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну: наказ Міністерства економіки України від 06.08.2024 р. № 19889. Офіційний вісник України офіційне видання від 18.09.2024. 2024 р. № 80, стаття 4758, код акта 126617/2024.

117. Божко М.В. Треті особи в цивільному процесі України: дис. ... доктор філософії: 081 – Право. НАВС. 2024. 211 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0824U001488/> (дата звернення: 28.03.25 р.).

118. Бачинська Н.О., Яценко Х.М. Поняття, види та особливості третіх осіб у цивільному процесі України Правовий часопис Донбасу. 2023. № 3(84). С. 36-42. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/34/30> (дата звернення: 12.05.2024 р.).

119. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 27.07.2022 р. у справі № 522/10809/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105667919> (дата звернення: 12.05.2024 р.);

120. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.09.2019 р. у справі № 638/2304/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84152558> (дата звернення: 12.05.2024 р.).

121. Тимошевська І.П. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. : к.ю.н. : спец. 12.00.03 НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 200 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0413U000134/> (дата звернення: 28.03.2025 р.).

122. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 19.11.21 р. у справі № 127/23941/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101374706> (дата звернення: 12.05.2024 р.).

123. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. Редкол. В.Т. Нор (та ін.). НАПрН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. 2020. 960 с., с. 816.

124. Дрогозюк К.Б. Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. НУ "Одеська юридична академія". Одеса, 2018. 205 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U001519/> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

125. Русин О.Ю. Судове представництво в цивільному судочинстві України: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 221 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0417U001459/> (дата звернення: 17.06.2024 р.).

126. Шпак М.В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 249 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U002066/> (дата звернення: 17.06.2024 р.).

127. Коваль М. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: процес створення триває. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/vishchiy-sudz-pitan-intelektualnoyi-vlasnosti-proces-stvorennuya-trivae.html> (дата звернення: 18.06.2024 р.).

128. Постанова Київського апеляційного суду від 05.02.24 р. у справі № 361/4450/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117374053> (дата звернення: 18.06.24 р.).

129. Грабовська О.О. Теоретико-правові проблеми доказування у цивільному процесі України: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 563 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U000331/> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

130. Андрійцьо В.Д. Теоретичні засади доказування в цивільному судочинстві України: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2014. 488 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0515U000101/> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

131. Микитюк О.С. Особливості доказового права в правовій системі США. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 591-594. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/142.pdf (дата звернення: 12.05.25 р.).

132. Садикова Я.М. Щодо принципів судового доказування. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.). Харків, 2019. С. 403-405. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/22_11_2019/pdf/202.pdf (дата звернення: 31.03.2025 р.).

133. Про затвердження Положення про Державний реєстр патентів України на корисні моделі: наказ Міністерства освіти і науки України від 20.06.2001 р. № 469. Офіційний вісник України офіційне видання від 20.07.2001. 2001 р. № 27, стор. 124, стаття 1227, код акта 19345/2001.

134. Татулич І.Ю. Особливості процесу доказування у справах окремого провадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 9. С. 104-107. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2024/25.pdf (дата звернення: 31.03.2025 р.).

135. Грушевська Н. Правова охорона комп'ютерних програм: як правовласнику захистити свої права. Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/pravova-ohorona-kompyuternih-program-yak-pravovlasniku-zahistiti-svoyi-prava.html> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

136. Тунік Ю.М. Поняття доказування в цивільному процесуальному праві. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 232-236. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/55.pdf (дата звернення: 31.03.2025 р.).

137. Жуков В. Забезпечення доказів, пов'язаних із захистом прав на комп'ютерні програми. Українське комерційне право. 2001. № 1. С. 41-49 URL: <https://konovalenko.zp.ua/wp-content/uploads/2010/12/jukov-2.pdf> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

138. Рішення Приморського суду м. Одеси від 17.11.20 р. у справі № 522/10809/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93167847> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

139. Правила розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель, затверджені наказом МОН України від 15.03.2002 р. № 197. Офіційний вісник України офіційне видання від 03.05.2002. 2002 р. № 16, стор. 356, стаття 887, код акта 22226/2002.

140. Правила складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель, затверджені наказом Міністерства економіки України від 09.09.2024 р. № 23301. Офіційний вісник України офіційне видання від 25.10.2024. 2024 р. № 89, стаття 5752, код акта 127646/2024.

141. Захист прав на комп'ютерну програму. URL: <https://www.inventa.ua/ua/nashi-poslugi/zakhyst-prav-na-kompiuternu-prohramu/> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

142. Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду про застосування висновків експерта у спорах щодо прав інтелектуальної власності URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_zastos_vusnov_ekspert_intelekt_vlasnist.pdf (дата звернення: 11.09.2025 р.).

143. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.02.2020 р. № 335/5. Офіційний вісник України офіційне видання від 18.02.2020.2020 р. № 13, стор. 41, стаття 533, код акта 97979/2020.

144. Лук'янчук О.І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. Криміналістичний вісник. 2021. № 1 (35). С. 38-47. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60e754c2-ac83-481f-a58f-ce7d7f16750c/content> (дата звернення: 11.09.2025 р.).

145. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.09.21 р. у справі № 569/4688/15-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/100352150> (дата звернення: 31.08.2025 р.).

146. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02.10.24 р. у справі № 757/39584/18-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/122118176> (дата звернення: 31.08.2025 р.).

147. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22.05.23 р. у справі № 760/16961/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/111125576> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

148. Фартушок Н.Б. Тягар доказування в цивільному судочинстві: порівняльно-правове дослідження: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 188 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U002346/> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

149. Баранкова В.В. Елементи доказування в цивільному судочинстві та нотаріальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2024. Випуск 83. Частина 1. С. 168-175. URL:

<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/26.pdf> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

150. Тарасенко Л. Порядок припинення порушень авторського права з використанням мережі інтернет: новації правового регулювання. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2023. № 76. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/11797> (дата звернення: 19.06.24 р.).

151. Соп'яненко Оксана Юріївна. Верховенство права в цивільному судочинстві: дис. ... доктор філософії: 081 - Право. Сумський національний аграрний університет. Суми, 2022. 201 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0825U000096/> (дата звернення: 04.04.2025).

152. Котляр А.О. Виключні права на твори науки, літератури та мистецтва як об'єкти цивільно-правової охорони (вітчизняний та міжнародний аспект): дис. ... к.ю.н.: 12.00.03; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 181 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0414U003849/> (дата звернення: 17.06.2024 р.).

153. Директива Ради 91/250/ЄЕС від 14 травня 1991 р. про правовий захист комп'ютерних програм. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1991/250/oj> (дата звернення: 19.06.24 р.).

154. Директива Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2001/29/oj> (дата звернення: 19.06.24 р.).

155. Директива Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року про захист прав інтелектуальної власності. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/48/oj> (дата звернення: 19.06.24 р.).

156. Директива Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правовий захист комп'ютерних програм. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/24/oj> (дата звернення: 19.06.24 р.).

157. Регламент Європейського Парламенту та Ради від 17 червня 2008 року про право, застосовне до договірних зобов'язань (Рим I). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj> (дата звернення: 19.06.24 р.).

158. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 р. Офіційний вісник України офіційне видання від 12.11.2010 — 2010 р., № 84, стор. 503, стаття 2989, код акта 53260/2010.

159. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20.12.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text (дата звернення: 19.06.24 р.).

160. Типові положення щодо захисту комп'ютерного програмного забезпечення, авторське право, щомісячний огляд Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) , № 1, 1978 р., стор. 7. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/120/wipo_pub_120_1978_01.pdf (дата звернення: 19.06.24 р.).

161. Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 Офіційний вісник України офіційне видання від 05.07.2010 — 2010 р., № 48, / № 33, 2010, ст. 970; № 84, 2010, ст. 298 /, стор. 226, стаття 1601, код акта 51720/2010.

162. Judgment of the Court of 11 June 2020, Brompton Bicycle Ltd v Chedech/Get2Get, C833/18, EU:C:2020:461. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=227305&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3325549> (дата звернення: 19.06.24 р.).

163. Order of the Court of 30 January 2018, Murphy v EUIPO, C538/17 P, EU:C:2018:47. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=originality&docid=199063&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=2730520#ctx1> (дата звернення: 19.06.24 р.).

164. Case of Sia Akka/Laa v. Latvia, 562/05, 12/07/2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-164659> (дата звернення: 19.06.24 р.).

165. Case of Zosymov v. Ukraine, 4322/06, 07/07/2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-164467> (дата звернення: 19.06.24 р.).

166. Звіт про науково-дослідну роботу «Захист прав на комп'ютерну програму». Керівник НДР Клюк В.Д. Київ, 2011. 152 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0211U000683/> (дата звернення: 11.09.2025 р.).

167. Koch Media GmbH v FU. Judgment. 28 April 2022. In Case C-559/20. ECLI:EU:C:2022:317. URL: <https://surli.cc/hdudyu> (дата звернення: 12.09.25 р.). § 12

168. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Харків, 2021. 625 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0521U101902/> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

169. Opinion of Advocate General Szpunar of 25 April 2024, Sony Computer Entertainment Europe Ltd v Dattel Design and Development Ltd, Dattel Direct Ltd, JS, C 159/23, EU:C:2024:363. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62023CC0159> (дата звернення: 19.06.25 р.).

170. A manifesto concerning-the-legal-protection-of-computer. URL: <https://scispace.com/pdf/a-manifesto-concerning-the-legal-protection-of-computer-vbddvmwvjt.pdf> (дата звернення: 19.06.24 р.), p. 2429-2431.

171. Самілик Л.О., Огнев'юк Т.В. Стандарти доказування у цивільному судочинстві. Нове українське право, 2022 Вип. 2., С. 80-86. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/236/214> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

172. Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 02.10.24 р. у справі № 686/4311/13-ц. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0220U001321/> (дата звернення: 04.09.25 р.).

173. Поливач Є.Ю. Цивільно-правова охорона прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми у договірних відносинах: дис. ... д-ра філософії: 081 - Право. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2023. 277 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0823U100617/> (дата звернення: 12.09.25 р.).

174. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/24/ЄС від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм: Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 23.04.2009 р. № 2009/24/ЄС. Офіційний вісник Європейського Союзу від 05.05.2009. 2009 р. / L 111/16 /.

175. Проект Закону про Вищий суд з питань інтелектуальної власності, зареєстрований 29.12.2021 р. за № 6487. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73540 (дата звернення: 12.09.25 р.).

176. Sony Computer Entertainment Europe Ltd v Datel Design and Development Ltd, Datel Direct Ltd, JS. 17 October 2024. In Case C-159/23 ECLI:EU:C:2024:887. URL: <https://surli.cc/veldxz> (дата звернення: 10.09.25 р.), § 24.

177. Ватрас В.А. Правова природа регламентів та директив Європейського Союзу, які врегульовують приватно-правові відносини (в контексті їх імплементації в законодавство України). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 117-122. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/19.pdf (дата звернення: 10.09.25 р.).

178. Постанова Київського апеляційного суду від 04.02.25 р. у справі № 757/34714/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125043592> (дата звернення: 31.03.2025 р.); Постанова Київського апеляційного суду від 18.11.24 р. у справі № 760/10532/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123177399> (дата звернення: 31.03.2025 р.).

179. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду: Крижопільського районного суду Вінницької області від 20.08.25 р. у справі № 758/3205/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129719534> (дата звернення: 04.09.25 р.).

180. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 10: Цивільний процес. Ред. В.В. Комаров (голова) та ін. 2025. 872 с.

181. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. За заг. ред. М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2020. 810 с.

182. Грабовська Г.М., Семенюк Я.А. Поняття комп'ютерних програм як об'єкта права інтелектуальної власності та правові основи їх захисту. *Юридичний вісник*. 2020. № 1 (54). С. 107-112., с. 108-109 URL: <https://share.google/dBZ5HCQgTtlw8sLNU> (дата звернення: 11.09.2025 р.).

183. Цивільне процесуальне право України: підручник. За заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

184. Рішення Крижопільського районного суду Вінницької області від 28.10.24 р. у справі № 134/1616/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123071287> (дата звернення: 04.09.25 р.).

185. Рішення Гадяцького районного суду Полтавської області від 22.04.25 р. у справі № 526/2547/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126916664> (дата звернення: 04.09.25 р.).

186. Троцька В. М. Декомпіляція комп'ютерної програми з метою виправлення помилок: правомірна дія, чи порушення авторського права? / Троцька, В. М. // Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності : збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Київ, 26 квітня 2022 р.). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського. – С. 193-198. URL: <https://ela.kpi.ua/items/464bd799-2650-4248-b701-da0d19c5aac7> (дата звернення: 08.09.25 р.).

187. Авторське право на софт та бази даних в Україні. URL: <https://polikarpov.legal/blogposts/avtorske-pravo-na-soft-ta-bazi-danih-v-ukra%D1%97ni/> (дата звернення: 08.09.2025 р.).

188. Рішення Господарського суду Тернопільської області від 13.03.19 р. у справі № 921/36/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80470579> (дата звернення: 08.09.25 р.).

189. Рішення Господарського суду Одеської області від 10.04.25 р. у справі № 916/5467/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126739298> (дата звернення: 08.09.25 р.).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Покотинський М.А. Міжнародні стандарти захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 78-84. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/15.pdf
2. Покотинський М.А. Представник у цивільних справах про захист прав авторів комп'ютерних програм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 69. С. 98-101. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/23.pdf>
3. Покотинський М.А. Розвиток нормативного закріплення прав авторів комп'ютерних програм та судового захисту цих прав. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 2, 2024. С. 35-42. URL: <https://nvppp.in.ua/vip/2024/2/8.pdf>
4. Покотинський М.А. Права автора комп'ютерної програми як об'єкт судового захисту у порядку цивільного судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Випуск 2 (55). С. 32-36. URL: https://pjv.nuoua.od.ua/v2_2024/9.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Покотинський М.А. Авторське право на комп'ютерну програму як об'єкт судового захисту. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали Всеукр. науково-практ. інтернет-конф. (м. Ірпінь, 24 жовтня 2023 р.). Ірпінь, 2023. С. 131-133. URL: <https://dpu.edu.ua/vsi-novyny-kafedry-pryvatnoho-prava/orhanizovano-ta-provedeno-vseukrainsku-internet-konferentsiiu-2>
6. Покотинський М.А. Розвиток судового захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві: актуальні напрями. *European congress of scientific achievements* : proceedings of the 8th International scientific and practical conference (Barcelona, 12-14 August 2024). Pp. 311-315. URL: <https://sci->

conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/EUROPEAN-CONGRESS-OF-SCIENTIFIC-ACHIEVEMENTS-12-14.08.24.pdf

7. Покотинський М.А. Учасники судового розгляду у справах захисту прав авторів комп'ютерних програм. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (5-6 березня 2026 р.). 2026. Випуск 108. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2>